

Кайыптан алып кагазга түшүргөн
Бүбү Мариям Муса кызы

Жайсаң Үмөт уулу

АЙЖӨЛ МАЖА

ДАСТАН

Сегизинчи китеп

«Бийиктик»
Бишкек – 2009

УДК 821.51
ББК 84 Ки 7-5
Ү – 99

Үмөт уулу Жайсаң.
Ү –99 Айкөл Манас: Чоң Казат. Дастан: сегизинчи китеп. – Б.: Бийиктик, 2009. – 388 б.

ISBN 978-9967-13-597-0 (8 китеп)
ISBN 978-9967-13-600-7

Эки жүз сан (эки жүз миң) аскер менен Чоң Казатка аттаган Айкөл Манас Чет-Бээжинди көп кыйынчылыксыз эле каратып алып, жети ай бойу бийлик жүргүзгөн соң аскердин жарымын Мекенге кайырып жиберет. Муну билген Коңурбай куулук-шумдук жол менен Айкөлдү жараландырат жана өз күчүн кайра топтоп согуш ачат. Эки тарап үчүн тең чечүүчү болгон таймаш Тал-Чоку деп аталган сырдуу тоонун жанында өтөт.

Сегизинчи китеп ушул окуяларды кенен-кесири баяндайт.

Ү 4702300500-09

УДК 821.51
ББК 84 Ки 7-5

ISBN 978-9967-13-597-0 (8 китеп)
ISBN 978-9967-13-600-7

© Бүбү Мариям Муса кызы
© «Кылым көчү» коомдук
бирикмеси, 2009.

ЧОН КАЗАТ

АШТАГЫ АКЫРКЫ ҮЧ КҮНДҮК

Алты күн тамаша-ойун артта калган,
алардын көбүн жеңип мөөрөй алган,

Кошой хан баш болушкан аш ээлери,
кооптуу үч күндүктү тосушту эми.

Эр сайып, ат чабылчу ал үч күндүк,
эр каны төгүлмөйүн калбас бүтүп...

Көкөмдүн айчыгы алтын көгүш туусун
көтөрүп, ашка буруп көөнүн журттун,

сайылчу ат чабыштын байгесине,
санаксыз мүлк койгонун жар айтты эле.

Эки жүз атка байге сайылды деп,
элирип Ырчуул жарлык айтып жүрөт.

Баш байге: үч миң дулдул аргын тулпар,
беш жүз нар, килем жаап, артылган зар.

Беш үйлүү кулдар, күндөр баласы бар,
беш миң кой – бага турган ошол кулдар...

Эки жүз чыккан атка койгон байге,
айтылып бүтпөчүдөй үч күн кечке.

Ушунча дүйнө-мүлктү сайып байге,
утмакчы журт эмнени?.. Жооп бирөө:

баатырлар – ажалына тик караган,
буудандар – сан күлүктөн озуп чыккан,

тамшантып, тийиштүү деп кайсыл элге,
так кесе кынтыгы жок далилдөө эле.

Ал чындык, адам аттуу бүткөн жерде,
алдыга озот дайым мүлк-дүнүйө.

Бууданы, баатырлары мол эле анан,
болмокпу кемигени алтын-зардан.

Озоорун караандатпай өзгөлөрдөн,
орчун журт далилдөө үчүн керектеген...

Ошондой сансыз байлык сайыш үчүн,
ойлонуп аш ээлери кылган бүтүм:

алышкан алты күндүк ойундарда,
алтын-зар, малды-мүлктү эми кайра,

коротпой чып-чыргасын ат чабышка,
койобуз байгеге деп кылган бата...

О Теңир, сыр алдырбай өзгөлөргө,
ой басып журт ээлери турат дале.

Анткени, коноктордун аты чыкса,
азыркы колдо байлык араң гана,

алдыга чыгып келген отуз-кырктай,
аттардын байгесинен калат чыкпай.

Колдогон Көк Теңири бул күндөрү,
колдоор деп журт ээлери үмүттөндү.

Кайрадан баш байгени калтырганы,
аргасыз чапмак болду Аккупаны.

Таалайсыз жалгыз аттуу томаяктан,
текебер ханга чейин ат таптаган.

Адамдар кымкуут түшүп, күлүктөрдү
айдоонун баары бирдей камын көрдү.

Калк кайнап, ар урукка бөлүнүшүп,
каптаган сел сыяктуу көрүнүшүп,

аттардын аягынан чыккан чандан,
айлана боз түшкөндөй болуп калган.

Тапталган күлүктөрдү чабылууга,
так санын алыш үчүн саналууда.

Миң аттын эки жүзү байге алат,
мен алам деп баарысы үмүт кылат...

Аттарга чубатуудан өтүп жаткан,
абыдан назар салып Бакай абам,

Каш кагып Айкөл менен Алмамбетти,
четтетип топ ичинен бөлүп кетти.

«Акылга салып арга издебесек,
Айкөл Шер, журт алдында абийир кетет.

Кекенген калмактардын Ачбууданы,
келчүдөй басып өтүп Аккуланы.

Алмамбет, күлүктөрдүн ал милдетин,
амалын таба турган жалгыз сенсиң». –

Кайрадан топко келип Бакай абам,
кайрылып калайыкка минтип айткан:

«Калыстык күлүктөргө кылыш үчүн,
калайык, баары текши үртүктөлсүн!» –

Абамдын айткан сөзүн кагып четке,
ататпай өз-жат дебей койушту эле.

«Кайнаган чөлгө барып келгичекти,
канткенде үртүк жабуу болсун эптүү...» –

Алдырып Аксыкеттин ак жибегин,
Айкөл Шер өктөм буйруп айтты кебин:

«Калайык, күлүктөрдүн куйруктарын,
шүйүгүлө¹ ак жибектеп бирдей баарын!

Анан да ат чабуучу балдар текши,
кызылдан болсун кийген кийимдери.

Кимде-ким талабымды аткарбаса,
кошулбайт күлүгү анын ат чабышка!» –

Таңданып Айкөл Шердин талабына,
түшүнгөн эмес эле эч ким анда.

Башка эмес кыйды деген бүткөн жандан,
кечилдин Коңурбайы аңдабастан,

¹ *Шүйүгүлө* – жарышка чабылган аттын куйругун жибек менен ороп койуу.

кеп сүйлөп келекелүү, ууртунан
кекээрлүү күлүмсүрөп минтип айткан:

«Буруттун Манас ханын төрт жагынан,
төп келген бир укмуштуу жан деп айткан.

Аңыз кеп анча өзөктүү эместигин,
азыркы талабынан даана билдим.

Уулдун уулуна кенен жетээр,
ушунча дүнүйөсүн чачты бекер.

Анысы аз келгенсип, күлүктөрдүн
куйругун ак жибектеп шүйүткөнүн,

жөн гана ала өпкөлүк дебей аны,
жарабас Айкал деп журт мактаганы.

Жибегин Аксыкеттин бекер жаткан,
жигиттер, айрыгыла аябастан.

Абыдан калың ороп шүйүгүлө,
аялдар керек кылат барса үйүнө». –

Шылдыңын Коңурбайдын каңгай, манжы,
шыкактап, каткырышып кубатташты.

Теңир ай, аз убакыт өтпөй кайра,
тийерин билишпеди баштарына...

Ошентип күлүктөрдү айдаганга,
Олуя Кошой абам тартты бата.

Мингизип Жаш Айдарга Мааникерди,
мерчемдүү жер өлчөмү белгиленди.

Бастырып Айдар менен Бакай абам,
болжолдоп жер өлчөмүн минтип айткан:

«Чарындын белин ашып, беттеп Иле,
чарчатпай күлүктөрдү жай жүргүлө.

Аттарды адырмактуу бөксөгө сал,
антпесең, кумга батып кыйналат мал.

Бул сырды башкаларга ачпа, Айдар,
билишсин күлүк чапкан биздин балдар.

А тиги жердин сырын билбегендер,
адырдан кумдуу түздү туура көрөр.

Таманы күйсө кумга тулпарлардын,
таш кабар тилектери далайлардын...

Тоо-Кумга токтоп, ыйык дөбөлөрдөн,
болбосо, койо бергин Эшилмеден.

Аккула алга озуп чыгып келер,
ал үчүн эң ыңгайлуу, мерчемдүү жер.

Жол нугун баратканда жакшылап чал,
Куланы койо бергенде каксоого сал.

Так айтып жол багытын Кулатайга¹
түшүнтүп байкатпастан башкаларга.

Кошулбай көпчүлүккө сыртта чапсын,
кайтканда Чарынды эмес, Кегенди ашсын.

¹ *Кулатай* – Аккуланы чапкан бала.

Астынан сүрөөнчүлөр тоскучакты,
абыдан сак болгун де Кулатайды.

Жаш Айдар, күлүктөрдү жөнө айдап,
жар болсун Көк Теңири, колдоп арбак!..» –

Жанында Жаш Айдардын балбан билек,
жигиттер эки жүздөй коштоп жүрөт.

Туйунуп билбегенин Бакай хандан,
туйлатып Мааникерди жол баштаган...

Ошентип аттар кетип, тарап чаңы,
ойундар улантылды кайра дагы.

Чайпалып жорго үстүндө Ырчы уул кайра,
чапкылап өйдө-төмөн жар салууда:

«Калдайган калың калайык,
хан ашына ылайык,
көңүлүн журттун ачалык,
Көкөмдүн казынасын чачалык.

Айдалган аттар жеткиче,
алар кайтып келгиче,
баатырлар чыгып сайышат,
бакандар сынып майышат.

Ажалга тике караган,
арстан жүрөк эр балбан,
эрендер чыгып сайышмак,
эзелтен калган ата салт.

Байгеге кулак салгыла,
мал-мүлктү ээлеп калгыла:

жалаң нардан он сан бар,
бир санга арткан алтын-зар.

Алдырган ар-кай тараптан,
тигилген тондор манаттан.
Кылторко, жибек, шайыдан,
канча бир түрү артылган.

Кара нардан да бир сан,
калайык, байге сайылган.
Бир сан күлүк ошончо,
суу чайпалгыс бар жорго.

Кошумча мына буларга,
күндөр бар келген тартууга.
Чимирилип бийлесе,
чыгат эстен дүнүйө.
Мына ушундай байгеге,
Баатырың жеңип болгун ээ...». –

Жарчынын жарын угуп, кеги ичинде,
калмактын Эр Торгулу чыккан эле.

Калмактар кытайларга караганда,
конушташ болгондуктан, ойундарда

бет болуп балбандары күч сынашып,
таанымал эрендери, жүрөт айтып.

Эр Торгул ажалга да тик караган,
эр жүрөк калыстыгын көп жолу уккам.

Келбеттүү, кең далылуу, жазы маңдай,
көздөрү күүгүмдөгү күйгөн шамдай.

Күпүлдөп, кыйынсынып, кур чамынбай,
күтүүдө каршылашын дөңсөөдө жай.

А бирок, калмак, кытай, манжулардын,
айкырат төбөлдөрү төгүп заарын:

«Буруттун кыйындары кырылган го,
болгула, маалкатпай, чык ортого!

Болбосо, киши жок деп татый турган,
бергиле байгеңерди жардык кылган!» –

демиткен калмактарга кайнап каары,
дөңдөгү Айкөлдөргө Багуул барды.

Ачуусу ашынганын жашырбастан,
Айкөлгө тике карап минтип айткан:

«Каңгайлар аш ойуну башталганы,
кекетип, кемсинткени басылбады...

Атайын эр сайышка түшүш үчүн,
Айкөл Шер, аш башында кылгам бүтүм.

Күлүккө атым кошпой койгонумду,
күмөндүү кастыгы деп болжодуңбу?..

Түтүн түс кызыл темгил Гүлбурактан,
тулпарлар арбын экен озо турган.

Ал эми мине турган эр сайышка,
Айкөлүм, Гүлбурактай тулпар чанда!..

Түшүмдө – кызыл чаар кабыландын,
жүрөгүн – төшүн жарып сууруп алдым.

Ким менен беттешпейин сөзсүз түрдө,
ишенем – намыс алып, жеңериме!

Кокустан кун төлөмөр болуп калсам,
канча айтса бүт чыгымын өзүм тартам.

Ал кокус, калмак колдуу болсом азыр,
Айкөл Шер, териштирбе, жазуу-тагдыр...

Олуя Пир колдогон Кошой балбан:
«Ойуңа жеткиниң!» – деп бата тартсаң!» –

мойнуна курун салып Багуул мырза,
кол созуп жүзүн бурду кыбылага.

Сөздөрү текебердүү айтылса да,
сурандык Көк Теңирден тилеп бата...

«Эр сайыш бакан эмес – найза менен,
анан да, чабыш кошо болсун» – деген,

талапты каңгай, калмак катуу койгон,
ал шартка аш ээлери макул болгон.

Ошентип ушул азыр чындап эми,
эрлердин турат каны төгүлгөнү...

Эки жаат бөлүнүшүп элдер небак
эртерээк эр сайышты күтүп турат.

Жөөлөрү, катын-бала, карылар бүт,
жолошпой үй-үйлөргө кетти кирип.

Сезимди мокоттуруп мунун баары,
сестентип калк арасын турган чагы.

Ушундай кооптонуп турган чакта,
уулдун баарысы тең Багуул ханча,

өлүмгө текебердүү карап тике,
өктөөлү сөз айталбайт Көк Теңирге.

Баш болуп Кошой, Бакай баарысы тең,
Багуулдун өктөмдүгүн туура көргөн.

Бирок мен, эмнегедир, жүрөгүмдөн,
Багуулдан Эр Торгулду өйдө көргөм.

Туйумум алдабаптыр, ага аздан соң,
аягы эр сайыштын күбө болгон...

Бата алып Багуул элден кармалбастан,
бет алып Эр Торгулду жакын барган.

От чачкан каректерин кадап тике,
өктөм үн салып ага минткен эле:

«Эр Торгул, коноксуң сен, анан дагын,
эрөөлгө мурда чыктың, кезекти алгын!» –

тыкыйта тартып оозун Гүлбурактын,
тик карап Эр Торгулдун качырганын,

тийгенин карчытына сыр найзанын,
тим гана карап койду серпип кашын.

«Карс» этип сынган найза чамындыга
айланып, калды аттардын бут астында.

Кенебей Багуул аны, кезегинде
капталга Торгулду уруп өткөн эле.

Суйдаң жал сур атынын капталына,
Эр Торгул ооп барып оңолду да,

даекчи¹ сунуп турган найзаны алып,
дароо эле Багуул ханды калды кагып.

Багуулдун сыр найзасы колдон ыргып,
бычырап тал-тал болуп калды сынып.

Жаңыртып Багуул кайра найза алды,
Торгулду түз качырып айгай салды.

Сайышка далай түшүп кандим болгон,
найзаны Торгул дагы кагып койгон.

Ошондо каңгай, калмак тараптагы,
төбөлдөр ачууланып добуш салды:

«Созбогун убакытты Торгул акмак,
өлтүрүп же өлгүнүң бачымыраак!...» –

Түтүндөй түз качырган Эр Торгулдан,
Багуулду Гүлбурагы сактап калган.

Торгулдун сыр найзасы дал тийерде,
Гүлбурак төрт аягын бүгүп жерге,

койондой жата калып, ал өткөн соң,
кийиктей так түйүлүп өйдө болгон.

Күү менен узап кетип, кайра артына
кайрылган Эр Торгулга Багуул мырза,

¹ *Даекчи* – эрөөл маалында курал-жаракты белендеп кармап турчу жоокер.

жалтанбай жаалданып найза сунду,
Торгул да тек калбастан каршы урду.

Бычырап экөөнүн тең найзалары,
белинен суурушту эми кылычтарды.

Болоту кылычынын морттук кылып,
Багуул хан шилтегенде калды сынып.

Үстөмдүк кылып Торгул баратканда,
үн салды жаны ачынган Багуул мырза:

«Аттигин! Достун берген тартуусуна,
алдатып койдум, арман, аргам канча!

Ажалым сенден экен Торгул баатыр,
аяба, кылычыңды бачым матыр!» –

Шилтеген ач албарсын Багуул ханга,
шашылып тартып алды артка кайра.

Эреже-шартка ылайык келбесе да,
калыстык кылды Торгул адатынча.

Үндөбөй аттын башын буруп нары,
кылычын которгончо туруп калды.

Сунганын даекчинин четке кагып,
Сыргактын курч болотун сурап алып,

Торгулга тике маңдай барып анан,
тик карап карегине добуш салган:

«Эр Торгул, жаралуу дейт жоо аяган,
эми сен чапкын мени аябастан!

Шул азыр бирибиздин сөзсүз түрдө,
каныбыз төгүлүшүн эл күтүүдө.

Чын ажал кимибизди тооруп турса,
«чыр» этип жан бөлүнөр кең ааламга.

Бул тагдыр – экөөбүздү беттештирген,
чапкының, кезек алып биринчи сен!» –

Багуул хан Эр Торгулга берип кезек,
былк этпей күтүп турду кылыч кезеп.

Кыязы, тагдыр-буйрук болсо керек,
кылычын калды Торгул жаза шилтеп!..

Ошондо эч тартынбай Багуул мырза,
оп тарткан сур койонду мар жалынча,

солк этип аяп койбой көзүн ирмеп,
Сыргактын курч кылычын калды шилтеп!

Курч болот сол мүрдөн төмөн шылып,
кызыл кан ат жалына акты жылжып.

Кылычы оң колунда шилтенбестен,
кыңгырап добуш салып жерге түшкөн.

Жыгылып бара жатып сур атынын
жалынан апчый кармап, Багуул хандын,

кыпкызыл көздөрүнө кан куйулган,
карегин тике кадап тумандаган,

тиштенип, күчүн жыйып акыркы ирет:
«Туура айттың, жоо аяган шуну көрмөк!..» –

деп айтып, шалак этип ат үстүнөн,
денеси шыпырылып кулап түшкөн.

Кылычтын кызыл канын сарыктыра,
кылчайып карабастан Эр Торгулга,

теминип Гүлбурагын, дөңдө турган
топтолгон калыстарга добуш салган:

«Калыстар, каршылашты чырсыз жеңдим.
Канакей, байгеңерди алып келгин!..» –

Кубанбай, кайгырышпай эки тарап,
тунжурап тымып турду үнсүз карап.

Капыстан мемиреген теребелди,
каптаган бороонго окшош добуш келди.

Багуулдун сөзүнөн соң калмак, каңгай,
бүлүктү эми чындап салышчудай,

бажылдап баш-аяксыз өз тилинде,
Багуулду келатышты беттеп тике.

Ката элек каны алиге Эр Торгулдун,
Сыргактын өйдө шилтеп курч болотун,

түз беттеп Халдамбува кол башчыны,
тайманбай Багуул мырза сөз узатты:

«Кол башчы, черүүлөрүң кажылдатпай
тынчытып, кепке кулак салгының жай!

Чыр ойун далилденсе – элдин эмес,
чыр кылган мына менин башымды кес.

Ошондо жазыксыз калк аман калат,
оргуган каным көрүп өчүң канат...

Өлүмдү эки тарап бирдей эле,
бүтүшүн талап кылып турдуң беле?

Болгону талабыңды ишке ашырдым,
себебин издебегин бөөдө чырдын.

Бир жолу берсе Торгул кезек мага,
эки ирет бербедимби кезекти ага.

Айткамын – буйругу бар тагдырдын деп,
бул сөздү кайра сага айткым келет.

Эгерде Халдамбува, ынанбасаң,
көрөсүң азыр мага каршы чыксаң.

Болбосо суу үйлөгөн колтугуңа,
кечилдин Коңурбайы чыксын, кана!».» –

Басылып ызы-чуусу каңгай, калмак,
Багуулдун сүйлөгөнүн турду карап.

Түз ойго ылайыктуу сөз табалбай,
басышты Эр Торгулдун сөөгүн карай...

* * *

Калмактын эли менен ашка чейин,
катышып жайчылыкта көрбөгөмүн.

Андыктан каада-салтын ошол элдин,
анчалык маани берип билбегемин.

Ал эми кагылышта өлгөндөрүн,
көмбөстөн кетишкенин көп көргөмүн.

Сезимди дүркүрөткөн салттарына,
көп улут күбө болгон ошол ашта.

Жан-достон ажыраган дене-досту,
жеринен биздеги салт – жерге койуу.

Ал эми убан¹, дүбө², калмактарда,
адамды өлгөндөн соң тоо башына,

унаага артып барып ачык таштап,
далдоого жашынышып күтүп жатат.

Үч күнгө чейин күтүп көмүскөдөн,
жегенин итпи, кушпу көрөт экен.

Өлүккө жору, кузгун ошол замат,
түшүшүп калтырбастан кетсе талап:

«Бурканга жагып, жаны жай алды» – деп,
баарынын көңүлдөрү тынып кетет.

Ал эгер жору түшпөй чөөлөр жесе,
Ааламга жакпагандын белгиси эле.

Канаттуу түшкөн өлүк аздектелип,
калдыгын чогултушуп алып келип,

кастарлап койгон жерге ата-тегин,
койушат куштан калган өлүк сөөгүн.

¹ Убан – азыркы эвен эли.

² Дүбө – азыркы тува эли.

Ал эми түлкү, чөөгө жем болгонду,
адаты экен ачык таштап койуу.

Баш кылып дене-досун Жолой хандын,
калмактар дал ушундай кылышканын,

көрүшүп келген элдер туш-тараптан,
көңүлү жипкиришип кеп кылышкан.

Жолойдун денесине жору-кузгун,
билбедик түшкөнүн же түшпөгөнүн.

А бирок, ажыраган дене сөөгүн,
укканбыз артып элге кетиргенин...

Денесин Эр Торгулдун артып кеткен,
черүүлөр кеч бешимде кайтып келген,

кубанып баарысы тең кол башчыга,
кажылдап бир нерсени айтышууда.

А көрсө, өлүк денди таштар замат,
айланган жору-кузгун кетет талап.

Кашкайган сөөктөрүн тигип капка,
жөнөтүп келишиптир эл тарапка...

Жан-досу жай алганын көк асмандан,
жажылдап кубанычтуу айтып жаткан,

аскерге көөнүм жибип, негедир мен,
аруу дил жашым көздөн тегеренген.

Анан да дене-бойду дүркүрөткөн,
ал салтты анча деле жерибегем.

Анткени, пейлим түшкөн эр адамдын,
Ааламдан түбөлүктүү жай алганын,

абыдан ишенимдүү айтып жаткан,
адамды көрүп туруп көөнүм тынган...

Ар бир калк динин, салтын аруу дилден,
аздектеп бийик тутуп, ыйык көргөн.

Аны эми башка диндин өкүлдөрү,
акысыз деп түшүндүм жеригени.

Туйунткан калыстыгын Улуу Күчтүн,
туйумду бербесе эгер: эмне үчүн,

сыр бербей кара калмак жашырышкан,
сөөгүн Жолой хандын чөө талаган?

Түк айтпай, үч күндөн соң эл-жерине,
тигишип кара капка кетирди эле?

Ал эми Эр Торгулду ошол замат,
эмнеге жору-кузгун кетет талап?

А демек, ар бир элдин Аалам менен,
алака түзгөн шарты бар деп билгем.

Түзүлгөн алакасын ар бир элдин,
талдоого акысы жок пенделердин!

Салтына ар улуттун Торгулдан соң,
чыгарган тыянагым ушул болгон...

* * *

Жеңишин Багуул хандын эч ким деле,
жарылып кубанычтуу тосподу эле.

Сыргактын курч болотун кайрыбастан,
баш тартып байгесинен сурап алган.

«Кейибей кылычыңа Сыргак берен,
кыйып кой биротоло мага» – деген.

Тыкыйган куйган кыттай Сыргак анда,
тек гана башын ийкеп койгон ага...

Багуулду ашка чейин анча деле,
билгибиз келбегени чындык эле.

Башында кара, сары түргөш делип,
бийлигин жүргүзүшчү эки бөлүп.

А кийин ушул Багуул Согду хандан,
бийиликти өз колуна тартып алган.

Биригип сары, кара түргөш эли,
бир гана Багуул баарын бийлейт эми...

Багуулдун бой-келбети, бет түспөлү,
бой тарткан сулуу кыздай элес берчү.

Жарашып кийген кийими турпатына,
жагымдуу чыгат үнү уккан жанга.

Улуу күч – эркек эмес аялдарга,
ушундай сулуулукту берет чанда.

Аттигин, төп келтирип келбетине,
Кудурет дал ошондой мүнөз берсе,

«Сулуу хан» деген атын эл ичинде,
суктанып, сүймөнчүктүү айтпайт беле!

Калайык кай мааниде айтса дагы,
кабылдайт сыймык менен Багуул аны.

Андыктан, кээ бирлери келекелеп,
айрымдар ак дилинен «Сулуу хан» деп,

бир кезде ата-энеси койгон аттан,
билинбей Багуул ханды оолактаткан.

Дал ошол аш берилип жаткан кезде,
өз аты унут болуп баардык элге,

«Сулуу хан» деген гана ысым менен,
бийлигин жүргүзгөнүн билер элем.

Сөз баккан Бакай хандай адам гана,
Багуул деп өз атынан атайт чанда.

Үйүрлүү карышкырдын көкжалындай,
тайманбас Сулуу хандын жайы шундай.

Үйүрүнө тоскоолдугу тийет десе,
айосуз өз күчүгүн жечү неме.

А бирок, эрдигине, шердигине
аргаң жок суктанбаска, алибетте...

Кайрылар учур келсе «көөхар көзгө»,
кайтадан Сулуу ханды алам сөзгө.

Ал азыр Коңурбайды жеңген менен,
Айкөлдүн айкөлдүгүн баян этем.

Деми сууп Торгулдан соң кара калмак,
дөнүнөн кан майдандын кетти арылап.

Андан соң майдан талаа чекесине,
алардан келишпеди бир да бирөө.

Ал эми Багуулдан соң кыргыздардан,
Агаяр, Эр Албандар сайышышкан.

Албанга каршы чыккан каңгай Оргу,
ажырап асыл баштан каткан шору.

Жаңжундун Чижи эрени Агаярдан,
жаңы эле беттешкенде качып чыккан.

А көрсө, арман дүйнө, тууган жердин,
анда биз сезбептирбиз касиетин!

О Теңир, ошондон соң үч жыл өтпөй,
өрттөндүк бөтөн жерде куусаң чөптөй!..

Коңурбай Аккуланы аргасыздан,
кошконду ат чабышка аңдабаган.

«Буруттун дардес ханы көпкөнүнөн,
байгесин алыш үчүн чапты» – деген.

Кууланып атайы эле Коңурбай хан,
күлүккө кошпой атын алып калган.

Ажырап Аккуладан, Айбанбозго
Айкөлдүн күнү түшүп тийсе колго,

«Көздөгөн максатыма жетемин» – деп,
Коңурбай Бурканынан турат тилеп...

Колунда алтын түтүк чор башына¹,
кочуштап тамекиден салып жайма,

кайыңдын чогу менен тутандырып,
турат ал коркурата илеп тартып.

Жиберип чабарманын калыстарга,
жанараак айттырыптыр салам дуба.

Буруттун Хан Манасы азыр мага,
бет болуп чыксын дептир эр сайышка.

Укканда бул кабарды чабармандан,
унчукпай Кошой, Бакай ойго баткан.

Айкөл Шер бир иш менен шул ортодо,
бастырып кеткен болчу хан ордого.

«Ойундун жайын тактап сүйлөшүүгө,
ордого жанараакта кеткен эле.

Учуру болуп калды келе турган,
уккунуң берген жообун өз оозунан»,–

деп айтып чабарманга Бакай абам,
төрдөгү ордо жакка тез бастырган...

«Чечүүчү эр тагдырын эрөөл талаа,
четин² дейт, баралбаймын өзүм ага.

¹ Алтын түтүк чор башы – канжа.

² Четин – ыйык.

Апалар чакырттырып жаткандыгын,
Айкөлгө эрте барып кабарлагын!» –

Ушундай Каныкейдин сөзү менен,
унчукпай Айкөл шашып кеткен экен...

Каныкей алдын-ала бул сайыштан,
кабардар экендигин жашырбаган.

Сайышка кийерине арнап тиккен,
Айкөлгө ак олпогун ала келген.

Түгөтүп тогуз жылы көздүн майын,
атайын ак олпокту кылган дайын.

Найзасы душманынын өтпөгүдөй,
наркескен кылыч мизи кеспегидей,

буулумга бир нече кат беттеп бөздөн,
болоттун өгөөндүсүн текши төккөн.

Жаткырган өгөөндүнүн асты-үстүнө,
жибектин ак буласын үлпүлдөтө,

тытылган төөнүн жүнүн кошуп туруп,
түгөнгүр, болот созуп койгон шырып.

Көргөндөр суктангыдай көзү тайып,
көркөмдөп жылан боорлоп тиккен кайып,

жакасы алтын менен, жеңи жездүү,
ак олпок кош бадана торгой көздүү.

Уядан жалгыз туулган беренине,
ушинтип камын көрүп келген эле.

Барууга даай албай майдан жакка,
Беренин чакырттырып апаларга,

аяр жан Аикөлүнө аста карап,
акырын добуш салып минтип айтат:

«Эрөөлгө аттануучу эр жигитке,
эненин колу жеңил дешет элде.

Андыктан ырым кылып апаларын,
Аикөл Шер, айып көрбө чакыртканын.

Кармашта каршылаштын чачкан каарын,
кайтарсын төккөн мээри апалардын!

Жар болуп Көк Теңири, колдоп арбак,
дем берип Ата-Конуш калсын сактап.

Арналган ушул күнгө ак олпогуң,
акжолтой, ак канжыга кийим болсун!

Кадырлуу журт энеси кылым арткан,
кийгизсин олпогунду Баалы апам»,–

аяр жан аруу дилден ырым кылып,
акканы турган көздө жашын тыйып,

бүгүлүп, энелердин алдындагы,
буулум тыш ак олпокту кармалады.

Эntenдеп ордо жакка шашып барган,
эшиктен кирип калат Бакай абам.

Кошудуп Каныкейдин тилегине,
кийгизип Бакай абам, Баалы эне,

энелер бата берип, Айкөлдү анан:
«Эсен кайт» – деп Канышы өзү атказган.

Ордодон узай берип Бакай абам,
ой баскан добуш менен сөз баштаган:

«Чабарман жибериптир кечил ханы,
чыдамсыз, жообунду күтүп калды.

Тапталган устаранын мизине окшоп,
табында Алгарасы эч керти¹ жок.

Түбүңө жетем деген максат менен,
түн түшкөн Калча дагы табында экен.

А сенин Айбанбозуң Алгарага,
тең келбейт өзү түгүл караанына.

Эрдигиң, күч-кубатың кечил хандан,
эки эсе артыктыгын көрүп турам.

А бирок, минген атың алдындагы,
алга эмес, артка тартат кыязданды.

Каниет ала турган нерсем азыр,
Канышың кылгын ырым, Айкөл Баатыр.

Айкөлүм, абаң азыр айтар сөздү,
акылга салып өзүң талдап көрчү?

Алдынан утурлоого Аккуланы,
Алмамбет алып калган Сараланы.

¹ *Керти* – кемчилдиги.

Атынын күчүн сурап Алмамбеттен,
сайышка, кандай болот, аны минсең?..

Айтарым, бата берип апаларың,
атказды Айбанбозго алган жарың.

Сезбесе жакшылыкты аяндуу жан,
сылабайт эле атты ыйык жалдан.

Антсе да, Алмамбеттин Сараласын,
Айкөлүм, не болсо да ойуңа алгын» –

Абамдын ойун үзүп, алды жактан,
Алмамбет жетип келип минтип айткан:

«Достошкон кыяматтык Айкөл Шерим,
досундун сураганын жок дебегин!

Кечилдин шум Калчасы сени менен,
кезенип сайышканы турган экен.

Кытайдын ханы кийчү тон кийишкен.
«Кыз тууган арам сийдик» – деп тийишкен.

Каным жат, касташ эле өчүм калган.
Кабылан, кезегинди сурап турам?

Өчүм бар жанга баткан шум Калчада,
өзгө эмес, айтпагамын өзүңө да.

Ачылар мезгил чукул, Айкөл Шерим,
аны азыр сурабастан кезек бергин?

Бир Теңир берсе жардам өчүмдү алам,
бей өлүм болчуларды сактап калам.

Аткарып акыреттик достун шертин,
Айкөлүм, кезегиңди мага бергин?..» –

О ТЕҢИР! Алдырганда азгырыкка,
айтылган сөзгө маани бербейт тура!

Кыямат күндү азыр таамай айткан,
кебине Периштенин ынабастан,

шайтандын көнүп жумшак жетегине,
кырсыкты ылдамдатат тура пенде!..

Айтканын Алмамбеттин сезбей терең,
анчейин маани берип үстүртөдөн,

күнүмдүк ушак-айың сөздөн качып,
койгонун каран күнгө эшик ачып,

андабай, Алмамбетти ат үстүнөн,
кучактап Айкөл анан мындай деген:

«Кыйышпас кош дүйнөлүк асыл досум,
кебине Манасыңдын макул болгун!

Калдайган калың кытай, кечил эли,
каралап ушакташса алар мени,

жан этиң ачыштырып, ырбап жара,
жан-досум, абдан катуу тийет сага.

Бул ишти бүт тулкумдан сезип турам,
бербеймин кезегимди ошондуктан!..

«Маана¹ издеп качып барган Алмамбетти,
Манастын ажалына салып берди.

Тентиген арам кулга мындан ашкан,
татыктуу сыйды бурут тапсын кайдан?» –

деп кытай сен, мен эмес – элди жалпы,
шылдыңга каалабассың айлантканды.

Жан досум, ажал улук, анткен менен,
Жараткан «сак болгонду сактайм» деген.

Коркконум, ишен досум, кокусунан,
Калчадан капилеттен жазат тапсаң,

ажалга кармап берип көз көрүнөө,
артында калып менин көрөрүм не?

А көрө, Теңир колдоп, Коңурбайдан
кегинди, буйруп эгер, мен деле алсам,

достуктун ант-шертине тургандыктын,
далили болорлугун танбастырсың.

Кыямат-кайым күндүк асыл досум,
Калчага мен түшөйүн, макул болгун...

Алы чак Айбанбоздун, өтүнөрүм,
Алмамбет, Саралаңдын күчүн бергин». –

Аргасыз таарынычын ичке жутуп,
Алмамбет Айкөлүнө жүзүн буруп,

¹ *Маана* – башпаанек.

токтолбой ошол замат түшүп жерге,
тартты эле Сараласын Айкөлүнө.

Айкөл Шер Айбанбозду минген тейде,
албырып каны чуркап нур жүзүнө,

кол созуп, нээтин буруп Көк Теңирге,
калкынын ак батасын сурады эле.

Дүнгүрөп жалпы кыргыз бир кишидей,
тилеги баарыныкы чыгып бирдей,

«Сындырба белибизди Көк Теңир?!» – деп,
сыздашып Кудуреттен турду тилеп.

Эрөөлдөн кайткын дешип намыс менен,
эл-журту кайра-кайра бата берген...

Коштотуп жайдакталган Сараланы,
Айкөл Шер Коңурбайга каршы аттанды.

Карааны кара тоодой кайран Берен,
кашкайып тике барды кенебестен.

Бекиткен дуба менен кырк чилтенди,
белинде кыңай¹ чалган Боз кисеси,

курч болот бишараттуу белги менен,
Күчүгөн таң алдында алып келген.

Кызырлуу Шер белинде керек кезде,
кынынан шарт сурууга белен эле.

¹ *Кыңай* – кыйшайта.

Сымбаты мүнөзүнө төп келишкен,
сырттаны көкжалдардын Айкөл Берен,

аяндуу мына ушул куралдарды,
анчалык керек дебей турган чагы.

Анткени, кечил ханы Коңурбайдай,
атайлап кан төгүүнү максат кылбай,

болгону, зор Калчаны менменсинген,
бир азга демин басып койсом деген.

Башка жан бул Калчага беттеп түшсө,
бирөөсү мерт болмокчу сөзсүз түрдө.

Каалабай кан төгүүнү, ошондуктан,
Калчаны Айкөл өзү беттеп чыккан.

Канчалык кечил ханы чамынбасын,
каалоосун билет анын ишке ашпасын...

Калчага тушташ барып кенебестен,
«Кана эми, кезегинди алгын!» – деген.

Чыдамы кетип турган кечил ханы,
чаңырып «чынмачындап» найза сайды.

Кашаттын чет жагында турган Шерге,
карс этип тийген найза тең бөлүнө,

канаттуу Алгарасы болбогондо,
Коңурбай алыс кетип, батмак шорго.

Күүлөнүп жогортодон төмөн карай,
күч менен урганына көңүл бурбай,

чымындын конгонунча көрбөй санап,
чиренген тейден Айкөл турат карап.

Кашаттан төмөн кетпей канат жайып,
Калчасын үстүндөгү сактап калып,

кайрылып дөңгө барып кезек берип,
кадалат Айкөл Шерге тикирейип.

Чиренип үзөнгүсүн тебинип бек,
чокудан төмөн жакты турган тиктеп,

Кечилдин Калчасынын капталына,
атайлап найза урду жазгай гана.

Антсе да Айкөл аяп урган найза,
айланды талкаланып чамындыга.

Теминип Карткүрөңүн Ажыбай хан,
тез жетип Айкөлүнө найза сунган.

Кайрылып аткан октой хан Коңурбай,
капталга, канды күсөп, урду таамай.

Күүсүнөн Калча менен Алгаранын,
күймөлтүп Айкөл Шердин минген атын,

таактап төрт аягын бекем жерге,
теңселе түшүп барып оңолду эле.

Бычырап жерге түштү найза теңи,
бат сунду камдап турган жан нөөкөрү.

Кайкыган Алгарасы желдей сызып,
кайтоолдоп Калча дагы калды уруп.

Айкөл Шер очорулган Айбанбоздон,
ашыга жерге түштү токтолбостон,

Ажыбай кошоктогон Саралага,
атылып ыргып минди жайдак гана.

«Калыстык кылсам Калчам, билбедин!» – деп,
каарына келе түшкөн Айкөл жиндеп,

түтүндөй түз качырып зор Калчаны,
түз сунуп сыр найзасын уруп калды.

Айкөл Шер ойун кылып баятадан,
атын да, ханын дагы аяп турган.

Ачуусу келе түшүп каардана,
аларды кош кабаттай урганында,

Конурбай жерге талп деп Алгарадан,
кулаган аска сымал сулап калган.

Күймөлө түшкөн атын чылбырынан,
качканга үлгүрттүрбөй кармап алган.

Ойдолоп Алмамбеттин Сараласы,
олжого түшкөн тигил Алгараны,

Айкөл Шер кайрып берип койбосун деп,
бет алып Алмамбетти жүрүп берет...

Айкөлгө Сараласын берип койуп,
аты жок турган Алмаң жөө соксойуп.

көргөндө коштоодогу Алгараны,
«Кудайлап» алдын тосуп чуркап калды.

Айласы кеткен Калча чыгып жели,
алдына тура калды тосуп Шерди.

Келиндей төрт бүгүлө калч-калч этип,
кеп айтпай, ийген башы жерге жетип,

кош колун бооруна алып аянычтуу,
карады жал-жал тиктеп жалынычтуу.

Көзүнөн аккан жашын арчыбастан,
киркиреп, ыйга чакап минтип айткан:

«Олуя Пир колдогон кызырлуу Шер!
Обу жок көөдөктүгүм кечире көр?

Атанын сөзүн укпас безери кул,
арман ай, көрөр күнү мына ушул!

Айкөл Шер, калың кытай кечил ханы,
алдыңа кулдук уруп жалынганы,

ачуунду таратарын билип турмун,
атымды жеңишиңе соогат кылгын?..

Айкөл Шер, дос дебессиң, шонтсе дагы,
алдыңдан кыя өтпөймүн мындан нары.

Жеңилип, жер көтөрбөй турган хандын,
жигиттик кылып ташта минген атын?..» –

Теңирим, Аалам сындуу кеңдигине,
тең келбес айкөлдүктү бердиң беле?.

Даража, теги теңдеш кечил хандын,
дилинде аяп турду шак сынганын.

«Алгара дилин берген Коңурбайга,
ат болмок беле олжолоп алсам мага.

Эр үчүн – жеңилүүнүн даамын татуу,
эч нерсе сактай алгыс уудан ачуу.

Уу жутуп турган эрге ансыз деле,
үстөмдүк кылгандыгым болмок беле.

Жетишет, жеңилүүнүн даамын татты,
жетектен бошотойун олжо атты».

Окоро түйгөн¹ кайыш бек чылбырды,
ойлонуп туруп бир аз кайра ыргытты...

Алмамбет этек-жеңи учуп желге,
аз калган жетерине Айкөл Шерге.

Келишкен тегеректеп кытай, манжы,
көтөрүп мингизишти Коңурбайды.

Алмамбет жеткичекти кечил ханды,
Алгара желдей сызып ала качты.

Колунда белендеген ач албарсты,
«Кокуйлап» Шер Алмамбет ташка чапты.

«Айкөл Шер! Оңбой калдык! Жараткандын
алдаттың атайылап кайрыганын.

Дили жоо эл-жерине Коңурбайдын,
тилинен аккан ууга неге алдаттың?

¹ *Окоро түйгөн* – кайыштан ничке тилкелерин өргөн ыкманын аты.

Алдында Алгарасы турган кезде,
азапты салат Калча кыргыз элге!..

Колуна тийгизе албай Алгараны,
коштошкон Чыйырдыны, Эрназарды,

эсинден чыгарганың айкөлдүккө,
Эреним, жатпастыгын түй эсиңе!

Колуңа бир тийди эле, аттиң арман!
Куп болмок курмандыкка чалып салсаң.

Ай эми айтканда не иш өткөндөн соң,
алдырдык ырыскыны кайра колдон!..» –

Алмамбет жүзүн жууп туздуу жашка,
Айкөлдөн терс бурулуп басты артка.

Айыптуу сезип өзүн кыйла убакыт,
апкаарып сөз айталбай калган катып,

Айкөлгө айлантууга даярдаган,
аякка сууну куйуп Бакай абам,

жалынып Жаратканга миң бир ирет,
«Жалгызды сактай көр» деп турат тилеп.

Кыймылсыз кан майдандан чыкпаганы,
камтама кылып турду Бакай ханды.

Күтүүгө чыдай албай андан ашык,
колунда суусу менен басты шашып...

Алдырып ачуусуна сыртын салып,
Алмамбет бир топ жерге узап барып,

кайрадан түтпөй артын караганда,
кыймылсыз турган Айкөл өз ордунда.

Чыдабай Эр Алмамбет тез кайрылган,
Айкөл да аттан түшүп бой таштаган.

Көрүшпөй көп жылдары зар болушкан,
кусалуу бир туугандай кучакташкан,

жаш төккөн эки шерге Бакай абам,
жалынып суусу менен жете барган.

«Кудурет, Теңир кошкон эгиздер» – деп,
колунда сууну айланып төгүп жүрөт...

Калайык баятадан тымып турган,
кыйкырып ошондон соң добуш салган.

Коштогон Айбанбозду хан Ажыбай,
«Кайтарба Алгараны» – деп айталбай,

Калчага кайра алдырып ийгенине,
күнөөлүү сезип өзүн турган эле.

Конурбай алгач аттан кулаганда,
калың эл бир кыйкырып, анан кайра,

чөккөнсүп суу түбүнө тымып калып,
чурулдайт эми араң добуш салып.

«Калчаны Алгарадан кулатканда,
суу ууртап алдыңарбы оозуңарга?

Ысыган илеп кайтып калган кезде,
ызылдап чуу салуунун кереги не?

Тилекти Көк Теңирим кабылдаса,
тунжурап текебердик кылдык ага.

Өткөн соң төө кыядан унут калды,
өзгө эмес теңсинбедик Жаратканды!..»–

ачуулу Ажыбайдын сөзүн бөлүп,
арытан Кошой, Төштүк шашып келип,

айлантып сары улакты садагага,
Акбозду курмандык деп тарттык бата.

* * *

Кызуусу эр сайыштын тарап кандан,
калкынын көңүлдөрү тынып калган.

Карматып Айкөлдүгүн дагы деле,
кайрылып Айкөл Берен минткен эле:

«Байгени даярдаган эр сайышка,
бөлгүлө калыс чыгып ар урууга.

Угулуп тилегиңер Жаратканга,
улуу журт, намыс алдык эр сайышта.

Тилегин калайыктын Теңир берсе,
тийиштүү болот байге жапырт элге...» –

Байгени бөлүштүрүп жаткан кезде,
байкатпай Бакай абам калың элге,

акырын четке бөлүп Алмамбетти,
«Аттардын астын утур тоскун!» – деди...

Хандары кытай, манжы, каңгайлардын,
кийишчү чен тондордун бир канчасын,

Алмамбет бөктөрүнүп Саралага,
аттанды билдирбестен бөтөн жанга.

Шол кезде аш ээлери, конок дебей,
байгесин эр сайыштын бөлүп бирдей,

алаксып жатышканда дүйнө-мүлккө,
Алмамбет небак узап кеткен эле.

Кегендин белесине жетип Алмаң,
келаткан күлүктөргө дүрбү салган.

Бозоргон мунарыктуу ээн талаадан,
бүлбүлдөйт бирин-серин тирүү караан.

Түтүндөй чаң учуруп уйулгуган,
тулпары Айкөл Шердин озуп калган.

Кегендин белесине багыт алып,
кемирип ооздугун, башын салып,

өрүүдө жал-куйругу желбиресе,
эликтей колун сайып эңкейиште,

көкүлү сапырылып көктү карай,
куйундай сызып келет жан аябай.

Жаш Айдар шертке туруп Кулатайга,
жол нугун түшүндүргөн абдан туура.

Карышып кош тизгинге салаалары,
кайрадан күчөп чыгат каргаганы.

Жанына батканына карабастан,
Жаш Айдар сүрөйт улам тындырбастан.

«Сүрөбө, жаштайыңда жайрап калгыр!
Жыгылсам Аккуладан жан калбастыр.

Ушинтип элди кыйнап аш бергенче,
уу берип Бокмурунду өлтүрсө не!

Азапка салбай элди, жалгыз гана
акылсыз арам сийдик өлсө кана!

«Аш берер баласы өлдү, ээси жок» – деп,
агаин кутулушмак жерди тиктеп.

Ал азыр мал-дүнүйө чыгымдалган,
алардын санын айтып эмне кылам.

Карышып алы жетпей кош тизгинге,
калышты канча бала кумдуу чөлдө.

Жайраган жазыгы жок жаш балдардын,
Жаш Айдар, тартасыңбы сен убалын?

Ушинтип алган байге – аш башкарган
улукпуз дегендерге буйурбастан,

аягы арылбаган чырга айлансын!
Азыркы өлгөн балдар ала жатсын!..

Козголуп эт жүрөгүм калды ордуна,
марага жетер менен жазат табам.

Жетиге толгон жашым быйыл жаңы,
жер чапчып жетимиште энем калды.

Каргадай баласынын каргышына,
кошулса энекемдин каргышы да,

оң таппайт опол тоодой аш бергендер!
О дүйнө! Залакасы көпкө тийээр!..» –

Кулатай жубарымбек, баспай жаагын,
кудайга үнү жете каргаганын,

Жаш Айдар кылган менен канча аракет,
жайрагыр, жаагын баспай күчөп келет...

Айткандай жубарымбек чынында эле,
аркаят ат өлүгү ар-кай жерде.

Таанылгыс – аттар сүйрөп канчалаган,
талаада балдар жатат жазат тапкан.

Жүрөгү бырчаланып туз сепкендей,
жаш жууган көздөрүнө жер көрүнбөй,

«Жамандык босогону аттады» – деп,
Жаш Айдар келе жатат жанын үрөп...

«Кудурет Көк Теңири, колдо өзүң» деп,
кийимин которунду Шер Алмамбет.

Чендүү тон – кытай ханы кийе турган,
чыпталып денесине куп жарашкан.

Башында хандар кийчү алтын таажы,
балбылдайт төбөсүндө маржан ташы.

Көргөндөр Алмамбетти ушул азыр,
кытайбы, кыргызыбы – тааныбастыр.

Бүткөн соң даярдыгын, арт жагына
бурулуп дүрбү салды Каркырага.

Аттардын алдын тосуп сүрөшмөккө,
алар да түшкөн окшойт дүрбөлөңгө.

Баш болуп чоролорго Айкөл өзү,
бет алып калган экен Чоң-Кегенди.

Ал эми кытай, калмак – Чарын беттеп,
аттарга камчы салып шашып келет...

«Ак жолтой жаныбарым, намыс ал» деп,
алдынан Аккуланын тосту Алмамбет.

Капталдан чаап жетип кайран Алмаң,
кабаттап тизгин менен чылбырынан,

какшанган Кулатайды «үнүң бас!» деп,
кадуулай¹ Аккуланы кетти сүрөп.

Жеткизип Алмамбетке аман-эсен,
жаш Айдар ат артына чаап кеткен...

Ажырап кала жаздап Алгарадан,
акылын кыйладан соң араң жыйган,

Коңурбай кытай, каңгай, калмактарга,
корсулдап буйрук берди: «Ат тоскула!..» –

Айкөлдүн тараттырган байгесинде,
алаксып арбын колу жүргөн эле.

Аларды чакырттырып, топтоп баарын,
жөнөшкөн күлүктөрдүн тосуп алдын.

Калмактар, кытай, каңгай, манжы – баары,
келет деп ишенишкен Ачбууданды.

Чарындын ач кайкысын ашып түшүп,
Кегенге кетчү жолдо теңи күтүп,

¹ *Кадуулай* –туурасынан.

таламдаш Коңурбайга каңгай, калмак,
топурап кумурскадай кыжылдашат.

Ал кезде кытай киймин кийген алмаң,
алкынтып Аккуланы сүрөп алган.

Кайрадан безеленип жаагын жанган,
каргаган Кулатайга ачууланган:

«Билген соң өлөрүңдү, жубарымбек,
боздобой, кашын ээрдин кармагын бек.

Сага ким кылыч кармап, Аккуланы
сөзү жок чабасың деп күчкө салды?

«Куланбай саяпкерден жетим калгам,
Хан Ата, Аккуланы өзүм чабам». –

какылдап-какшап шунтип айткан өзүң.
Кагынгыр, каргап-шилеп безенбегин!

Чын эле билип атсаң өлөрүңдү,
чычымым, намыс алып өлгүн эми!.

Арбагы Куланбайдын билген чыгаар,
атаңа намыс алып келдим деп бар.

Өтөбүз арасынан душмандардын,
өтүнөм, үнүңдү бас, таанышпасын!» –

Алмамбет ачууланып аргасыздан,
боздогон Кулатайдын үнүн баскан.

Тизгинин чылбырына кабат кармап,
тулпарын Айкөлүнүн сүрөп барат.

Аккула айырмасыз Ачбуудандан
куйругун айырмалуу шүйүп салган.

Ат чапкан балдардын сырт кийимдери,
абыдан окшоштуктан билинбеди.

Алмамбет кытай, каңгай арасынан
адамдай Ачбууданды сүрөп алган,

жайнаган калмак колун тик аралап,
«Жагылап»¹ ураан салып сүрөп барат.

Кыжылдап жол торогон кытайларга,
кыйкырып буйрук берип кытайларча,

«Жол бергин! Келе жатат артта удаа,
буруттун күлүктөрүн торогула!» –

деп буйруп, кытайларды таштап артка,
жакындап калмактарга калган чакта,

Берениң, калмак ханы кийе турган,
бөктөргөн калдай тонду кийе салган.

Калмактар Ачбуудан деп Аккуланы,
кыйкырып «мөндүлөшүп»² ураан салды.

Калмактын калдыраган тили менен,
кайран Шер: «Бурут жолун торо!» – деген...

Алтымыш жерден тоскон душман колун,
алдаган Алмаң шунтип таап жолун.

¹ «Жагылап» – калмактардын ураан чакыргандагы айткан сөзү.

² «Мөндүлөшүп» – бу деле ураан чакырган сөзү.

Караңгы айсыз түндө жолду тапкан,
көрөгөч болбогондо кайран Алмаң,

кытайлар башка салып мүшкүл-азап,
Айкөлдүн Аккуласын жок кылышмак...

Куланы душмандардын арасынан,
күүлөнтүп алып өтүп кайран Алмаң,

чыдамы кетип күткөн кырк чорого,
чылбырды аман берип, калган жолдо.

Кырк чоро «Манасташып» ураан салып,
куланы тегеректеп ортого алып,

Жарданган калың элди аралашып,
жеткирди марасына аттан ашып...

* * *

Жүктөлгөн аш түйшүгү бул күндөрү,
жукартып койгон эле Айкөл Шерди.

Чыдабай атты күтүп тура албастан,
Чарындын бел-белесин жаңы ашкан.

Кармалбай кытай, калмак арасында,
камчылап Айбанбозун баратканда,

Созулган чаңды көрүп алды жактан,
серп салган Айкөл Берен токтоп калган.

Жебедей түз атылып, башын чулгап,
Жолойдун Ачбууданы келе жатат.

Келаткан Аккула эмес желдей сызган,
калмактын аты экенин көргөндө анан,

алдырып ачуусуна, санаа басып,
акылын жоготкондой калат шашып.

Байгеге сайган мүлктү таштай албай,
марада калып калган Кошой, Бакай.

Мерчемдүү жерде турбай Бакай айткан,
моминтип астын тосуп утурлаган.

Көрөм деп Аккуласын келсе дегдеп,
көмүлгүр, калмактардын аты келет.

Көзүнө дагы деле ишенбестен,
карегин, туруп калды, ирмебестен.

«Атына Жолой дөөнүн жетпеген соң,
Аккула тирүү жүрбөй өлгөнү оң!

Алдырып баш байгени калмактарга,
абийирди төктүргүчө калайыкка,

өлтүрө тебем азыр Ачбууданды.
Андан соң арам өлгөн Аккуланы,

алдынан тосуп барып, көрөр замат,
аябайм, ошол жерден таштайм муздап!». –

Жаңылыш бул бүтүмүн кой деп койор,
жанында эч кими жок акыл кошор,

Айкөл Шер ызалана ээрдин тиштеп,
арышын Ачбуудандын турат тиктеп.

Күлүктү чапкан бала – тосуп турган
кишинин жаман ойун даана туйган.

Бир нерсе кылса эгер ошол замат,
буудандан бой таштоого даярданат.

Качырып Айткөл Берен калган кезде,
камгактай жеңил учуп түштү жерге.

Эшилген кум үстүнө чалкасынан,
эпейип эч жараатсыз жатып калган.

Элирип ээсиз калган Ачбууданды,
Эрен Шер сүбө туштап тээп калды.

Ачбуудан аласалып кеткен кезде,
ашыгып Коңурбай хан жеткен эле.

Обдулуп очорулган Ачбууданды,
окоро чылбырынан кармап калды.

Боорунан ал чылбырды арта салып,
бир учун өз ээринен бекем таңып,

«Чабыштын шартын буздуң Айткөл Шер»,– деп,
чылбырын бекем кармап жүрүп кетет.

Камчы уруп Алгарага күчкө салып,
жөнөдү Ачбууданды сүйрөп алып.

Көксөгөн ойум ишке ашчу убак,
келди деп кубанычы сыйбай барат.

Кебине көңүл бурбай Коңурбайдын,
кекенип жолун тосуп Аккуланын,

камчы уруп Айбанбозго кайра-кайра,
карабай эч нерсеге баратканда,

Айдардын үнүн угуп ат сүрөгөн,
ачуусу андан бетер күчөй түшкөн.

Айкөл Шер каарданып Жаш Айдарга,
ачуулу суроо салат: «Кана Аккула?» –

Тандана түшүп Айдар адегенде,
сөз жөнүн түшүнгөн соң минткен эле:

«Кайчылаш өткөнсүз го, баамымда,
марага небак эле жетти Аккула...» –

Айдардын жообун уккан Айкөл Берен:
«Аттиң!» – деп санын аткып катуу өкүнгөн.

Астында Айбанбозго салып камчы,
ашыгып арт жагына кайра тартты...

Шол кезде чоролордун арасынан,
шекшинип, Айкөл жогун, кайран Алмаң,

токтоосуз артка буруп Сараланы,
түтүндөй салып-уруп бара жатты.

Кайчы өтсө Алмамбеттен Айкөл Берен,
Алмамбет Коңурбайды көрбөй өткөн.

Эки Шер кайчы өтүшүп жүргөн кезде,
эрдемсип жетип келди Калча кексе.

Сүйрөтүп Ачбууданды Алгарага,
сүйүнүп келген тушта так марада,

Айкөлдүн Аккуласы небак келип,
алкынып басып турган терин төгүп.

Калмакты көкүткөндөй чырды баштап,
Коңурбай өз тилинде турду какшап:

«Алдында келе жаткан Аккуланын,
Айкөлү тээп салды буруттардын...». –

Табалбай чырга шылтоо турган калмак,
тулпарын тептиргендей Буркан жалгап,

«Ачбуудан Аккуладан мурун келмек,
атайлап Манасыңар теппесе» – деп,

бакылдап чыр баштады Халдамбува,
башкалар кошулушту анан буга.

Күчөткөн андан бетер чырды дагы,
келишкен күлүк аттар болуп калды.

Сүйрөлүп араң жеткен Ачбууданга,
Агыштын Суркийиги келди удаа.

Артынан калмактардын Оргусунун,
«Калдайлап» сүрөп келди Чоң-Торусун.

Көкүткөн Коңурбайдын тили менен,
калмактар бири калбай баары келген.

Айланта курчап алып кеп козгогон,
аларды каңгай, кытай, манжы, солон:

«Баш байге Ачбууданга, экинчисин
Бакай хан, Чоң Торуга бердиргиниң!?

Болбосо, Манасыңар чыр баштады,
байгени көрүп алгын талаганды». –

Калмактын кол башчысын карап Бакай,
кабагы «дирт» дей түшүп сүйлөдү жай:

«Башчыбыз келсин биздин, Халдамбува,
байгени бере элекпис, турат мына.

Айкөл Шер чындап эле тепкен болсо,
аласың баш байгени, андан коркпо.

Ал эми Чоң Торуга экинчи деп,
айттың го Халдамбува, ашыкча кеп.

Аккула, Суркийиктин байгелерин,
ачкөздүк болот го дейм алам дешиң?

Бир азга күтсөк Манас келип калат,
байгелер ал келгенде таратылат». –

тигиге Бакай сүйлөп жаткан кезде,
Төштүктүн Чалкуйругу келген эле.

Андан соң Телкызылы Музбурчактын,
асманга сапырылтып алтын жалын,

Көкчөнүн Көкаласы арыш керип,
Кууказык куйрук улаш калды келип.

Кайсы аттар келгендигин андан кийин,
калыс сөз, ажыратып айтуу кыйын.

Анткени, Халдамбува кепке келбей,
капаттаты аскерлерин аккан селдей.

Байгеге койулгандын баарын талап,
бой бербей онду-солду кирди сабап.

Суулуктап турган Агыш Суркийикти,
сунулган сыр найзадан буйтай берди.

Үлгүргөн менен өзү буйтаганга,
тулпарын жетпеди алы куткарганга.

Асылган чылбырына Баймырзаны,
Кылычтап Халдамбува чаап салды.

Кырк чоро, Кошой, Бакай, Көкчө, Төштүк
минерге аттары жок жөө тирешип,

душманга кыйла такат кылган менен,
дүнүйө-мүлктү небак талап кеткен.

Жарадар болуп Агыш, аты өлүп,
Баймырза мерт болгонун баары көрүп,

калыстык каякта эле Кудуретүү!
Заматта эл башына бүлүк түштү...

Күлүкө чаптырышып буудандарын,
мингизип ат сүрөөгө калгандарын,

акылдан адашканын качан гана,
аңдашты байгелерди талатканда...

Кулатай Аккуланы минип жүргөн,
алыстап кыргын түшүп жаткан жерден,

ашыга алдын тосуп Айкөл Шерди,
аңдатпай бир да жанга узап кетти.

Алыстан Аккуланын чаңын көрүп,
айкырды Калча кексе каарын төгүп:

«Буруттун чечек алган бир баласы,
байкатпай Аккуланы минип качты!

Жетишет, алганыңар ушунчаны,
эртерээк артыбызга жол тарталы!» –

Карабай бир да бири арка жакты,
калдастап душман колу ашыгышты...

Алмамбет, Айнөл Берен ал кезекте,
ашыгып келатышкан тез жетүүгө.

Таанышып Аккуланын дүбүртүнөн,
түшүнүп не болгону экөөсү тең,

алдынан тосуп туруп Аккуланы,
Айнөл Шер суулугунан кармап калды,

«Коңурбай чаап кетти!» – дегенди айтып,
Кулатай боорун кусту алдан тайып.

Алдына өңөргөндө Шер Алмамбет,
алайган каректери теше тиктеп:

«Баары бир өлмөк элем, азыр эми,
атама жүзүм жарык барам» – деди.

Кубарган эриндери акыркы ирет,
кыйналып шыбырады мындайча кеп:

«Артынан душмандардын тез жеткиле!..
Абаке, көз сала жүр чоң энеме!..» –

Кулатай каректери ачык тейде,
коштошуп бул жарыктан узады эле.

* * *

Бек таңып дени каткан Кулатайды,
багыттап Айбанбозду жолго салды.

Эки Шер токтолбостон ошол жерден,
эч жакка кайрылбастан жоо беттеген.

Айкөл Шер күнөөлүүдөй Алмамбетке,
акырын добуш салып минткен эле:

«Сен турсаң астын тосуп Аккуланын,
сайбаса шайтан мени – неге бардым!

Ээ болбой сезимиме чоң адаштым,
ээликкен душманыма колтук ачтым.

Башка эмес ойун шартын бузуп-жарган,
Буруттун ханы дешет чатак салган.

Буланы майга эмес, канга малган,
буйруптур түтөтүүнү, аттиң арман!..

Калмактар чыр салбаса, азыр барып,
кечирим сурамакмын атым тартып.

Камчы уруп Айбанбозго шашкан менен,
карачы, үлгүрбөдүм, жазмыш белем!

Калган соң кан төгүлүп, эми анын,
кайрыет, аягына чыгарайын!» –

деп Айкөл Ачалбарсын белен кармап,
душманын аркасынан кууп барат...

Алмамбет эстегендей бир нерсени,
атынын оозун тартып мындай деди:

«Туйумум алдабаса, шум Коңурбай,
Түз Белди багыт алат Какшаалды ашпай.

Андыктан, тилимди алсаң азыр менин,
ашалы мөңгүсүнөн Көгөндүнүн.

Аттардын арыганы чындык, бирок,
астынан жоонун чыгар башка жол жок.

Көгөндүн калыңдыгы карыш болуп,
көк-жалтаң музду жаап калды тоңуп.

Тулпардын туяктары ошондуктан,
тайыбай өтөт деген ойдо турам.

Кудурет Көк Теңири берип жардам,
кармалбай аттар өтсө жараңкадан,

алдыдан тосот дебей, коргоп артын,
аңдабай келатышкан душмандардын,

азабын колго берип, белден төмөн,
айдайлы кордук салып ит көрбөгөн!» –

деп айткан Алмамбеттин сөздөрүнө,
дароо эле макул болот Айкөл Төрө.

Салышып Көгөндүнүн мөңгүсүнө,
саатсыз жараңкадан өтүштү эле.

Түз-Белдин өрдөшүнө жетип мурда,
тосоттоп душмандарды турушканда,

бейкапар алды жактан келатышкан,
бутпарас душман колун көрөт Алмаң.

Көргөндө кеги ойгонуп, кайнап каары,
качырып жөнөдү анан каңгайларды.

Алкынып Аккуласы тыным алган,
Айкөл Шер Ачалбарсын алды кындан.

Асманда Акшумкары канат керип,
Акжолборс асты жакта айбат берип,

октолгон ажыдаары чачса жалын,
угулат ышкырыгы Урун Мардын.

Айгайлап ураан салып качырганда,
алактап чачырашты ар кай жакка.

Унутуп коргонгонду каңгай, калмак,
урушуп бирин-бири кажылдашат.

Калмакка кыргын салып жүргөн Алмаң,
качканын Коңурбайдын көрбөй калган.

Кыя албай кырк аярын Калча кексе,
кыйкырып буйрук берип токтоду эле.

Жарадар Улуу аяр Хай-Чаону,
жанкечти таштап кете албай койду.

Ал аны Алгарага бөктөрмөкө,
артына кайтып келип түштү жерге.

Алмамбет дал ошондо көрүп калып,
айгайлап Саралага камчы салып,

тушу деп жүрөгүнө сайган найза,
төөнөлүп сол мүрүгө сынды бырча.

Жал төшөп адатынча Алгарасы,
жаралуу Коңурбайды ала качты.

Сол колун көңүлгө албай шалактаган,
соройгон найза учуна карабастан,

бөктөрүп Хай-Чаосун Алгарага,
бөлүнүп жоокерлерден кетти Калча...

Эки шер эңиштетип төмөн карай,
эсепсиз душман колун эч аябай,

алдынан тосуп эми артка кайрып,
кубалап келатышкан кыргын салып.

Артына кайрылышпай качкан душман,
капилет сүрдүгүшүп кайра тарткан.

А көрсө, Айкөл Шердин кырк чоросу,
айгайлап келатыптыр тороп жолду.

Күлүккө чабылышкан аттарынан,
алдуусун тандап минип куугун салган...

Калам деп колун сактап Халдамбува,
Какшаалды беттеп качып баратканда,

артынан кууп жетип Чубак, Сыргак
айосуз, бирин койбой, кыргын салат.

Сайышкан Чубак менен Халдамбува
сайдырып капилеттен боорун жара,

бек кармап найза сабын боорундагы,
бой түзөп кол башчы араң добуш салды:

«Алдаттым шум Калчага канча жолу,
а бирок көөнүм андан калбай койду.

Кашайып, тилин албай Нескаранын,
кантейин, шум Калчага дагы алдаттым!..

Колтуктап мени алыс элден четтеп,
Коңурбай: «Ачбууданды чапкының» – деп,

көндүрүп жаткандыгын байкап калган,
кытайдын Нескарасы минтип айткан:

«Буруттун Манасына өз жеринде,
бириң да тең келбейсиң, ишенгиле.

Бээжинге ажал айдап барса аны,
билемин, Тхай¹ табат айла-амалды.

Мерт кылат амалын таап, анан бирок,
Манаска тең келүүчү анда күч жок...

Азалуу атты чаппай Халдамбува,
аттанып аман кайткын аймагыңа.

Эгерде Коңурбайдын тилин алсаң,
элинди кырдырасың калтырбастан.

¹ *Тхай* – Гай-Юан-Тхай, бул Коңурбайдын Кытайча ысымы.

Бет кылып койуп сени буруттарга,
безери таштап кетет, эч унутпа!..» –

муйубай айтканына Нескаранын,
моминтип ажалымды сенден таптым.

Арман ай, тилин алсам колум менен,
аттанып аман-эсен кетет элем», –

кош колдоп боорундагы сыр найзаны,
колбашчы копшоп туруп сууруп алды.

Кошулуп сыр найзанын сыныгына,
коштошту жарык менен Халдамбува...

Буйрубай байгелери тартып алган,
боо түшүп ар кай жерде жатат душман.

Айкөлдү ашка келбейт дегенди угуп,
камынып келишти эле ызырынып.

Кынтык таап капилеттен салган чыры,
канча сан колун минтип кырып тынды.

Туткундап тирүүлөрүн – кесик кулак,
тартууга бере турган кул кылышат.

Алдырган байгесинен үч эсе ашык,
аттарын, дүнүйөсүн олжолошуп,

артына келатканда Айкөл Шерге,
алая тиктеп Чубак минткен эле:

«Түз айткан кебим катуу тийсе эгер,
тең тууган эмеспизби, кечиргин Шер?

Аш чырсыз өткөрүлсүн деген элек,
аны өзүң бузганыңды эмне десек?..

Арт жагын Айдар, Сыргак, мага такты.
Алмамбет тосмок эле алды жакты.

Башында Кошой, Бакай, туруп өзүң,
байгени чыр чыгарбай бөлдүрмөксүң.

Жооптуу милдетинди таштап салып,
жолунан Аккуланды тосуп барып,

кыйраткан ишин болду – калмактардын
күлүгүн тээп таштап чыр чыгардың.

Чырындын арты эмне болгондугун,
чычалап, терикпестен угуп койгун!

Бакайдын түшүрө чаап кийген бөркүн,
Бутпарас – Баймырзаны өлтүргөнүн,

табалап айтып жатат дебей туруп,
талдап көр таарынычтуу кебимди угуп.

Жаралуу болуп калды Агыш, Көкчө,
жаракат алды Кошой, Төштүк экөө.

Кагылыш болгон тушта канчалаган,
кырсыктын чет-бучкагын айтып турам...

Күтпөстөн аш аягын Багуул мырза,
кетиптир сайыштан соң, угушумда.

Туйунуп – жатканымдай таба кылып,
турасың Айкөл Шерим, ичтен тынып.

Абама аш берүүнү каалагандар,
атайын дал ушуну күткөн чыгаар.

А балким, сен келбесең курама журт,
Айкөлүм, болмок экен тукум курут.

Чаппаган менен элди кечил ханы,
чагымды салып, сени пайдаланды.

Жоонунбу, туугандынбы аккан каны,
жатка эмес, өзгө дагы жакпай калды.

Арман күн, ошол канга болгон себеп,
Айкөлүм, бөлөк эмес дал өзүң деп,

жиктешкен курама журт эми чындап,
жигинен ыдырачу алда турат.

Ошонун себепчиси сен дебестен,
о дүйнө, болсок эмне Сыргак же мен!

Кас эмес, каны бирге жакыныңмын,
күйгөндөн, күйгүздүргөн кепти айттым...» –

көзүнөн сыгып туруп туздуу жашын,
куйултуп сүйлөгөнүн Эр Чубактын,

кырк чоро, Айкөл, Алмаң, баарысы тең,
кымындай шек келтирбей туура көргөн.

Атынан ыргып түшүп Чубак анан,
Айкөлгө кучак жайып басып барган.

Жарадай оозу ачылбай туйукталган,
жабыккан Айкөлүнө бой таштаган.

Жонунда тоодой жүктү басып турган,
жашка жууп Айкөлүнөн алып салган.

Душманын жеңген менен бейаккан кан,
дилине тынчтык бербей кыйнап жаткан.

Тосмону тумчуктурган ортодогу,
тенгеги – Чубак Берен ачып койду.

Ачуусу мурунунун учундагы,
а бирок, дили таза Эр Чубакты,

бооруна бекем кысып Айкөл Берен,
болоктоп сөз сүйлөбөй ыйлай берген.

Чыкпаган менен Шердин оозунан кеп,
чындыкты мойунга алып, көргөнүн эп,

туйгундун Чубагына ийген башы,
туйунтуп турду көздөн аккан жашы...

* * *

...Тал-Чоку... Кан чыгара тиштеп эрдин,
кадалтып кан майданга каректерин,

сүйөнүп Айкөл Берен кароол ташка,
сустайган жүзүн чайыйт ачуу жашка.

Төмөндө майдан талаа канга төөнүп,
түнөрөт эрендерге ажал төгүп.

Алмамбет колдон келген айла-амалды
аянбай, алсыратты кытайларды.

Жер жайнап кумурскадай ал ансайын,
жоо колу толукташат катарларын.

Өз жерин коргойбуз деп түп көтөрө,
өлүмгө баш байлашып келишүүдө.

Толуктап өлгөндөрүн – жоо жайнаса,
томуктай болуп кыргыз азайууда.

Серп салып Айкөл назар тиккен жакка,
сезимим сапар тартты өткөн чакка...

ӨЗӨКТӨН ЧЫККАН ӨРТ

...Аштан соң Алайлыктын көбү төмөн,
айлына Баймырзанын өтүп кеткен.

Томсоруп ата-коңуш калбасын деп,
Төштүктүн эли кеткен Чакмакты өрдөп.

«Тирүүмдө Тоодойумдун карызынан,
кутулдум» – деген болчу Баалы апам.

Алайга кайра барып, ооруп койбой,
Ата-Журт жери менен коштошкондой,

байынын аркасынан ошол күздө,
Баалы энем бул жалгандан узады эле.

Көчүрүп конушуна келген күнү,
кетирбей Хан Кошойду, билген өңдүү,

коштошор таң алдында жарык менен,
колунан бекем кармап мындай деген:

«Мингизип Жаш Айдарга Мааникерди,
Манаска бачымыраак кабар берчи?

Айттырба алыстагы туугандарга,
Алайда калганыңар узаткыла..» –

Эненин керээз сөзүн Кошой Балбан,
Эр Төштүк, Бокмуруну так аткарган.

Шыбыргак кар аралаш жаан күнү,
шамшаркат ызы-чуусуз жерге түштү...

Кийинки жылдын күзү коломто ашка,
келгенбиз ким узатсак шолор гана.

Эненин майлуу-сүттүү болуп арты,
Эр Төштүк уулду болуп сүйүнчү айтты.

Айкөл Шер жетиналбай сүйүнчүгө,
алтын сап буддургусун берген эле.

А бирок, жентегин жеп, калбай тойго,
аттанып чыккан болчу шашып жолго.

Айкөлдүн шашканына болгон себеп,
атасы Каныкейдин катуу оору деп,

кабарчы хан ордого келгендигин,
Хан Манас узаган соң араң билдим...

Ошондо тойго келген он эки хан,
ойлорун айткан эле жашырбастан.

Букардан бул Өзгөнгө чейин толук,
бийликти өз колуна алмак болуп,

Санжы хан амал ойлоп келген тойго,
сыр чечип ичтегисин салды ортого:

«Көңүлдө жүргөн кирди Кошой Балбан,
көбөйтпөй туура го дейм жууп салган?

Бир эле Манасты эмес, бизди деле
бир Теңир жаратканы чындык да ээ?

Тукумбуз бир атанын уругунан,
туудуруп кырк катынды,– чачыраган.

Демек сен Пир-Пайгамбар тутпай аны,
пендедей калыс кара биз катары.

Өзүңдү калыстыкка чакыруумдун,
себебин ачык айтам, угуп тургун.

Баарынан негиздүүсү – кылымга тең,
өмүрдү өтөгөнүң кирдетпестен,

электен эки доорду өткөргөн жан,
эл билсин тайыбасын калыстыктан.

Касиет Пир колдогон адам деген,
калкыңа белгилүүсүң атың менен.

«Как жарган калыс болчу» – деген кепти,
калтырып кетериңе мезгил жетти.

Андыктан сөз төркүнүн Кошой Балбан,
айтууга учур келди жанытпастан.

Аның чын – Манас менен чыпалактан,
антташып кан агызган досуң, балаң...

Бул жерге он эки хан чогулушуп,
баарысы өздөрүнчө оолугушуп,

талаш сөз козгогону турат, сыягы,
тандадык сени калыс – Кошой кары.

Булардын айткандарын чыдап угуп,
бүтүмдү – Манасыңа тартпай туруп

чыгаргын, кара кылды как жаргандай,
каадалуу нускабызды унуткарбай...

Манасты Айкөл дейбиз теңдеши жок,
макулмун эл сөзүнө, анан бирок,

эгерде чын болсо анын айкөлдүгү,
эмнеге Төштүгүнө ичи күйдү?

Уулдуу болосун деп жыл маалында,
угуза бата бердиң былтыр жайда.

Айкөлүң каршы туруп шол батаңа,
калды го калайыктын каргышына.

Каргыштын өтөлгөсү болуп себеп,
катыны алигиче төрөй элек.

Уулду Көк Теңири ага берген,
уурдаган жок эле го Төштүк Берен.

Пейлинде көралбастык оту жанып,
перзенттүү болсо Төштүк ичи тарып,

кубанып бешик тойго катышпастан,
курулай шылтоо айтып кайда шашкан?

Анан да, Айкөл болсо чындап эле,
апабыз өлсө кабар айтпайт неге?

Өлгөндө кабар бербей, коломто ашын,
өзү эле уурдангансып таратканын,

ырастайт он эки хан жок дебестен,
ызалуу кабыл алдык баарыбыз тең.

Анысы аз келгенсип, чоң аштагы,
аягы кан төгүлгөн каргашаны,

Айкөлүң атайылап жасагандай,
айтышат катышкан эл бири калбай...

«Күлүгүн калмактардын атайылап,
кыязы, тепсең керек алмакка даңк?» –

дегенин жаны ачып Эр Чубактын,
дегеле тоотпоптур го хан Манасың.

«Ошенттим, келери не колундан?» – деп,
оп тартчу ажыдаардай теше тиктеп,

айтканын далилдечү калмак кул бар,
а балким, аны дагы танарсыңар?..

Манаска айтар сөз көп, анын баарын,
мен эмес, он эки хан өздөрү айтсын»,–

деп Санжы куусаң чөпкө оттук чагып,
дымыды беркилерге түртө салып...

Санжынын сөзүн угуп Кошой абам,
сөздөрүн Жаш Айдардын эске салган.

«Баалы эне өлдү» – деген кабарды айтып,
буйдалбай келе берген Айдар шашып.

Таң алды келип түшүп Мааникерден,
талмоорсуп араң сүйлөп мындай деген:

«Арылгыс чырга айланып арты аштын,
айтканы келет окшойт Кулатайдын.

Тоо урап, тал-теректер кулап жатат,
топон суу каптагандай кан-жин агат.

Чакырган мына ушул алааматты,
чагымчы – Анжияндын Санжы ханы.

Ал күндү көрүп турам ачык даана,
айтканым эсиңе түй, Кошой аба...» –

Жаш Айдар кеп айталбай мындан башка,
жарыктан узап кеткен таң алдында.

Айкөлдөр Жаш Айдарга келип удаа,
Ааламга сапар алды деп укканда,

Уулунан айрылгандай кандан бүткөн,
узакка өксүп ыйлап Айкөл минткен:

«Жылт эткен учкунга окшоп оттук чачкан,
Жаш Айдар узап кеттиң кең жарыктан.

Өрттөнгөн күйүткө энең тилин безеп,
өксүүдө: «Из калбады артында» – деп.

Артында атасынын калган бала,
жарабас баары даңкын чыгарганга.

Кезинде Искендерин Зулкарнайдын,
атагын кең Ааламга кылган дайын,

артында калган анын баласы эмес,
акылы, баатырдыгы жан тең келбес.

Сенин да зиректигиң кыска өмүрдө,
айтылар унутулбай эл ичинде.

Жарыкта кирди-чыкты кечирбей күн,
Жаш Айдар көздөп кетти түбөлүгүн.

Жарыгым, Жаш Айдарым, ишенемин,
жашайсың жашап турса кыргыз элиң!..

Канчалык карабайын десем болбой,
карегим, сугум түшүп – калдың оңбой!

Жалгандан аруу кеттиң шек бербестен,
жайыңды аларың чын түбөлүктөн.

Артыңдан барганымда Жаш Айдарым,
астымдан кучак жайып тосуп алгын!..» –

«Алайда туугандар аз баш көтөргөн,
алдыга, бурсат болсо, кете берсем?» –

деп айткан зирек акыл Жаш Айдарын,
дилинде көөнү толуп узатканын,

эскерип улам кайра Айкөл берен,
эзилип үнүн баспай ыйлай берген...

...Кошой Хан элестетип ошол күндү,
кооптуу Санжы ханга жүз үйрүдү.

Тунжурап жүз үйүргөн ага карап,
туурадан Тунуйук хан добуш салат:

«Жагабы же жакпайбы сөзүм Сизге,
жашырбай баарын айтам катпай ичке.

Тийиштүү ата-мурас баарыбызга,
Көөхар көз алтын жамбы кайда, кана?

Бабадан урпактарга айтылган кеп,
бутага бир нече ирет койулган деп.

А бирок, Журт Белгиси колдо калып,
аталар кубанышкан мөөрөй алып.

Аттык го бүт баарыбыз бирден терип,
акырын атканы чын кезек келип.

Айткандай кечил ханы – Айкөлүнөр
алөпкө, алаңгазар болбосо эгер,

Байлыкты тиешелүү ушунча элге,
батынып, бийлик кылып бермек беле?

Ырыскы ооп кетсе башка жакка,
ынтымак сакталмакпы арабызда?

Ал эгер, Журт Белгисин бербей туруп,
койгондо калайыктын ойун угуп,

баары бир, элдин көбү аны жактап,
бердирмек, бирок талаш чыкпай калмак.

«Акыры дал ошондой бүтсө эгер,
айтуунун кереги не?» – дегин келер.

Кошой хан, кептин жөнү мына мында:
Хан Манас акылдашпай бир да жанга,

байгеге бута кылып Журт Белгисин
койуунун, билбей койдук түк себебин.

Кокустан элдин куту ооп кетсе,
кайрадан калк башына азап түшсө,

сыягы, дал ошого Айкөлүңүз,
себепчи болгондугун түшүнөрсүз?...» –

Сөздөрүн Аксыкеттик Тунуйуктун,
сүйлөтпөй кескин үзүп кеп учугун,

эр жүрөк Чорулунун Элтабары,
ээлигип эл ичинен тура калды.

Күмүш сап булдургусун толгой кармап,
күчөнүп бар үнүнөн добуш салат:

«Бузуку кызыталак тукуму Сарт,
бузбастан элдин ичин тилиңди тарт!

Жамбыны Манас эмес бөлөк атса,
албастан кетмек беле таштап сага?

Казына менен сенин ишиң канча?
Калк ээси өзү билет кандай кылса...

Олтурган ушул жерде баарыңардын
ойуңда билип турам бузук барын.

Колоңсо сасык сөзгө болгон себеп,
көралбас, ич күйдүңөр дегим келет.

Асылып ич тарлыктан бир адамга,
алаамат журт башына салбагыла!?

Акыйкат сөз десенер айтканыңар,
Айкөлдүн артына айтпай – бетине бар!..

Ойумду колдогондор турсун баары,
олтурбай той шаанисин уланталы!» –

сыдыра калк арасын сынай тиктеп,
сөз күтпөй Элтабар эр басып кетет.

Унчукпай басып кетүү жөнсүз деппи,
уңкүйгөн Кошой абам айтты кепти:

«Сактыгың, суктугуң да сагызгандай,
Санжы хан куйтулугуң келет калбай.

Баамымда, баш айланткан кебиң менен,
баарына жик салыпсың өтө терең.

Элтабар айтканындай – сасык кебиң,
эзүүдө жүрөгүмдү азыр менин.

Калп эле карт Кошойду калыс тутуп,
калкты алдап алгың келет Манасты утуп...

Ар кимге Теңир берген ырыскы бар,
аны эч ким күчү жетпейт тартып алар.

Айкөлгө Теңир берген ырыскыга,
асылып алам дешиң кур убара.

Бул сөздү тилимди алсаң кой, улантпа,
болбосо, калдың элдин убалына

калам деп максатыңа жеткиң келсе,
жашырбай айткын барып Айкөл Шерге»,–

ордуна туруп Кошой этегин чаап,
артынан Элтабардын кетти алыстап.

Ачуудан сакалдары бириндеген,
айкырып Санжы артынан мындай деген:

«Кошойдун Манас менен кеби бир деп,
какылдап какшасам да сан миң ирет,

сөзүмө көңүл бурбай – калыс тутуп,
суусундан кандыңарбы – кебин угуп?..

Аш деген шылтоо менен сан байлыкты,
Айкөлү ээлеп калды, алдап калкты.

Кайран эр булар менен бөлүшсө анан,
калыстык кылмак беле Кошой балбан.

Аш деген шылтоо менен тартып алган
алчуулар барбы мүлкүн кайрып андан?..

Көкчөсү Айдаркандын хан тукуму,
кылганын Манасыңдын унуттуңбу?

Тийиштүү жериңди ал тартып алып,
тирелтип көк асманды ордо салып,

ал сени элиң менен кумдуу чөлгө,
айоосуз кууп салган көз көрүнөө.

Тараган бир энеден тукумбуз деп,
тим гана көшөкөрлүү айтылган кеп...

Алдында Сулуу хандын – Үрбү сени,
Айкөлүң баш көтөргүс кылып берди.

Багуулду койушса да кошпой кепке,
байгени калмактардан алып берсе,

өзүнө бердирбестен жырык теңге,
билмексен болуп койду кеткенине.

Ызанын тагы кетти жүрөгүндө,
ымала кылбайт эми Айкөлүңө.

Ал эми ызасынын өчүн сенден,
аларын бөркүндөй көр Үрбү берен!..

Элтабар алаңгазар Чортукумдан,
эмнеси өтүштү эле күйө турган?

Күчүнөн башка анын корогудай,
күчүк да берген эмес Улуу Кудай.

Далысын таптап анын: «кыйынсың» – деп,
дардести Кошой, Манас алдап жүрөт.

Тойунган жугундуга дөбөткө окшоп,
тимеле үрө берет корсолоңдоп...

Тайсалдап корко бербей, он эки хан,
түз ойду кезек келди айта турган.

Ал бизге беттешүүдөн качып кетти.
айталы кууп барып айтчу кепти.

«Тилектен бүткөн эле» – десе аны,
теңине бир да жанды албай калды.

Жаратып Көк Теңири Манасты эле,
жамыбыз жампа астынан чыктык беле?

Чор кылбай таарынычты көөдөндөгү,
чогулуп барып ага билдирели.

Көнбөсө – эмнеси бар корко турган,
Көкчө Шер, бизди деле эне тууган.

Бирден сан кол чогултуп ар бирөөбүз,
бүгүндөн кечиктирбей жол жүрөбүз.

Хан Манас калыс сөзгө келбесе эгер,
күчүбүз жетет аны талап кетээр...» –

Санжы хан кызуулана сөзүн бүтүп,
сыдыра тиктеп турду жооп күтүп.

Он эки хандын көбү муйугандай,
олтурду бирок дале сөз баштабай.

Тынчтыкты бузуп анан Көкчө баатыр,
түпөйүп ой учугун улап жатыр:

«Сасытып мынча кепти ичке жыйбай,
соңуна чыгаралы жашырынбай.

Айкөлгө таарынычты айтсак деген,
ак сөзгө кошуламын бар дилимден.

Ал эми: «Талап кетсек» – дегениңе,
кошулбайм, киргизбеймин сезимиме.

Арылсын таарынычтар десек жалпы,
артынан барып Шердин айтсак жакшы...

Коштогон чакан гана кошуун менен,
көрмөккө Төштүк сыйын тойго келгем.

Башкалар жол жүрүүгө макул болсо,
барамын колум менен мен да кошо»,–

ошентип, баятадан тунжураган,
он эки хандын оозун Көкчө ачкан.

Он эки хан демекчи, бир атадан,
от күйбөс күндөштөрдөн таралышкан,

бөлүнүп журт болушуп өздөрүнчө,
төмөнкү чөл жердеген элден эле.

Тунуйук, Санжы, Күдүр, Полон палван,
түбү бир – Ази хандан таралышкан.

Бул тукум жер ообастан чөл мекендеп,
баскынчы жат душманга тез биригет.

Кыз берип, келин алып, туугандашып,
кетишчү жоосу менен тил табышып.

Кезинде алар менен Алооке хан,
келишип кепке-сөзгө тек жашаган.

Арабдын Абдулуна колтук ачкан,
ал ушул Санжы менен Полон палван...

Тунуйук, Күдүр экөө Коңурбайга,
тымызын сүйлөшкөнүн Каркырада,

Баймырза айткан эле байкап калып,
Бакай хан маани бербей койот кагып.

Ал эмес Кошой, Төштүк, Айкал деле
ал сөздү уккан болчу ошондо эле.

А бирок унутканын Төштүк баатыр,
акылга салып турду мына азыр...

Туттугуп ачуусуна каары кайнап,
тирүүлөй жутуучудай добуш салат:

«Бадигер¹, коноксуң да, болбогондо,
боорунду кактайт элем кызыл корго!..

¹ *Бадигер* – сөгүнгөндө айтылган сөз.

Олтурган ушул жерде күкүм адам,
оозду көптүрөбүз уялбастан.

Теңирдин көзү түшкөн Аикөл Шерге
теңбиз деп айтуу эмес – ойлоо күнөө.

"Келбесе кепке, чаап алабыз» – деп,
көкүтүп сүйлөдүң ээ сасыган кеп.

Текебер бул сөзүңдүн жазанасын,
Теңирден аларың чын Санжы ханым.

Сөз кунун кетирбестен сага сүйлөп,
сазайың Теңир берсин дегим келет.

Аргасыз сен көкүткөн элди аяп,
ачуумду тыйып турам араң чыдап.

Теңирим ак тилекке кутун берген,
тепселөө эмне экенин билбедиң сен.

Бул жерде олтургандар булак болсок,
билгиле, Аикөл деңиз – уч-кыйры жок.

Булактын көзүн бүтөө турбайт түккө,
деңизди соолтуучу күч бир Теңирде...

Ишенип сөздөрүнө Санжы хандын,
ичинде бир кыпынча кириң барың,

Көкчө хан айтканындай, Аикөл Шердин,
көзүнө тике карап суроо бергин.

Ал эми кири жоктор калып мында,
аруу дил ак тойума катышкыла...»

Тойуна Эр Төштүктүн калышпастан,
Таласка аттанышты жети уруу хан.

Аларда жалгыз максат – Айкөл менен,
ажырым жалпы журтту кылсак деген.

Санжы хан, Күдүр, Полон, Тунуйукка,
сөз чыны, керек болчу ушул гана.

Ар бири колду баштап эки сандан,
алдыга ак туу алып жол баштаган.

Ал эми Көкчө, Үрбү, Музбурчактар,
арийне, калыс болуп бараткандар...

Жетөөнүн түрүн көрүп чочулаган,
Жамгырчы тигилерден мурда аттанган.

Каны бир, арка-бели бул жалганда,
карааны Кара-Тоодой жалгызына,

жагымсыз сөздү кантип козгоймун деп,
жабыгып ичтен тынып аттан түшөт.

Капилет көргөнүндө Элтабарды,
унутат ичтен жеген кур санааны...

Элтабар ачууланып турган тейден,
эч кимге ой бөлүшүп үндөбөстөн,

Төштүктүн тойун таштап ошол замат,
токтолбой Талас жакка түз аттанат.

Анткени, кайынына Айткөл Берен,
аттанып кетпесе деп шашкан экен...

Эл ичи ирип турат деген сөздү,
Элтабар айта электе Айткөл сизди.

«Жердин да кулагы бар. Азырынча,
жел эмес, жерге угузбай ичке сакта»,–

деп айтып Элтабарга Айткөл Берен,
даярдык көрөт экен сыр бербестен.

Жарнама кылып журтту дүрбөтпөстөн,
жашыра турууну ал жөндүү көргөн...

Каныштын айы жетип калгандыктан,
Кыйбага сапар тартпай токтоп калган.

Аптадан ашык тартып ачуу толгоо,
Ай менен Чаян жылдыз тогошкондо,

ободо бир өзгөчө бабылдаган,
От жылдыз Каныкейге берди жардам.

Элтабар келген күндүн эртеси таң,
энеси күткөн уулун төрөп алган.

Сүрүлгөн аппак таңда Бакай абам,
сүйүнүп атын койуп азан айткан...

Жадырап жентек жешип жаткан кезде,
Жамгырчы жете келген шашке ченде.

Ошентип, маңдай жарган кубанычка,
о Теңир, суук кабар келди удаа...

Жүзүнөн агасынын – Чыйырды энем,
жагымсыз кабарды окуп билген белем,

оң уурту «дирт-дирт» тартып адатынча,
ооз ачпай карек кадайт агасына.

Жамгырчы айтар сөзүн ичке катпай,
шул жерде айтмак болду эч жашырбай:

«Жарыкта жакын туткан жалгыз боорум,
жадырап маңдай жарган бешик тойуң,

той болсун – тополоңдуу чырга айланбай,
тоодойум, сөзүмдү уккун ачууланбай?

Ооруну каткан менен акырында,
ашкере кылат өлүм, аны унутпа.

Уйутку кетип элден, сары суулап
уйубай жакшылыктуу, журтун турат.

Журт ичи иригенин баамдаган,
жат душман Чет-Бээжинге конуп алган.

Касыңдын кылары ошо – душман дечи,
кандашың – ичкиликтер баш көтөрдү...

Азинин тукумдары тээ башынан,
Алооке ханга жамаат калаа курган.

Ал качып кеткенден соң Анжыяндан,
Кара шаар чеп калаасын ээлеп калган.

Кандашың болгон менен алар бирок,
Калчадан жүзүн үйрүп кетишкен жок...

Тунуйук, Күдүр менен кексе Калча,
турганын маектешип Каркырада,

Баймырза шектүү кебин айтса деле,
баарыбыз маани бербей койдук эле.

Кебимди жөнсүз айтсам, Көк Теңири
кечирсин мага окшогон көр пендени.

Болбосо, баамымда шум Коңурбай,
бир ойду Ази уулуна тапшыргандай...

Элтабар айткан чыгар кептин жайын,
Эреним, бир өзүңдөн суранарым,

чабышты көксөп турган Ази уулуна,
чиркейдин чакканынча көңүл бурба?

Киненин өзөгүндө алар койгон,
кыпынча чындыгы бар деп ойлосоң,

Азинин тукумуна эмес, анда,
Айкөлүм, башыңды ий шол чындыкка.

Баштарын – кыныңдагы кылыч эмес,
бир боорум, түз айтылган сөз менен кес.

Текебер сөз дебесин Жаратканым,
төрдөн көр жуут болгон курактамын.

Көргөзбөй жамандыгын сага деген,
кырсыкка-курмандыкка жарар бекем!» –

канчалык карманса да карегинен,
куйултуп туздуу жашын сөзүн бүткөн.

Жел менен жеткен сөздөр аштан бери,
жүдөтүп жүргөн болчу Айкал Шерди.

Ал азыр Жамгырчыдан уккан кеби,
аңыз сөз чын экенин далилдеди.

Калкымдын камын көрүш үчүн гана,
келгемин деп билчү эле бул жалганга.

Жашоом деп туйган эли, көрсө, ага,
жалган ай, түк ыраазы болбойт тура!..

Сур булут баскан жүзүн буруп анан,
сустайып Жамгырчыга буларды айткан:

«Жан тагам, мен да Сизди бул жалганда,
жаныма күйөөрүм дейм жалгыз гана.

Уусуна азыр Сизден уккан сөздүн,
уугуп турганымды жок дебесмин.

Кантейин, калыс карар бир Кудайым,
жазама жалгыз өзүм чыланайын!..

Эртедир-кечтир, бирок, баарыбыз тең,
өтөбүз бир Теңирдин элегинен.

Ал азыр калыстыкты койуп ага,
аткарам абийир нени талап кылса.

Ази уулу тилебесин менден эмне,
ант берем каалаганын жок дебеске!

Антсе да азырынча коогалаң кеп,
айтылбай эл ичине турганы эп»,–

сөздөрүн бүтүп Айкөл ойго батып,
сустайып олтурду эле таштай катып.

Айланып күмүш жипке чач, сакалы,
Айкөл Шер шол ирмемде карып калды...

* * *

Сыр бербей сырт тарапка ордо ичинде,
кам көрдүк Санжылардын келишине.

Куулугу Санжы хандан кем калбаган,
куу каптал Шаштын¹ беги Полон палван,

түз эле Айры-Талга атайылап,
«Төркүнү болобуз» – деп кайрылышат.

Ал жерде Каныш менен Чыйырды энем,
ар дайым бөлүнүшпөй жашап келген.

«Төркүнбүз» – деп келишкен немелерге,
төгүлтүп даам койот Чыйырды эне.

Сыр бербей Жамгырчыдан уккан сөздөн,
сыйлаптыр аш-тамагын койуп кенен...

* * *

Полондор жаткан кезде түшүп аттан,
ботала жаш баланын, чобур атчан,

нарылап коктуну өрдөп кеткенине,
назарын бурган эмес эч ким деле.

¹ *Шаш* – Ташкент.

Мурдунун богу каткан, бети туурук,
муштумдай бечараны «кет» деп куушуп,

жатышкан жигиттерди көргөн Полон:
«Жамандын намыскөйүн» – деп ойлогон.

Ач иттей кыңырылып, кылчак карап,
ал шордуу тоо тарапка узап барат.

Тушалган Кызыл-Чаарга жылгадагы,
жүдөмүш жетер замат минет дагы,

жарышып шамал менен бир заматта,
жеткирип келди кабар Чоң-Капкага...

Жүдөмүш жетим деген ошол неме,
жалгызы Кыргызчалдын кенжеси эле.

Төрт кыздын арт жагында шул төрөлгөн,
атасы «Тобо» деген ысым берген...

Жашыруун тушап койуп Кызыл-Чаарды,
жат көздөн көзөмөлдөп Айры-Талды,

жүргөнүн алты жашар ушул бала,
жат эмес, билишчү эмес туугандар да...

«Келишти колдун алды Айры-Талга,
көлөмү он сандай кол келет артта»,–

деп айтып, мурдун жанып жеңи менен,
дароо артка ошол бала чаап кеткен.

Ошондо аргындардын Ажыбайы,
ордунан өйдө туруп добуш салды:

«Мен түшүп Айры-Талга, безерлердин
маанайын байкап, сөзгө тартсам деймин.

Кокустан кан төгүлүп кеткен болсо,
кабарлап келе калар кайра Тобо»,–

сөзүнө Ажыбайдын Бакай абам,
суз гана кошумчалап муну айткан:

«Жөндүү дейм Ажыбайдын айткан кебин,
Айкөл Шер, барышына бурсат бергин.

Өзүбүз өзүбүзгө кыргын салсак,
өчүккөн душмандарды ким тыялмак?

Артынан Ажыбайдын бир аздан соң,
Алмамбет, Чубак, Сыргак барганы оң.

Жанына алар менен мен барайын.
Жылбастан күтүп тургун иштин жайын,

Кабылан Айкөл Шерим, тилимди алгын,
Кытайдан келген жоо жок, мында калгын!

Ала өпкө, эссиздерди теске салаар,
Алмамбет, Чубак, Сыргак эрлериң бар».–

Ошентип Ажыбай хан кетип алга,
артынан аттанышты абамдар да...

Ажыбай түшүп жатса жетип жаңы,
ага удаа келип калат Санжы дагы.

Сыр бербей, таңдангандай Ажыбай хан,
Санжыга сынай тиктеп сөз баштаган:

«Арыба Санжы ханым, кечең күздө,
айдаган кандай шамал жол жүрүшкө?

Пейлинди оңдош үчүн Айкөл Шерге,
перзенти төрөлүшүн күттүң беле?

Арнаган көрүндүгүң болсо дайын,
ак экен нээтим сага, мен алайын» –

«Туубаса туна чөксүн перс катыны,
туугансып келген жокмун, билгин аны!

Куу башка аш берсем деп алдап алган,
күмүшүм, зерлеримди кайрып алам.

Бербесе кепке келип эрки менен,
билип кой, Манасыңды чаап кетем!» –

Ушунча кескин сөздү Ажыбай хан,
угам деп күткөн эмес шум Санжыдан.

Өңүнөн сыр билгизбей, ичтен бирок,
өкүнүп Ажыбай хан турду ойлоп.

«Карачы кыйчалышты! Камым менен
кол баштай келсем дурус болмок экен»,–

шылдыңдуу карап анан Санжы ханга,
шашылбай сөз узатат Ажыбай да:

«Бечара чөлдүн чөөсү тарп аңдыган,
бүркүттөн жем талашып эмне кылам?

Кааласаң талашууну түшпөй мында,
кайра мин, жол баштайын Чоң-Капкага...» –

Аңгыча жан тең келбес айбат менен,
Алмамбет, Бакай, Чубак, Сыргак берен

алкынтып буудандарын астындагы,
Ажыбай турган жерге барып калды.

Сөз жайын Ажыбайдан уккан Бакай,
суз гана буйрук берет мына мындай:

«Айла жок мындан башка, кантмек элем,
аскерге тийбегиле ээрчип келген.

Аларды жайына кой барса кайда,
баштаган хан-бектерин байлагыла!» –

Тунуйук, Полон, Күдүр, Санжы ханды,
турушкан жерлеринен байлап салды.

Музбурчак, Көкчө, Үрбүгө Бакай абам,
муңайым карап туруп минтип айткан:

«Болсок да бир атадан, уябыз жат,
башынан боор бербөө болгон адат.

Күмөндүү түш сыңары небак жоруп,
күткөмүн Азилерден мындай жорук,

уялаш, бир атадан, бир суу таткан,
үчөөңдүн жоругунду не деп айтам?

Калсын деп кырк тукумду жер үстүндө,
канчалар жазыксыз кан төгүштү эле.

Көлдөтүп туздуу жашын зар тилеген,
көп элдин муңун угуп Теңир берген,

кутубуз экендигин Айкөл Шердин,
куураган кырк уруу журт түк билбедиң!

Төбөдөн түшкөн кутка эзелтеден,
текебер болбосун деп тайып келген¹.

Тайымак түгүл силер тескеп кутту,
тексиздер, баштадыңар бир шумдукту.

Тийгизген кесириңер өзүңөргө,
түгөттөр, тиймек болду жалпы элге...

Турбастан аттангыла! Безерлерди
тезирээк Айкөл Шерге жеткирели.

Өздөрү кылгандарын жөндүү сезсе,
өктөөсүн барып айтсын Айкөл Шерге».—

Тунуйук, Полон, Күдүр, Санжыларды,
төрт эрен улак сымал басып алды.

Музбурчак, Үрбү менен Көкчө эрди,
мингизип аттарына жетелешти.

Токтолбой салып-уруп ошол тейден,
күүгүмдө Чоң-Капкага жетип келген.

* * *

Билгизбей бир да жанга болгон ишти,
бектерин Айкөл Шерге киргизишти.

Түнөрүп түгү чыккан Айкөл Шерге,
түнүлүп жандарынан тиктешүүдө.

¹ *Тайып келген* – тайынып, сыйынып келген.

Шакылдап сагызгандай дагы деле,
шашылып Санжы сөзүн баштады эле:

«Айкөл Шер, күнөө кетсе пенделиктен,
Айкөлдүк кылып аны кечиргин сен?

Жалганда көр пендебиз кадыресе,
жаралган Теңир сүйүп өзүң деле,

жаңылыш кетирбесең, анда неге,
Жолойдун Ачбууданын тептиң эле?

Келаткан Уз хандан Журт Белгисин,
кеңешин элди укпай неге бердиң?

Бейкүнөө аккан канга, кеткен кутка,
болор дейм ага-тууган таарынууга?

Күйгүзүп сүйлөйт тууган. Кас душманың,
тилинен тамыздырат шекер-балын.

Бир боорбуз, ошондуктан жанга баткан,
билсин деп көптүн сөзүн айтып жатам.

Журт сөзүн жеткиргеним күнөө болсо,
жазала каалагандай, турам колдо.

Төгүүгө үлгүрөсүң менин каным,
Турпанга конуптур го душмандарың.

Тагаңдан, Айкөл Шерим, угуп аны,
түз келдик ошол жакка аттанганы.

«Тепсетпей кангайларга тууган жерди,
торойлу душман жолун» – деген кепти,

атайын кастык кылып айтты десен,
асып сал, атка сүйрөт, макул этем!..» –

Сөзүнө Санжыбектин ошондогу,
сөз ээси Бакай да жооп таппай койду.

Ачуу ыза тумчуктурган Айкөл Берен,
акырын добуш салып мындай деген:

«Аттигин арман дүйнө! Жалаа жапса,
актанар сөз табылбай калат тура...

Атынан журттун сүйлөп жатам дедиң.
Адашкан ошол элге айтар кебим:

курама темир – албарс болбосуна,
кантейин, көзүм жетти эми даана.

Куралган көп уруктан журттун каны,
куш болуп бербейт экен, билдим аны.

Туу болуп, чекке туруп, жорткон жоодон,
тууган эл, Ата-Журтту коргогондон,

башка мен кимиңердин зээриң чаптым,
басынтып баш көтөртпөй кимиң бастым?

Бар күнөөм, билип туруп кылсам эгер,
бир Теңир жазанасын өзү берер...

Сактайм деп зер-алтынды, журт намысын,
Санжы хан, билбестиктен тепкем атын.

Бутага койгон жамбы үчүн мага,
бир жандын акысы жок таарынууга.

Элге эмес – Көкө абам учурунда,
энчим деп берген болчу аны мага.

Тапшырган аманатты: «Мезгил келсе,
табышта ээсин таап» – деген эле.

ал эми ээсин таап бергениме,
арбак да, бир Теңир да болду күбө...

«Ата-Журт конушумду коргойм» – деген,
ак сөзүң болсо ага эч жок дебейм.

Кечең күз, ашуу бүтүп калды, Санжы,
камынып, келген жазда аттаналы.

Кеч күзүм келгендигин менин дагы,
кадиксиз көзүм жетип турган чагы.

Тер төгүп аянбастан мээнет кылган,
түшүмүн эмгегимдин көрүп турам.

Үмүтүм – үрөн болчу келечекке,
улгайган кезде көргөн перзентимде...

Жыйынтык айтар сөзүм баарыңарга,
жентек жеп, жериңерге аттангыла.

Кам көрүп ашуу толук ачылганча,
кол баштап жол тарталы каңгайларга.

Максатың ушул болсо көздөп келген,
макулдук антым уктун Санжы берен...» –

Айкөл Шер сөзүн бүтүп, жооп укпай,
түнөрүп туруп кеткен эч унчукпай...

Келгендер сый көрүшүп бир аптача,
кетишкен келмек болуп жазда кайра.

* * *

...Тал-Чоку... Асман-жердин баары толук,
тургансыйт аккан канга аша койуп.

Кыргыздын калың колу жер жайнаган,
кырылып чымчым гана жоокер калган.

Толуктап өлгөндөрүн – бүтпөс кытай,
тоо-түздүн бетин бербей кумурскадай,

бел болоор санак жеткис кытайларга,
берендер жазат таап азайууда.

Бээжинге аттанарда күпүлдөгөн,
берендин көбү небак жер тиштеген.

Үркөрдөй калган колун Тал-Чокудан,
үн катпай Айкөл Берен тиктеп турган.

Кубарып нуру качкан кансыз жүзү,
колунда турнабайы жерге түштү.

Таянып Айкөл Берен кароол ташты,
теңселип барып анан туруп калды.

Аздан соң жай чөгөлөп жер-энеге,
акырын өксүп ыйлап минткен эле:

«Жаратып түгөй кылып өзүң берген,
жан-досум – Алмамбетим душман менен,

бел болоор берендерсиз жалгыз өзү,
беттешип жан аябай турган кези.

Көкбөрү, аргындардын Ажыбайы,
көп жоого жетпей барат чама-чагы.

Анчалык болбосо да жөлөп-таяп,
Алмама берип турган кубат, кайрат,

жалганда жакын туткан жалгыз тагам,
Жамгырчы тапты жазат, аттиң арман!..

Өзөктөн чыккан жатка эрегишип,
өзүңдүн атыңды атап антым берип,

бек туруп шол антыма, баш тарпастан,
Бээжинди чапмак болуп жол баштагам.

Какшаган Каныкейдин, Алмамбеттин,
кептерин четке каккам, Кудуреттүүм!

Алардын акыл сөзүн угузбастан,
Азезил мойунума минип алган.

Теңирим, жазмышыңа өзүң жазган,
текебер кылгандыгым кантип танам?.

Алмама берген антым азыр дагы,
аркансыз Тал-Чокуга байлап салды.

Кудурет, Алмамбетке берген анттан,
кечиргин пенделигим, кайтып турам.

Жашоодо алгач жана акыркы ирет,
Антымдан жанганымды кеч, Кудурет!» –

Айкөл Шер өйдө болуп орунунан,
акырын мага карап добуш салган:

«Берендер кыргын таап жатканында,
бекинип эмне таптым, айтчы кана?

Бүтөрүн ушундайча билген элем,
бирок да көрүп чыдоо кыйын экен.

Алып кел Аккуланы, Балтандайым,
ажалды алар менен бир тартайын...

Алты жаш курагыңдан бери карай,
артымдан ээрчип өстүң Ширин таңдай.

Кезинде Айкөлүңдүн жеңгенине,
көп ирет күбө болуп келдиң эле.

Бээжинге белек кылып берендерин,
Балтаңдай, Айкөлүңдүн жеңилгенин,

бабадан-урпактарга Керк акындай¹,
баянда, калсын элде унутулбай!

Жаныңды Жаратканым сактап калсын,
Жайсаңым, кармалбастан тез аттангын!

¹ Керк акын – көп кылым илгери жашаган улуу акын.

Буйругум акыркы ирет берген сага,
бел байла Балтаңдайым аткарганга!» –

Айкөлдүн буйругуна ошол тапта,
айтууга табалбагам бир ооз сөз да.

Кучактап, кош айтышып Айкөл менен,
кылчактап артым карап жөнөп кеткем.

Туналып жер көргөзбөй карегимден,
туздуу жаш төмөн кулап, өткөндү эстейм...

КАЙТПАС САПАРГА КАМЫЛГА

...Кыш бойу аял-эркек, жалпы эл бүт,
жортуулга аттануунун камын көрдүк.

Жаз алды алыстагы Урум ханы,
жарактуу сан кол менен келип калды.

Артынан Буудайыктын Музбурчагы,
аскери жоо-жаракчан анын дагы,

артыкча көрүнсөм деп Көкбөрүдөн,
ал сандан ашык жоокер баштап келген.

Эштектин Жамгырчысы элин баштап,
эки сан ат-жарактуу колун таштап,

орукта калчу эли Канжыгадан,
отурук алышканын кабарлаган.

Азилер он эки сан колун алып,
ашуудан күтмөк болуп даярданып,

жатабыз деген сөздү чабармандан,
жер көбө баштаганда айттырышкан.

Кыскасы, шол жортуулга аттанууга,
кыркууздун бүт тукуму камынууда...

Алты сан колун баштап Эрен-Көкчө,
айыптуу башын ийип Айкалунө,

«Кебине киргенимди Азилердин,
кечиргин кенен пейил Айкал Шерим?

Айтканың «кыңк» дебестен аткарууга,
алты сан жоо-жарактуу колум мына.

Көкчөңдүн көөдөнү кең, бирок эсим,
кемдигин мойунга алсам кечирерсиң?» –

кемерин мойунуна салып Көкчө,
кучактап Айкал Шерин өпкүлөсө,

ал дагы бек кучактап Көкчө Эрди,
көңүлдө кири тарап өпкүлөдү.

Жамгырчы, Кошой, Төштүк, Бокмурундун,
Турпанда күтүп турган он сан колун,

Айкалгө түшүндүрүп Кошой кары,
ачыкка ички сырын чыгарбады.

Кейменден бир аз гана колу менен,
кечигип эң артында Үрбү келген.

Кырс мүнөз, аз сүйлөгөн Кыргыл кары,
кошуунду карап чыгып добуш салды:

«Жортуулга аттануучу колдун саны,
жүз санга баш-аягы толукталды.

Жырттырбай туяктарга астананы,
жортуулга, Айкал Шерим, аттаналы!..» –

Сумсайып жүрчү Алмам көптөн бери,
сыр ачып жалпыбызга мындай деди:

«Айкөлдүн сөзүн үзөт кыла турган,
ага-ини келишсе деп тилек кылгам.

Бул күндү күтүп жүрөм күздөн бери,
бугумду чыгаруучу учур келди.

Айталбай тик көзүмө, бирок көбүң,
артымдан «кул» дегениң эшитемин.

Тамганын Таш-Калаага киндик каным,
танбаймын тагдырымдын буйруганын.

Апама берген антты аткарам деп,
агайын, өзүңөрдү келгем издеп.

Болбосо, кытайлардын ханы кийген,
буулум тон¹ кийип мен да эл бийлегем...

Аяктай алтын болуп чырга өзөк,
аттанган турасыңар Бээжин көздөп.

Билсеңер, андай алтын Таш-Калаада,
арзыбайт назар салып караганга.

Алышсам байлык, бийлик, атак менен,
алыстан силерди издеп келмек белем.

Эсепсиз чылк алтынын Азиз хандын
ээлеген хан болмокмун, туугандарым...

¹ *Буулум тон* – өтө кымбат баалуу жибек кездемеден хандар үчүн тигилген тон.

Арман ай, азыр силер баалабастан,
Ата-Журт топурагы тепсеп турган,

о дүйнө, зар болорун чымчымына,
ойлогон бириң да жок араңарда!

Уйуган чулу алтын алган кенден,
уучун шул топонун артык көргөм.

«Туулган жердин чымчим топурагын,
таңдайга салып өлсөм жок арманым!» –

деп зарлап кан какшаган тилегине,
жетпестен өткөндүгүн канча пенде,

силерге айтсам жомок туйуларын,
айтылган сөзүңөрдөн баамдадым.

Бул жакка келүүдөгү баш максатым,
кол курап барып мен да жоо чапмакмын.

Баарынан ыйыктыгы андан дагы,
бир чымчим тууган жердин топурагы!

Жазданып топурагын бөтөн жердин,
жай алган таятамдын, апакемдин,

арбагы жатыш үчүн жай тынч алып,
жайына сепмек элем алып барып.

Арманда өтүп кеткен асылдардын,
алиге аманатын аткарбадым...

А бирок аманаттан ашкан себеп,
агаин, бар экенин айткым келет.

Аяшым Каныкейдин арнап тиккен,
апаппак өргөөсүнө аттап кирген,

алгачкы күнүбүздө жолугушкан,
айткамын жан сырымды жашырбастан.

Аяндуу – аруу Каныш эртесинде,
агызып ысык жашын минткен эле:

«Сезими жараланган Арстан Шер,
сөз айтсам ылайыксыз, кечире көр?

Алдыңда максатыңдан баш тарткын деп,
алысмын, асыл аяш, айтуудан кеп.

Туйулса айткан сөзүм кокус шондой,
туйгунум, талдап көргүн капа болбой.

Аруу дил, эч кири жок ичке каткан,
армандуу аян сырын ачкан турам.

Кудурет түгөй кылып, жолуктурган,
кусалуу сени алдындан тосуп турган,

ажалы Айкөлүңдүн Бээжинде деп,
айтыптыр аяр Шойбо аманат кеп.

Апамдын түшүндө да – мунарыктап,
алыста кыжылдаган элди карап,

«Кырсыкты кытай жактан күткүн» – деген,
Кудурет сырдуу аянын берген экен.

Алты айлык наристем бар аян берчү,
ал дагы ушуларды туура дечү...

Алууга өксүк өчүң, кеткен кегин,
аябайт чымын жанын Айкөл Шериң.

А бирок, анын арты не болорун,
айбаттуу, асыл аяш, билип койгун!.

Түбүнө түптүү журттун жетмек кайда,
түз айтсам, бет албагын нак ажалга!

Түгөйүң Айкөл экөөң кырк беренди,
түмөн кол, менменсиген нечен эрди,

Бээжинге белек кылып... Келбейсиңер,
бет буруп кайра элди көрбөйсүңөр.

Эгерде ушул эле керек болсо,
эртең да аттансаңар болот жолго.

Болбосо, Арстан Шер, тилимди ал,
болуучу кыяматты токтотуп кал!..» –

Аяндуу Журт Куту деп чегелеген,
жамыбыз жаңылдык бейм, Теңир берген

бейнебей колдо турган Кутубуздан,
турабыз айрылганы, ага-тууган.

Баарыңдан өтүнөрүм, ошондуктан,
баш тарткын Бээжин беттеп аттануудан!.. –

Алмамбет көңүлдөгү сөзүн бүтүп,
Айтылар жакшылыкты турду күтүп.

Баарынан мурда озунуп Айкөл Берен,
акырын, бирок өктөм мындай деген:

«Алмамбет, Теңир берген түгөйлөшүм,
күтпөгүн агаинди эмне дешин?

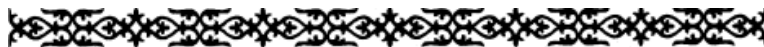
Албады тилимди деп болбо капа,
ант бергем Бээжин беттеп аттанмакка.

Төбөдө баарын көрүп, угуп турган,
Теңирди шол антыма күбө кылгам.

Ал азыр ошонумдан тайсам эгер,
айтчы өзүң, болбоймунбу Теңир безер!

Басканы түктүү төшүн Жер-Эненин,
бир ирет айтканымдан кайта элекмин.

Азыр да ант-шертимден тайдырууга,
агаин, эч аракет кылбагыла?!.» –

УЛУУ ЖОРТУУЛ

Болжолдоп күн мезгилин жол жүрмөккө,
Бээжинди бет алмакпыз ишембиде.

Жүз сан кол¹ аттанмакпыз хан ордодон,
жүздөй сан кошулушмак дагы жолдон.

Чукталып аскерлердин кам-кашеги,
чукулдап аттануучу күн да келди.

Айкөл Шер айчыгы алтын кызыл тууну
алуусун аскерлерге буйрук кылды.

«Калтырып көгүш тууну эмнеликтен,
көтөрттүң кызыл тууну?» – деп суроо берген,

Бакайга тике карап Айкөл Берен,
буулуккан добуш менен мындай деген:

«Акылың жетип турган нерсени, аба,
айттыргың келсе керек ачык мага.

Арийне, айтканыма көнбөдүң деп,
абаке, таарынганың көрөмүн эп.

¹ Жүз сан кол – жүз миң аскер.

А бирок, анттан тайсам урпактарга,
заптуу жүк каларын билесиң да!

Келаткан алааматтан сактанууга,
кезинде издештиңер кимиң арга?

Бирибиз-бирибизди кырышканча,
баралы Бээжин беттеп каңгайларга.

Алдыртпай азгырыкка учурунда,
абаке, ант бердирбей койсоң кана!

Кеч азыр, өтүп кетти төө кыядан,
көрөлү бар буйрукту тагдыр жазган...

Көгүш түс – Аалам түсү мунарыктуу,
көңүлдү Көк Теңирге жакын тутуу.

Кызыл түс – аккан кандын түсү экенин,
ким билбейт – кол башчынын күчү экенин?

Кызыл туу желбиресе желге ыргалып,
кыпкызыл канга окшойт жаткан агып.

Калк көрсүн жоонун дагы, биздин дагын,
каныбыз дарыядай агылаарын...» –

Айкөл Шер сөзүн айтып Бакай ханга,
алагар каректерин кадаганда,

айтууга ылайык сөз таппай абам,
акылдуу асыл башын жерге салган.

Асманды булут каптап, Айкөл Шердин
Аалам да коштоп турду азган көөнүн.

Жараткан жалган дүйнө-чын дүйнөдө,
жар кылган түбөлүктүү жүрөр бирге,

өмүрлүк шеригине карек кадап,
өзөгүн өрт куйкалап күйүп барат.

Аяндуу асыл жары билген баарын,
аягы эмне менен аяктарын.

Аяр жан, түбөлүгү түз болсо деп,
актыкты Айкөлүнө турат тилеп.

Ооздон жел чыгарбай – сезим менен,
ортого салууда ойун экөөбү тең.

«Албады тилимди деп асыл жарым,
армандуу жашың төгүп муңайбагын.

Бүтүндөй эл тагдырын мандайыма,
билесиң, жазгандыгын менин гана.

Жашарым канча мезгил бул жалганда,
Жараткан буйруп берген эл колуна.

Буйругун эл чыгарып жатса, Каныш,
бузууга акым барбы, болчу калыс?..

Асылым, мына ушул күнгө чейин,
азапты тартканың жок сен анчейин.

Ал эми шул ирмемден тартып элдин,
азаптуу жүгүн сага артып бердим.

Артымда жолумду улар тамчы кандын,
ардагым, жүзүн көрбөй баратамын.

Көрүүгө буйрук болсо, назарымды
көтөрө алар күндө көрөм аны.

Жазатым тапсам кокус бөтөн элден,
жалганда көрүшпөстөн өтүп кетем.

Аныма арман кылбайм, бирок такыр,
асылым, аман чоңойт, болсун баатыр.

Артып кеткен жүгүмдү алып сенден,
журт камын көргөн адам болоор бекен?

Ажалга аттанарда айтам калыс,
азапты мол көрөсүң, асыл Каныш.

Кордукту жаттан эмес – каным бирге,
Көбөштөн, Абыкеден көрөрсүң ээ!..

Курама эл ичине бузук салар,
курулган хан ордону талап алар.

Жер менен жексен кылбай кыргыз атын,
жалгызды эсен чоңойт, сактап калсын!

Асылым, алы жетпес аял заттын,
аргам жок, абыдан оор жүктү арттым...» –

Сурмалуу сулуу көздөн аккан жашы,
сумсайган Каныш жүзүн жууп жатты.

Айтпастан сыртынан сөз сезим менен,
Айкөлгө Каныш минтип жооп берген:

«Ажалың Бээжинде деп аяр Шойбо,
албадың айттырганын, төрөм, ойго!

Алты айлык алыс жолго жетсең арып,
алчуң жок кабарыңды арттан барып...

Кырааным, тамчы каның сен ишенген,
кызыл эт – жумурткасын жаңы чеккен.

Чырымтал түгү түшүп торолгончо,
чыркырап жаным түшөр күйгөн отко.

Азапка салбай мени Айкөл Шерим,
а көрө өзүң менен ала кеткин!»,–

Балбылдап алагар көз оттой жанып,
батчудай алаканга дүйнө тарып,

оң уурту «дирт» дей түшүп, Каныкейге,
ошондо Айкөл Берен минткен эле:

«Ургаачы дебей сени Эрдей көрдүм,
укукту эл башкарчу – толук бердим.

Журт жүгүн артып сага жоого аттандым,
жарыңдын ишеничин так аткаргын!».» –

Ошондо Каныш дагы чыйралгандай,
ормойгон Айкөлүнө сүйлөгөн жай:

«Туз-насип тарткан күнү ушул тейден,
түшөрсүң, Айкөл Шерим, болсоң эсен.

Ал азыр бир сен үчүн даярдаган,
ашымдан ооз тийип жолго аттансаң?» –

Кашына конгон булут ошол замат,
Каныштын сөзүнөн соң кетти тарап.

Күлмүндөп Күн чыккандай сур булуттан,
Каныштын өргөөсүнө жол баштаган.

Береке пейли кенен Каныш жайган,
бар дүйүм тамак-аштан баш адашкан.

Тамактын өзү эмес, аны салган
табактар: алтын, күмүш, асыл таштан,

талдырып көз кумарын ирет менен,
тизилте дасторконго койгон экен.

Аз убак татууга даам көрүлгөн кам,
ал үйгө киргендерди арбап салган.

Жайлана олтурушуп даам татып,
Жамгырчы, Кошой, Бакай бата тартып,

аттанып жолго чыкмак болушканда,
акырын добуш салган Каныш анда:

«Атышса жоосу менен кийсе деген,
абалар, ар-бириңе аруу дилден,

суп чепкен, кош бадана торгой көздүү,
суу өтпөс, отко күйбөс, кийгенге эптүү,

жоо огу, кылычынан сактасын деп,
жоготуп көз курчумду тиккем бектеп.

Аруу дил тилек менен тиккен элем.
Абалар өз колумдан кийишсе дейм.

Баарыңды жоо огуна сактап эсен,
бул үйдүн босогосун аттатса экен!». –

Дирилдеп, үч бүктөлүп жерге ийиле,
дилинен ар-бирине кийгизди эле.

Ордунан козголушуп жаткан кезде,
оролуу баланы алып Чыйырды эне,–

өңүндө тамчы кан жок – куудай аппак,
өргөөнүн босогосун кирди аттап.

«Бешик бооң бекем болсун, Кошой Балбан,
берейин бүткөн уулду ак батадан.

Балаңды, Кызырлуу Шер, алып өпкүн,
батаңды жаңырттырып берип кеткин!» –

Ошондо опол тоодой Кошой абам,
ордунан жаш уландай атып турган.

Оролуу Семетейди колуна алып,
ороосун ошол замат чечип салып,

башында кундуз бөрккө салып аны,
бакылдап ак батасын берип калды:

«Кудурет кабыл кылып ак тилекти,
кубантып карт Кошойду – уул берди!

Суарарым Жараткандан ушул азыр,
Семетей атасындай болсун баатыр!

Жер сактап, элин багып, ата жолун
жолдогон акыл-эстүү уул болсун!

О Теңир! Колдоп жүргөн Кожосаным¹
оодарып Семетейге калтырамын.

¹ *Кожосан* – Кошой Балбандын колдоочу пиринин ысымы.

Атандын Ак жолборсу жолуң баштап,
амалдуу душмандардан жүрсүн сактап.

Айланган асмандагы Ак шумкары,
ардайым сактап жүрсүн сени дагы.

Колтуктап Кожосаным – Жигит Пири,
кол баштап журт ичинде жүргүн тирүү.

Жалганда эң акыркы берген батам!
Жараткан! Шул батамды кабыл кылсаң». –

Батасын карт Кошойдун кабыл кыл деп,
баарыбыз колду создук тилек тилеп.

«Кур» жыттап бөркүндөгү Семетейди,
Кошой хан бөркү менен бирге берди.

Колуна небересин алып энем,
Кошойго башын ийип мындай деген:

«Кымындай кезден бери сырдаш өскөн,
кыйышпас, асыл Кошой, пенделиктен,

көңүлүң ичиркентип алсам эгер,
көөдөндө кириңди жууп кечире көр?

Өмүрдү бир Жараткан өлчөп берет,
өкүнүү болбойт дешет эрте-кеч деп.

Арман ай! Алдыңарда саал эрте,
Ааламга сапар алып кетсем эмне!..

Жалганда да бир ирет жолугууну,
Жараткан бешенеге буйурдубу?

А кокус, кездешүүнү буйурбаса,
асылым, кездешели канжыгада...

Акжолтой Кошой, Бакай – эгиз шерим,
артына балдар аман кайтып келсин.

Кесирин чымчым элдин Көк Теңирим
кечирип, сактаса экен берендерин!

Жол баштап Жигит Пири, намыс менен
жортуулдан келсин баары аман-эсен!

Көк Теңир, тилегимди кабыл алгын!
Кана анда, кыраандарым, жол баштагын!» –

Жабыла эне менен тартып бата,
жамыбыз ак өргөөдөн чыктык сыртка.

Каныштын сарамжалын даярдаган,
канча бир көөлүктөргө жүк артылган:

Чайинги¹, чарайналар² жалаң зооттон,
чеберлер нечен жылдап мыктап соккон,

эчен сан ички-тышкы жоо кийимдер,
эриште эрендерге керектелер,

жоо-жарак, кийимдерден башка дагы,
жаратка сыйпап, ичер түрлүү дары,

гүлазык – адамдарга, тулпарларга,
күпчөктөр – чөл, талаада суу куярга,

¹ Чайинги – ² Чарайна – ок өтпөс кийимдер.

кемтиксиз болсо экен деп аябай жан,
канча бир жылдар тынбай дайындалган.

Каныкей сарамжалын Алмамбетке,
көргөзүп бирден тактап берген эле.

Кастарлап кадыр-баркын алган жардын,
калайык-калкы үчүн көргөн камын,

кары-жаш дебей ошол элдин баары,
Канышты аруу дилден алкап жатты.

Баа берип эмгегине Каныкейдин,
баарыга угуза айткан Кошой кебин.

«Кимде-ким Каныкейди ургаачы деп.
кем баалап Айкөл Шерден сүйлөсө кеп,

жараткан Көк Теңирим өзү күбө,
жай таппас андай адам кош дүйнөдө.

Алкоого таппай турам сөздүн эбин,
аяр жан, кайрымжысын Теңир берсин!» –

Кошойдун батасына баарыбыз тең,
кошулуп бата кылдык аруу дилден.

Келберсип¹, Кер-Бууданга чапчаң минип,
кең күрмө, кең багалек шымын кийип,

мол жүктөп унааларга азык-түлүк,
жол баштап Кошой Балбан калды жүрүп.

¹ *Келберсип* – өзүн өтө ээн-эркин сезип.

Жамгырчы, Төштүк менен Бокмурун да,
жол тартып жүрүп калды ага удаа.

Алардын арт жагынан ирет менен,
аскерин ар-бир хандын сап-сап тизген,

Алмамбет буйрук берди «Жол жүргүн!» деп,
артынан жоокерлерди турду тиктеп...

Бээжинге аттануу шерт бүтүп, анан,
бекиген күнү Айкал суроо салган:

«Кытайдын салтын, шартын жакшы билген,
кыйының барбы араңда Алмамбеттен?

Көйкапта жоокерликтин өнөрүнө,
канакей, окуп келген барбы бирөө?

Бээжинге барчу жолду, аскер ишин,
бар болсо билгениңер: «Менмин» – дегин!..» –

Айкалдун суроосуна бир дагы жан,
айтышпай жооп кайрып тунжураган.

Ошондо өктөм сүйлөп Айкал Берен,
олтурган жоокерлерге буйрук берген:

«Эмесе, ушул сөзгө бириң дагы,
эч качан кайрылбаска ант кылалы!

Артынан айтып жүргөн күпүр сөздү,
Алмамбет жанаракта айтты өзү.

Кимде-ким шек келтирип намысына,
«Кытай-кул» деген сөздү кайталаса,

карабай кимдигине ошол замат,
калайык, эсиңе түй, башы алынат!

Алмамбет аскербашы! Баш болуп мен,
айтканын аткарабыз кың дебестен!..» –

жар айткан өз буйругун эстеп азыр,
бурулду Аккулага Айкөл Баатыр.

Ошондо Ак олпокту¹ колуна алып,
оту өчкөн каректерин жашы чайып,

токсонго жакындаган Чыйырды энем,
томсоруп Айкөлүнө басып келген.

Күч менен кармап өзүн, жаш чыгарбай,
күрсүнө кулунуна сүйлөгөн жай:

«Каралдым, жакшы-жаман тең салмакта
кармалган үчүн турат Жер огунда.

Эл үчүн ак-карасы аралашкан,
Эгемден бир өзүңдү тилеп алгам.

Ошол эл ушинтүүнү талап кылса,
опоосуз – токтотууга кылган арга.

Жазууну көрө турган буйруктагы,
жалгызым, келип калды учур чагы.

Аткарар чоң энемдин аманатын,
Айкөлүм, күн келиптир, кулак салгын!

¹ Ак олпокту –

Жан досу Чыйырдынын белек кылган,
жалгыз ок – кыйын күнү берет жардам.

Канышың Ак олпоктун жакасына,
каралдым, тикти бекем, эске сакта!.

Жолуңдан токтотпойун, сапар алгын.
жанына жар боло көр, Жаратканым!..» –

кулунун бек кучактап өөп беттен,
көргөзбөй аккан жашын басып кеткен.

Атказып Аккулага Айкөл Шерди,
артынан тиктеп Каныш кала берди.

Алкынтып Аккуласын кылчак карап,
Айкөлү ордосунан узап барат.

Алдыда не күтпөсүн аттанган соң,
ага эми «бар тобокел» дегени оң.

Кашында кырк чоросу, Кыргызл баштап,
капарсыз түр көргөзүп каткырышат.

Тик айткан жоопту түз кабыл алган,
төптүгү артык Бакай үн катпастан,

Айкөлүн жолго узатып жатып эне,
айтканын талдап барат өз ичинде:

«Уулунун айтканына – эне кеби,
укмуш ай, дал айтылып шайкеш келди...» –

Кыжаалат ойу анан ичке батпай,
кылчайып, атын тартып минткен Бакай:

«Журтубуз – Айкөл Шердин арты менен,
жөн гана «акылман» деп койгонго мен,

чиренип, карегимди ныл басканын,
чиркин ай, пенде курсун, байкабапмын!

Акылман болсом эгер чындап эле,
айың кеп жетмек беле Айкөл Шерге.

Кеп жетсин, бирок ошол кепти айткан,
көөдөктүн, болмок, тилин кесип салсам!..

Жандарын курман чалып канча бир жан,
жалынып Көк Теңирден тилеп алган,

эл-журттун куту деген жанды кайра,
эсирип, чалмак болдук курмандыкка!

Кошойдой колдогонум болбосо да,
кордук ай, билип турам муну даана!..

Кеч эмес, азыр деле Айкөл Шерим,
кечиргин эссиз элдин эсиргенин.

Суранам, тилимди алып макул дегин.
Сен үчүн ант кусурун тартсын элиң!

Аянбай камчы салып Көк-Тулпарга,
аттанган колдун алдын тосом кайра.

Алдыңа кайрылбастан бири дагы,
аскерлер эл-жерине кетет баары»,–

деп абам Көккө камчы шилтеринде,
тизгинден кармап Айкөл минткен эле:

«Түз жообум катуу тийсе кечир, аба,
токтотуу мүмкүн эмес селди кайра.

Каксоодо аккан селдей ээликкен кол,
калааба салат өзгө, этиет бол?!

Өзүбүз-өзүбүздөн кырылбастан,
өлүмдү, туура болоор, тапсак жаттан...

Абаке, эсиндеби, Каркырада
айтканы Баймырзанын? Баарың анда,

алаксып түйшүктөргө толгон ашта,
анчалык бейнебеген менден башка.

Конурбай, Тунуйуктун ортосунда,
кандай сөз болгондугун билгем анда.

Жеримде алы мага жетпесине,
Калчанын көзү чындап жеткен эле.

Анан да азилердин¹ ичи мага,
анчалык жакшы эмесин көргөн даана.

Азинин саткындыгын билген Калча,
азгырык кебин айткан Тунуйукка.

Алардын ортосунда сөз төркүнү,
азилер азгырыппы, көкүтүппү,

акыры не кылса да, мени эптеп,
аттантмак ажалыма Бээжин беттеп,

¹ *Азилер* – Уузхандын кырк уулунун биринин урпактары.

Көзүмдү тазаласа Калча менин,
ази уулу бийлеп калмак-кыргыз элин,

аларды тиги жактан колдоп кытай,
азилер өкүм сүрөт көңүлү жай.

Журт ичин ириттирип, акырында,
жетишет Ази уулу максатына.

А бирок, Алоокенин Коңурбайы,
аткараар бекен берген убаданы?..

Абаке, токтотом деп аскерлерди,
артык баш ыза болбо элден эми.

Тагдырдын буйруганын канча убакка,
так билбейм, жакындаттык Бакай аба.

Акыры боло турган ишти, бирок,
алдыга тездеттирдик, жалганы жок.

бир эмес, бир сан эмес, жалпы журтка,
буйрукту көрөр учур келди мына.

Тобокел, токтотолу ойубузду,
тынымсыз уланталы жолубузду»,–

деп Айкөл баарыбызды кыйнап турган,
куткарып кыжаалаттан, жолду улаган...

* * *

Ошентип асылзаада Айкөл Берен,
астыга жол баштаган кебелбестен.

Айланып Акшумкары асмандагы,
Айкөлдү Күн нурунан калкалады.

Алкынган астындагы Аккулага,
аң-дөңбү, бараткан жол бирдей ага.

Жейрендей желгенине жел жетпеген,
Жерде ага ай туяк жок келүүчү тең.

Арышын керген кезде Аккулага,
атылган ок чендебейт караанына.

Колоттой төрт аяктан учкан даңкан,
көргөзбөйт куугунчуга кууса арттан.

Кырк тогуз асыйында кайра тишеп¹,
кыярмак түгүл турган кези гүлдөп.

Ат баккыч, саяпкерден башка ага,
Айкөлдүн кырк чоросу, Каныш гана

токумдап, кармаласа сылап-сыйпап,
тек гана окуранып карап турат.

Жанына жакындатпай бөтөн жанды,
жапыруу кулактарын – бул адаты.

Айкөлдүн ич туйгусун сезип толук,
Аккула арыш керет жерди ойуп...

Алдыда Айкөл Берен жолду баштап,
ага удаа Кызыл Тууну бийик кармап,

¹ *Тишеп* – тиши кайрадан жаңыдан чыгып.

кырк башы Кыргызл кары чым кызылчан,
кийгени, минген аты – өрттөй жанган.

Көк Тулпар, көк төбөлүү кундуз бөркчөн,
көлбөөргөн көк түстөгү суп чепкенчен,

акылман, сөз чебери Бакай абам,
Айкөлдүн оң жагында барат чапчаң.

Кырк чоро алардан соң соккон зоотчон,
кылайып коркор түр жок аткан октон,

алкынып буудан аттар арыш керип,
алдыга кеткен колго бардык жетип...

Алмамбет аскер башы болгондуктан,
алдыга кеткен болчу алда качан.

Кыраан Шер аскер ишин билгендиктен,
келишкен жоокерлерди ирээттеген.

Колдордун арасында канча кыраан,
коркпостон ажалына тик караган.

Канчасы көр дүнүйө кызыгы үчүн,
каңгайга аттанууга кылды бүтүм.

Булардын так эсебин албаса азыр,
бейпайга салып элди кырат такыр...

Ар бир хан аскерлерин айырмалап,
аттарды бир түстөгү минип барат.

Алардын баарын кошуп, арасынан
Алмамбет кыраандарын тандап алган.

Күн-түндөп тыным албай күздөн бери,
кайран Шер, машыктырган аскерлерди.

Тубаса шыктууларды – шыгы менен,
топ топко эринбестен бөлгөн бирден.

Жат элдин тилин бачым үйрөнө алган,
жоокерлер караалдыкка даярдалган.

Айрымдар, төрөлгөнү, табиятка,
аралаш жуурулушуп өсөт ага.

Сезилген коркунучтуу – түркөй жанга
табият мээрим төгөт андайларга.

Кыян-сел, чагылганы табияттын,
кызматын кылып берет андай жандын.

А бирок, адамзаттын ачуу шору –
ал шыгын аңдап, элес албай койуу...

Алмамбет сезе билип андайларды,
багыттап, билим берип, жолго салды.

Үч топко бөлүнүшкөн жигиттерге,
үч түрүн жайчылыктын үйрөттү эле.

Бир тобу күн жаадырса, экинчи топ,
баягы жааган күндү тып токтотот.

Ал эми үчүнчү топ – долуланган
дайраны айран сымал уйуттурган.

Жайчылар, караалдардан башка дагы,
жаземсиз аткычтарды даярдады.

Жортуулга аттанышкан – эки жүз сан
жоокердин сексен саны казынадан.

Он эки хандын шонтип ар-бирине,
он сандан аскер тийген бөлүшкөндө.

Он сандын алты саны тандалма шер,
ортодо ар кыл мүнөз төрт сан аскер.

Булардын бар милдетин – башчы болгон
бир ханга жүктөп койгон толук бойдон.

Сексен сан казыналык аскерлердин,
Кыргыз чал көтөрмөкчү бар милдетин.

Жонунан эки жүз сан аскерлерге,
жооп берүү тапшырылган Алмамбетке.

Андыктан ылайыктап эрежеге,
арстан Шер колду сапка тизген эле...

Алдыда найзакерлер, ага удаа,
арстан жүрөк шерлер маш кылычка.

Андан соң жөө аскерлер селдей каптап,
айыгышкан жоону жерге койчу таптап.

Көзгө атар мергенчилер ошол тапта,
курчашат душман колун айландыра.

Кагылып добулбастар: «Кайткыла!» – деп,
катуу үн чыгарышып белги берет.

Берилер замат белги – жоону таштап,
баардык кол төрт тарапка кетет тарап.

«Качышты» деген ойдо турса душман,
келтирбей эстерине октор жааган.

Жебелер бута кылып душмандарын,
жеткирбей максатына кырат баарын.

Машыгуу тынымы жок алты ай бойу,
мына шул ийгиликти берип койду.

Ошентип, он сан колдун бирден саны,
октору жаза кетпес аткыч баары...

* * *

Алмамбет жоокерлерди тактап бүтүп,
арттагы Айкөл Шерди калган күтүп.

Кашында кырк берени, Бакай ханы,
кармалбай келип калды Айкөл дагы.

Тизилген жоокерлерге сап-сап болуп,
тиктеди Айкөл Берен көөнү толуп.

«Буйругун аскер башы берер замат,
буйдалбай жол тарталы»,– деди карап.

Асманга атырылган бүркүткө окшоп,
Алмамбет минткен эле саал токтоп:

«Эсебин жоокерлердин эки жүз сан,
эрендер, кулак салгын, бере турган!

Кошой хан, Көкчө, Төштүк, Жамгырчылар,
Көкбөрү, Үрбү, Ажыбай, Музбурчак бар.

Түздөн-түз шул жортуулга түрткү кылган,
Тунуйук, Полон, Күдүр, сен – Санжы хан,

ар бириң ондон санга болуп башчы,
алардын жоо-жарагы, тамак ашы,

арыган-азганына көңүл бурар,
ар күнү санын тактап алып турар,

миң башы, жүз башчынын, он башчынын,
милдетин аткарчуну тандап алгын!

Тартибин жоокерлердин сакташ үчүн,
талапты ошолорго койо билгин!

Улуумун, кичүүмүн деп төш кербестен,
уккула буйругумду баарыңар тең!

Кимде-ким шул ирмемден тартып эгер,
качууга кайра артыңа кам жесеңер,

аскердин арасына бузук салар,
ар кандай айың кепти тараткандар,

тың болбой керт башына жүдөгөндөр,
тымызын ичи күйүп түтөгөндөр,

аскердик антым уккун! Андайлардын
аябайм, ач талаада алам башын!

Бузууга кол башчынын буйруганын,
билгиле, акысы жок бир да жандын!..

Күн-түндөп тыным албай жүрөбүз жол,
кыраандар, кыйындыкка чыдамдуу бол!

Канча күн жол жүрүүнү ачык айтуу,–
кара күч үстөмдүгүн кылчу шарты.

Андыктан, мынча күн деп айтпайм тактап,
алгыла бул сөзүмдү эске сактап!

Мерчемдүү жерге жетсек, шондо гана,
мен анан бурсат берем тыныгууга...

Астыга жолду баштайм, менин соңум,
айдайсың он эки хан баардык колуң.

Андан соң аскерлери казынанын,
Айкөл Шер, Бакай баштап сапар алгын!

Кол артын – жаныңа алып кырк кыраанды,
коргоонун милдетин ал Кыргыз кары!

Буйругум түшүнүктүү болгон чыгар,
берендер, болду мезгил жолго аттанаар!» –

Буйругун угушканда Алмамбеттин,
бузулду ой-санаасы көп жоокердин.

А бирок, түшүнүшүп кеч экенин,
аргасыз тиштеништи бекем эрдин.

Бээжинден тирүү кайтып келбесине,
берендер көзү жетип турса деле,

баарысын ээликтирген азгырыкка,
баш ийип бет бурушту нак ажалга.

Калың кол будуң-чаңы түшүп анан,
камандай күркүрөшүп жоого аттанган.

Ошондо көптүгүнөн аскерлердин,
ойулган түктүү төшү Жер-Эненин.

Денесин жаткандыгын титиретип,
далилдеп тулку бойун алган силкип.

Айрымдар сезденишип, бирок аны,
айтууну эч кимиси каалабады.

Салмагы майыштырып Жер-Энени,
сансыз кол сап-сап болуп жоо беттеди.

Кылкылдап кызыл туулар желге ыргалып,
кыпкызыл канга окшойт жаткан агып.

Кытайдан кеткен кекти алабыз деп,
кыргыздар сапар алды Бээжин беттеп...

Аттанып тилек менен бир кезекте,
Алмамбет келген эле Мажит экөө.

Жаңылбай күндүз эмес айсыз түндө,
тапкыдай чийип алган көөдөнүнө,

Алмамбет эмес азыр Айсарала,
айтууга жоктугунан тили гана,

«Аскерлер, адаштырбайм» деген сөздү,
айтууда алоолонгон эки көзү.

Сагынып киндик каны тамган жерди,
Сарала даңкан чачып, арыш керди...

Түгөнбөс тоону кыркып күн-түн дебей,
түнөрсө үстүндө ээси, чөп искебей,

Адамга акылы тең Айсалара,
алкынат чарчоо билбей ири алдыда.

Тоо бүтсө биябандуу чөл¹ башталып,
тыныкпай баратышат сапар алып.

Кайрадан чөл түгөнүп, айдөөш тартып,
караган, бирин-серин чер башталып,

узун жол өткүчө өмүр түгөнбөстөй,
уйкудан жоокерлерди жүдөткөндөй.

Жол тартып чыккан күндөн бери карай,
жыйырма түн, жыйырма бир күн тыным албай,

чаалыгып минген аттар, үстүндөгү
чарчашты чаңга төөнүп аскерлери.

Уйкуга ат үстүндө алдырганын,
урушат башчылары төгүп каарын.

Арыган жоокерлердин көбү ичтен,
ашатып Алмамбетти сөгүшүшкөн.

«Атаңдын көрү, кытай, атайылап
арытып, аскерлерге кыргын салат.

Болбосо мындай ойу – жок дегенде,
бир күнгө колго тыным бербейт беле...» –

ичинде бузугу бар айрымдардан,
ириңдүү кеп чыкканын баамдаган,

¹ *Биябандуу чөл* – закымдуу чөл.

Бакай хан кууп жетип Алмамбетти,
баатырга айткан эле эптүү сөздү:

«Буйругум бузган жандын кетет башы!» –
дегениң унутпадым, Аскербашы.

Бузайын буйругунду деген ой жок,
баатырым, бир ооз сөзүм уксаң, бирок?

Жыйырма түн, жыйырма бир күн тыным албай,
жоокерлер жол азабын тартты аябай.

Тетиги мунарыктуу кең өрөөнгө,
туйгунум, бурсат берсең өргүгөнгө?

Суусу мол, чөбү калың, токой-черлүү,
сан колго ылайыктуу жер өңдөндү.

Ал эгер улай берем десең жолду,
албайлы, Алмамбетим, кырып колду». –

Алмамбет кең өзөнгө карек кадап,
абама жооп берген кыскача так:

«Мерчемдүү жерге жеттик ансыз деле,
буйрукту бермек элем өргүгөнгө.

Көлүктөр¹ тойунушуп, кол тынганча,
келейин жолду чалып, Бакай аба...» –

Жетишип кең өзөнгө, чаалыгышкан
жоокерлер кубанышып түшүштү аттан.

¹ Көлүк – унаа.

Айрымы отко койуп тулпарларды,
ар бир топ өргүү камын көрүп жатты.

Камдаган гүлазыгы Каныкейдин,
карынын кампайттырды жоокерлердин.

Кароолго турчулардан башкалары,
кандырып уйкуларын тыным алды.

Уйкусуз нечен күндүн өчүн алып,
укташты үч күн, үч түн кулач жайып.

Ал анан күчү келип калыбына,
аскерлер салып кирди таң-тамаша...

Айкөлдүн отоо ордосун тиккен жерге,
Алмамбет чогулушкан жоокерлерге,

сабырлуу жүзүн буруп, салмак менен,
серп салып ар бирине мындай деген:

«Бээжинден бизге окшоп бул өзөнгө,
буйдалбай келчү жолу жокко эсе.

Андыктан, келгичекти мен жол чалып,
аскерлер эс алышсын тыным алып.

Түз туткан Бурканына нээттерин,
түптүү журт деп билемин кытай элин.

Дил-нээтин аярлары Аалам менен,
дайыма аруу тутат кирдетпестен.

Алаамат элди каптап келатат деп,
аярлар алдын-ала туйуп билет.

А демек, тынч жатышпай алар дагы,
аянбай даярданып жаткан чагы.

Жеңилээр жери алардын, баамымда,
жетпейт дейт алыбызды дубасына.

Жолдорду алып барчу калааларга,
жат көздү жазгырмакка салды дуба...

Жоокерлер күчүн топтоп, мингич унаа
тойунуп ыраң отко тыңыганча,

чебине барчу жолун кытайлардын,
чалууга, Айкөл Шерим, жол тартайын.

Жандыруу дубаларды жай чилдеде,
жашырбай чындыкты айтсам – кыйын эле.

Антсе да, кытайлардын аярларын,
азгырар мындан башка жол таппадым.

Дубабыз күчүндө деп жай чилдеде,
дарс окуп жаткан кези үңкүрлөрдө.

Алардын бейгам кезин пайдаланып,
алайын чепке барчу жолду ачып». –

Алмамбет иштин жөнүн мындан наркы,
Айкөлгө, аскерлерге шунтип айтты.

Айкөл Шер Алмамбетин кучактап бек,
айтты эле түгөйүнө мындайча кеп:

«Кырааным, кызыл найза желегимсиң!
Кудурет өзү берген белегимсиң!..

Чылбырдай жалы желге миң кубулган,
чалгынга жарамдуу ат мине турган.

куткарат качсаң жоодон, куусаң жетет,
кырааным, Карткүрөңдү кошоктой кет.

Алып кет Акбараңды кырт кетпеген,
кийип кет Ак олпокту ок өтпөгөн.

Кырк чоро, он эки хан, өзүм бармын,
кырааным, тандап туруп жолдош алгын.

Калганын кандай кылсаң өзүң чечкин,
аман кайт жол чалуудан, түгөйлөшүм». –

Алмамбет Айкөл Шерин кучактап бек,
айтканы али эсимде мындайча кеп:

«Бээжинди чапсам деген тилегиме,
Береним, бел болгонун күнөө дебе.

Ак олпок тонун тартып кийгенимде,
Айкөлүм, андан утуп табарым не?

Аяшым аяр Каныш арнап тиккен,
Актинте¹ ок өтпөгөн тонум кийем.

Астымда Айсарала аттан ашкан,
Ааламды алты айланып мингич таппайм.

Бир күндө, бир ирмемде мени менен,
бергени Теңиримдин – бир төрөлгөн.

¹ *Актинте* – Алмамбеттин ок өтпөс тонунун аталышы.

Апамдын кандуу уузун мен оозанган,
Айсарым мени менен бирге таткан.

Болбосо аты гана «айбан» деген,
бул менин чын жолдошум жандай көргөн.

Кайгымды, кубанчымды бөлүшүп тең,
канатым – мени сага алып келген...

Алыс жол, тилиңди алып, ошондуктан,
Айкөлүм, Карткүрөңдү коштоп алам.

Жайынча каңгайларга баратпасам,
жаныма неге ээрчитем жигит-жалаң.

Чалгынга бараткан соң, чаалыкпаган,
чырм этип кирпич какпай чыдай турган,

эрлердин арасынан бирди гана,
ээрчитем, Айкөл Шерим, жер чалганга.

Күнү-түн тыным албай жүрсө айлап,
күнчүлүк жол жүргөндөй – берип кайрат,

сунганын душманынан кайра тартпас,
сумсайып кууган жоодон артка качпас,

Желегиң тууга сайган – Сыргак Берен,
жаныма жолдош кылып алам, берсең?

Айтканым макул көрсөң, Айкөл Шерим,
аттандык, кана бизге бата бергин!» –

Башында Бакай, Кошой кары болуп,
баштаган эки жүз сан колу толук,

бурушуп дил-нээттерин Жаратканга,
бергенбиз чурулдашып аппак бата:

«Жар болгун Көк Теңири! Эки берен,
жетишип максатына кайтсын эсен.

Колдой көр Жигит Пири, Баба арбагы,
кордотпо душмандарга кыраандарды.

Узак жол кыска болсун эки шерге,
угулсун тилегибиз Көк Теңирге?!» –

Айкөл Шер жүзүн чайып ачуу жашка,
алакан жайып көккө тартты бата.

Хан Кошой, Бакай, Айкөл Шери менен,
каз-катар он эки хан эли менен,

коштошуп эки берен жол чалганы,
ат коштоп Бээжин беттеп сапар алды.

ЧОҢ ЧАБУУЛ АЛДЫНДАГЫ ЧАТАК

Алмамбет менен Сыргак жер чалганы,
аттанып кетишкен соң, калгандары,

алаксып ар кимиси иштерине,
аптаптуу жайдын күнүн кечирүүдө.

Алмамбет кайткычакты чалгынынан,
ал ордун Кыргызчалга табыштаган.

Аскердин көпчүлүгүн Кыргыз кары,
айосуз машыктырып жаткан чагы.

Ал эми бош жоокерлер – эки топко
бөлүнүп ойношууда атып ордо...

Жанында Хан Манастын Кошой, Бакай,
Жамгырчы, Төштүк, Көкчө, хан Ажыбай.

чородон Шууту, Чубак жай олтуруп,
чабуулду талдашууда маек куруп...

Чай кайнам мурдараакта жандарына,
чойтойуп басып келген Санжы ханга,

аралаш ойун-чыны Чубак Берен,
аския кеп таштаган мындай деген:

«Кел Санжы. Кошуунундан алга кеткен,
кубантаар жакшы кабар келген белем.

Коңурбай дайнын угуп Айкөл Шердин,
качыппы – таштап койуп кечил элин?

А балким, жагымдуурак мындан дагы,
Ааламга аттаныппы Улуу ханы?..

Жайың бар алыш-бериш каңгай менен,
жай сөзүн айттырышар алар сенден.

Түспөлүң жакшы кабар эшиткендей,
түз айтчы, Санжы баатыр, кечиктирбей»,–

деп Чубак күлө карап Санжы ханга,
демейки калжың сөзүн узатканда,

Санжы хан ызалана түшүп, бирок,
сыр бербей турган тейде дароо токтоп,

оң колун туштай кармап жүрөгүнө,
олтурган хан, бектерге минткен эле:

«Бойуна атайылап агын суунун,
жаздырдым жигиттерге дасторконум.

Боз түшүп, Күн күйүүдө, салкынырак,
берендер, ошол жерден наар татсак?..» –

Орунсуз тамашаны жайкагандай,
олтурган эрендерге карап Бакай,

акылдуу нур жүзүнө кан тебиле,
акырын добуш салган оор күрсүнө:

«Санжыдан көрө, чыны, каңгай менен,
сан жылдар коңшу жашап күн кечирген,

Жамгырчы, Кошой, Төштүк мурда укмак,
жайы жок сүйлөп койдун, тентек Чубак...

Айкөл Шер, дасторконду күттүрбөстөн,
ал жерде сөздү улантсак болот го дейм?» –

Ошондо адатынча кайран Санжы,
олтурган берендерге добуш салды:

«Кебиңер аягына чыкканчакты,
көрүшсүн жигиттерим калган камды...

Улуумун Акбалтадан, Чубак берен,
урушпа, ошондуктан, уулум десем.

Максат бир баарыбызда – беттедик жоо,
«мен», «сен» – деп койушпайлы эмесе доо.

Сөз тыңдоо деген менин ойум жогун,
садагам, тентек Чубак, билип койгун...

Көкбөрү, Музбурчактар ордо ойнунда,
калыспыз дешкен эле барсам жана.

Силерге айтып койуп аларга мен,
соогат бер байгеңерди дейин дегем.

Сөзүңөр бүткүчөктү тигил жакка,
барайын соогат сурап, чакырганча» –

шек бербей ызасынан адатынча,
шакылдап сөзүн бүтүп, нары жакта,

ордо ойноп жаткандарды көздөй беттеп,
олтурган берендерден кетти четтеп...

Баятан берилишип ордо ойнуна,
бөлүнүп эки топко ойношууда.

Бир тобун Багуул баштап, ал тарапта,
Байчоро, Ырчуул, Үрбү, Полон мырза.

Ал топко каршы ойноп кайран Агыш,
аларга Көкбөрү хан болгон калыс.

Агышка бул ойунда тең келчү жан,
ардайым акыйкат сөз – сейрек чыккан.

Так чертип, хан чийинден сыртка ыргып,
тургандар ойун тиктеп – бүт кыйкырып,

байгени алды дешип Агыш тарап,
бакылдап жатышканда Санжы барат.

Санжы хан Көкбөрүдөн соогат сурап,
соорусу солкулдаган сойуш алат.

Багуул хан ордо ойундан жеңилгенге,
байкаган жанга ызалуу көрүндү эле.

Жеңилүү – Ырчуул үчүн ал топтогу,
жөн гана мааниси жок ойун болду...

Санжыбек жүргүлө деп хан, бектерди,
сойушун соогатка алган жетелетти.

Агын суу бойундагы тиккен анын,
ак жибек чатырында таттык даамын.

Ар кандай кептин башын бирден чарпып,
аралаш чын-төгүнү тамаша айттык.

Күүлдөп-дуулдаган элдин шаңы,
кыязы, Ырчуулду кызытканбы,

оң жеңин кемселинин чечип салып,
оштонуп комузунун боорун кагып,

сыйына маашырланып Санжы хандын,
сыпаттап ырдап кирди тамак-ашын...

Жайнаган дасторкондо дүйүм даамга,
тийгизип колдун учун сыпаа гана,

кошулуп көпчүлүккө бакылдабай,
кандайдыр бир кыжаалат ойу бардай,

жанатан суз олтурган Чубак Берен,
жактырбай Ырчуулду мындай деген:

«Бул жерде «Ырчы уул» деп эркелеткен,
билесиң келин жогун экиленген.

Таластын токойу жок ойун курган,
тапканы баратабыз жазат, тууган...

Кытайдын душмандыгы чындык, бирок,
кыргызга келип азыр тийишкен жок.

А тиги Чет Бээжинди эзелтеден,
аралаш алар бизге жашап келген.

Ал жерге былтыркыдан бери карай,
арытан арбын келип консо кытай,

«Кол салмак болду бизге» – деп бул Санжы,
коогалаң салып журтка – жоого аттантты.

Тамагын мактаттырыш үчүн сага,
татыктуу шылтоо, Санжы, тапса кана.

Тойуна бараткансып кытайлырдын,
тим эле шөкөтүн көр Санжы хандын.

Орду бар ар нерсенин, Ырчуул баатыр,
оштонбой токтот ырды ушул азыр!» –

Чубактын кеби кермек чыкса дагы,
чындыкты жыпжылаңач айтып салды.

Бул жолу бөлөк эмес Бакай абам,
буйдалды жерди тиктеп үн катпастан.

Тып токтоп Ырчуулдун созгон үнү,
тымтырстык бир көз ирмем өкүм сүрдү.

Санжы хан шол убакты кетирбей тек,
сыздаган добуш салды мындайча деп:

«Тиреген көөдөнүңдү ыза барын,
түшүнүп турам дечи, Эр Чубагым.

Аныңды түз айталбай утур эле,
ачуунду көрүнгөңгө төгө бербе.

Туура эмес болсо эгер сый тамагым,
туугандар, кечиргиле, мойунга алдым?..

Кудурет! Безеримин, болгондо да,
котур таш катып жүргөн койуна.

Көбүбүз кайрылбайбыз бул сапардан,
карандай мен күнөөлүү, аны танбайм.

Чубактын кеби таамай тийбегенде,
чындыкка карайт белем шунтип тике?..

Айкөл Шер, мендей шүмшүк безеринин,
арам деп жипкирбестен башын кескин!.

Курт жесин өлүгүмдү! Таштап мени
калкына кайрыгыла жоокерлерди!.

Көралбай ичим күйчү Манас сага,
көкүтүп койду бир аз Тунуйук да.

Колуна салыш үчүн Коңурбайдын,
калайык-калкты сага тукургамын.

Түбүңө жетсем сенин, жалпы журтка,
түп күтөр хан болмокмун өзүм гана.

Ошондо – сасыктыгы менден өткөн,
опоосуз дагы бирөө чыгат деген,

ой келбей мендей көргө учурунда,
от менен ойноптурмун, билдим мына!

Шул азыр төртөөбүздү курман чалып,
шумкарым, кайткын колду аман алып!

Каргышка урпактарым калышпасын,
кечирип, Айкөл Шерим, артка кайткын!» –

жыгылып, жер кучактап, сыздап Санжы,
жашына ак сакалын жууп жатты.

Айкөл Шер дасторконго тартып бата,
андан соң басып келип Санжы ханга,

эңкейип, секин тартып кош колунан,
эчкирген Санжы ханды өйдө кылган,

ал анан тынып алып ийининен,
акырын добуш салып мындай деген:

«Эсиңе такыр келбей койгучакты,
эң туура иш жасадың, баатыр Санжы.

Өмүрдүн кеч күүгүмү кирип келди,
өксөөдөн ылаажы жок, баатыр эми.

Калыс сөз айтуу милдет баарыбызга,–
күнөөлүү сен эмессиң жалгыз гана.

Шаштырды алдыбыздан ажал күтүп,
шайтандын алдоосуна алдык түшүп.

Буйрукту тагдыр жазса көрдүк, баатыр,
баш тартуу мүмкүн болбой калды азыр.

Чокуга чаап туруп чокмор менен,
чынжырлап байлап койгон күчтү сезем.

А демек, артка качпай – нак ажалга,
аргабыз – тике карап баруу гана». –

Айкөл Шер бой таштаган Санжы ханга,
астейдил кучактады кулач жая...

* * *

Алаксып Санжы ханга жаткан кезде,
Ырчы уул, Чубак басып кеткенине,

олтурган эл ичинен бири дагы,
ой бөлүп назарына илбей калды...

Ал тапта машыгуусун аяктаган,
аскерлер топ-тобуна тарап жаткан.

Чарчаган Кыргыз кары кадамдап жай,
келаткан конушуна эч шашылбай.

Чубакты суу бойунда жалгыз турган,
чочуткан чыккан добуш капасынан:

«Эгиздин сыңарындай күчтөп бөлгөн,
эмнеге тунжурадың, Чубак Берен?

Кыязы, жоктугуна эки Эрендин,
кырааным, чөгүп турса керек көөнүң?

Ээрчишип эгиз козу, улактардай,
эмине күн болсо да ажырашпай,

Алмамбет, Сыргак кетип жол чалгынга,
алардан турсаң керек тынбай санаа?

Чочуба Чубак баатыр, Алмамбетке
чычкандын изи тааныш бул жерлерде.

Кандайдыр бир кырсыкка кабылат деп,
кайгырба куру бекер убайым жеп». –

Башчысы кырк чоронун Кыргыз чалга,
кыялы ар биринин белгилүү ага.

Баятан не болгонун билбей, бирок,
бул жолу жаңылганын билгени жок.

Чалгынга жөнөп кеткен Сыргактардан,
чын эле тургандыр деп тынчыбастан,

жубатып көңүл-көйүн койойун деп,
жөн гана ой туйгусун алды сүйлөп.

Кыргызлга сүйлөрүндө Чубак жаңы,
кызандап Ырчуул ыкчам келип калды.

Кыпчылып таноолору ачуусунан,
көгөргөн эриндери үн чыгарган:

«Тыйгыдай ырдаттырбай Чубак мени,
тексизим, болсоң гана сөздүн теңи!

Баркынды «кытай кулдан» туттурган кем,
Бакайга, Манасыңа бакыргын сен.

Жайнатып дасторконун сый көргөзгөн,
жазыксыз Санжы хандан шекшибестен,

кытайдын караалынан тындап келген,
кысталак, душмандыгын билгиниң сен!

Манастын пайдаланып Айкөлдүгүн,
митаам кул алдаганын билдиң кимиң?

«Сийдиги Байтөрөнүн ондурбайт» – деп,
сөз айткан мен эмесмин, ал – Алмамбет!

Сени албай жолдоштукка атайы эле,
Сыргакты, такшалбаган, алды неге?

Чегине эл, жеринин жетер замат,
чынжырлап Сыргагыңды орго салат.

Уу жатын шуркуяга кайып аны,
уругун Сыргагыңдын алат дагы,

андан соң башын кесип, шарап куйган
аякка айлантаарын билгин, тууган!

Тукуму Байтөрөнүн болсоң дагы,
туугансың, каныбыз бир, танбайм аны.

Аны айткан Алмамбеттин каны бөлөк,
аябайт, зили душман. Андан көрөк,

артынан кыйын болсоң жетип баргын,
арамга алың жетсе башын алгын!

Ал кытай эл-жерине жетип калды,
ашыкпа, кайда качат Ырчуул, Санжы.

Айтканым жалган болсо келип анан,
аларсың, башым мына, кайда качам...» –

Кара курт чаккан адам болгондой нес,
карайлай түшүп Чубак, оңолуп тез,

кубарган кансыз эрди шыбыш менен,
кысылган добуш салып мындай деген:

«Каны деп Байтөрөнүн айтпасын ким,
кайталап ошол сөздү айткан үчүн,

башыңды кыя чапсам болмок азыр,
билейин чын-төгүнүн бирок, баатыр.

Айтканы чын болсо эгер Алмамбеттин,
артынан кууп жетип алам өчүм.

Ага окшоп бөтөн жерден, бөлөк элден,
айтчы сен, качан тентип келген элем?

Уулумун Акбалтанын! Бөтөнсүң деп,
уу тилин агыткандын башы кетет!..

Өйдөңкү чектик¹ үйшөң уруулары,
«Өйдөдө өбөгүм» деп Акбалтаны,

корголоп күн кечкенин колтугуна,
кордук ай, унутканын көрчү мына!

Талаасын Саржайыктын жердеп кеткен,
төмөнкү чектик үйшөң – Көкчө менен,

кезинде туугандыгын эмнеликтен,
кечкенин атам билген эмес экен!

А көрсө, кемсинтпестен «колдо жок» деп,
арам ой дилиңерди көрүптүр эп.

¹ *Өйдөңкү чектик* – Уузхандын кырк уулунун бири
Үйшөңдүн урпактары экиге бөлүнүп, белгиленген өйдөңкү чек-
тегилери Акбалта менен кошо көчүп, ылдыйкы чектегилери Эр
Көкчө менен кошо кеткен.

Көралбас бир-биринди ичи тардык,
калыптыр каныңардан орун алып.

Ал түгүл адам эмес – куу жыгачтын,
азабын бересиңер койбой жанын.

Оңбогур, карагайды тырмап жатып,
оорутат жүрөктөрдү жан сыздатып.

Жеңил ой, жел таманы сага окшоп,
жамактайт жагалданып какшап, боздоп.

Өнөрдү – бир Жараткан тартуу кылган,
өз гана кызыгыңа кырман чалган,

өзүмчүл, жан-дүйнөсү өлчөөсүз тар,
өзүңө окшогондун канчасы бар!..

Туура сөз айттың, бирок, Ырчуул, мага,
тура тур, бармак элең качып кайда.

Артынан кытай кулдун кууп жетип,
арам деп айткан болсо башын кесип,

артыма ажал алып кайтып келем,
арсызым, так жазанды анан берем!..» –

Чубактын карегинен атылып ок,
чечимин аткарууга буйдалган жок.

Алдырып Көкаласын атчысына,
артынан Алмамбеттин чапты удаа.

Абдырай түшкөн Кыргыз кой дегиче,
ал небак алыс узап кеткен эле...

Кыргыз чал Чубак кеткен жакты карап
кысылган добуш менен минтип айтат:

«Сымаптай кылтылдаган кызыталак!
Сырыңды билген менен, атаңды аяп,

кокуйду башка салат дебей туруп
кошупмун кырк чорого, Теңир уруп!

Тукуруп эки шерди бир бирине,
туз ургур, көздөгөнүң сенин эмне?

Эгерде өлүм болсо эңсегениң,
эмесе эң ириде өзүң көргүн.

Алмамбет, Чубактардан мурда сенин
алдагы бузук толгон башың кетсин!» –

албарсын шилтеринде Кыргыз кары
артынан келген Көкчө кармап калды:

«Кытыгы кеп айткан го Токтогул Эр.
Кырк башы Кыргыз кары, ачуунду бер!

Кырбайлы өзүбүздү өзүбүз деп,
кыямат сапар тарттык кытай беттеп.

Кең көөдөн мага окшош Ырчуул мырза
кылат деп ойлобостон Чубак ыза,

жердиги жеңил мүнөз шайыр неме
жөн турбай Санжыбекти мактап кирсе,

анысы Чубагыңа жакпай калып
аябай Ырчуулду койду кагып.

Жоктугун байкаар замат экөөнүн тең,
жүрөгүм бир жамандык сезгендиктен,

айтпастан эч бирине, чыгып секин
артынан бул экөөнүн издеп келдим.

Көргөндө түспөлүңдү ачууланган
күчөптүр дедим чатак мурдыгадан.

Турупсуң кылычыңды кезеп буга,
түшүнтчү иштин жөнүн, Чубак кайда?»–

Эр Көкчө добуш салып бака-шака,
экөөнүн түшө калды ортосуна.

Кылычын кынга салып Кыргыз кары,
көргөнүн уккан сөзүн баяндады.

Аягы тамашанын чоң чатакка
айланып баратканын байкаганда,

айуудай каман чалган ачууланып
айкырды Көкчө баатыр добуш салып:

«Бээжинге жетпей эле, ушул жерден
бирибиз бирибизди кырабыз бейм!

Алмамбет, Чубактардын ортосунда
Азезил болуптурсуң, Ырчуул мырза...

Кекетип бул түгөттү турганда не?
Кылалы бир аракет андан көрө!

Кетирбей кур бекерге убакытты,
кайтаруу керек артка Эр Чубакты!

Артына ал тентекти кайрый турган,
арганы табар деймин Бакай абам?

Чатактын торой алсак алдын эгер,
Чуутка¹ жаза берчү убак келер»... –

деп Көкчө терс бурулуп, бачым басып,
демигип хан Бакайга келди шашып.

Кыраан шер, өзү айткандай көөдөнү кең,
кеп жөнүн айтты катпай эч биринен.

Ошондо ойго баткан Бакай абам,
оорусун көңүлүнүн жашырбастан,

күйүттүү каректери оттой жайнап,
күмүштөй сакалынын учун чайнап,

Айкөлгө айоо карап, думуккандай,
акырын добуш салып, сүйлөдү жай:

¹ *Чуут* – чуу чыгаргыч, бузуку.

«Айкөлүм, кутту куйган алтын кесе,
ал колдон түшүп барат, жазуу беле?

Ырыскы качарында ич арадан,
ырк кетет мына шунтип, аттиң арман!

Ким кимден туулганын тескей турган,
кез беле, эси кеткен, Ырчуул балам?..

Айкөлүм, өзүң жөнө, а болбосо,
Алмамбет же Чубагың батат шорго.

Алмамбет – жаның деп бил, Чубак – каның.
Аларды ажырымдуу карабагын!

Айтарым: бир бүтүнсүң алар менен.
Айкөлүм, сактап калгын экөөнү тең»,–

деп Бакай, Көкчө баатыр өзү барып,
делбектеп Аккуланы келди алып.

Түнөрүп, Айкөл берен, кепке келбей
теминип Аккуланы сызды желдей...

* * *

Алмамбет, Сыргак кыйла жерге узап,
алалы тынып дешип калат уктап.

Түшүнө Алмамбеттин ошол түнү
түнөргөн Суук-Төрдө Көйкап кирди.

Баягы думана чал, жылаңаяк,
боорунан Кара Тоонун добуш салат:

«Каралдым, тамчы каным, кейибестен
кайратың жыйып сөзгө көңүл бөлсөң.

Айланып Аккептерге, апаң менен
Ааламды кезер мезгил жакын десем,

ал сөздөн чочубагын, тамчы каным.
Ааламда түбөлүктүү сенин жайың.

Ал эми жалгандагы вазийпаңдын
аз калды бүтөрүнө, тамчы каным.

Андыктан өтүнөрүм, так аткарып,
Ааламга кеткендей бол шак аттанып.

Чубакка бергениңди убада кеп:
«Чалгынга аттанабыз экөөбүз» деп,

аткарбай калганыңды эмнеликтен,
айтпадың түшүндүрүп жөнөөрдө сен?

Аныңа ызаланып турган жанды,
Аезил адам түстүү кайрап салды.

Алдырды Чубак досуң азгырыкка.
Алдынан ачуулуунун каршы чыкпа!

Ааламга аттангыча, тамчы каным,
ар дайым айланчыктап жаныңдамын.

Башыңа кыйынчылык түшкөн кезде
бар деп бил жардам берер Нурпериште!» –

Капилет жер силкинип, Көйкаптагы
капканын каалгасы кулап калды.

Кечилдер кара кийген баштан аяк,
куйунга сапырылып учуп жатат.

Айланып думана чал Аккептерге,
асмандан назар салат тигилерге.

Куйундун илеби уруп Алмамбетти,
көккө учуп бара жатып, чочуп кетти.

Көздөрүн ачкан кезде уйкусунан,
калыптыр түн сүрүлүп, агарып таң.

Көөдөнү куйкаланып кусалыктан,
колдору сүртүп жатты жашын аккан.

Түшүндө думананын түспөлүндө,
түндөсү аян берчү Нурпериште,

атасы экендигин билген күндөн,
Алмамбет бир да жолу түш көрбөгөн.

Аны, эми түштөн көрүп, ирмем убак,
Алмамбет өткөн кезин бирден чубап,

элеси энесинин, бала кези,
эзилтип жан дүйнөсүн, элестеди.

Учугу ойдун анан учур чакка,
уланып бирден чубап, такалганда,

Чубакка берген шерти түшүп ойго:
«Чекилик кетирипмин»,– деп толгоно,

астынан өтүш үчүн Эр Чубактын,
артына кайтмак болуп,– токуду атын.

Андан соң уктап жаткан Сыргак эрге,
Алмамбет добуш салып минткен эле:

«Туйбадың мен туйганды, баатыр Сыргак.
Тургузгум таттуу уйкундан келбей турат.

Аргам жок, Сыргак баатыр, турууң керек,
артына аттын башын буруум керек.

«Чалгынга барамын,– деп,– сени менен»
Чубакка тээ башынан антым бергем.

А бирок, кокус кытай каптап калса,
Айкөлгө тирек болоор андан башка

ишенээр, күчү толук, жакын жогун,
ичимден өзүмчө эле ойлоп койдум.

Айтпастан түшүндүрүп ал ойумду,
аттанып кеткендигим чеки болду.

Убада сөзгө турбай кеткениме
убайым тартып турган ызалуу эрге,

кыязы, ичи бузук арабыздан,
кычыткы кеп айтканын туйуп турам.

Алдырбас сан миң жоого кыраан берен,
ачууга жеңдирерин билер элем...

Ар түркүн санаа түшүп, ойум бузуп
айтпастан аттаныпмын, тек унутуп.

Анымдан пайдаланып ичи бузук
ачуу сөз айтып аны ууктуруп,

ажалдын огу кылып аткан экен,
артымдан кууп келет Чубак берен.

Ажалга төшүм тосуп, тосом астын,
алдырса ачуусуна, ажал таптым.

Ак көңүл эле бирок, токтотсо акыл,
айбымды кечир деймин, Чубак баатыр..

Актыктын иши өктөмдүк кылса эгер,
ажалдын огу кыйгач өтүп кетер.

Кыпын кир жок экенин көөдөнүмдө,
кыямат доско айтармын өзүм деле.

Ал эми ажал огу таамай тийсе,
айтып кой, ак экеним Чубак эрге.

Не күнгө туш болбойлук, Сыргак берен,
нээтимдин түздүгүнө күбөмсүң сен!» –

Алмамбет сөзүн бүтүп күңгүрөнө
аттанмак Саралага болгон кезде,

Түрсүлдөп төмөн жактан ат дүбүртү,
түнөргөн Эр Чубактын чыкты үнү:

«Ант урган арсыз кытай, чыккын жеке!
Аттанат ажалдуубуз о дүйнөгө!» –

Чылбырын Сараланын жерге таштап
Чубакка басты Алмамбет тике карап:

«Антташкан доспуз, Чубак, кыяматтык.
Аңкоолук кетирипмин шашып жатып.

Кетирген зор күнөөмдү мойунга алам!
Кечиргин достук үчүн кечире алсаң!» –

Алмамбет, Чубакты албай кеткендигин,
айыбым кечирилгис деп сезгенин

түшүнүп Чубак аны тетиринче
түн түшүп мурдагыдан, сезиминде:

«Каны,– деп,– Байтөрөнүн!» айткан кеби
каапырдын айткандыгы чындык деди.

Алдырып ачуусуна, чындап эми
албарсын Алмамбетке шилтей берди.

Адамга акылы тең Айсарала
ажалга тосуп өзүн, түштү арага.

Астыңкы колу менен чапчып жерди,
албарска Аккаңкы ээрди тосо берди.

Ачууга алдырса да Чубак, бирок
албарсын Алмамбетке чаба алган жок.

Шилтенип секин гана «шыңгыр» эте
ээрдин кашын серпип өткөн эле.

Дал ошол көз ирмемде төмөн жактан
добушту салып Айкөл жер жаңырткан,

алкынтып желдей учкан Аккуласын,
айкырып тигилерге келди жакын:

«Айрылгыз кош дүйнөдө доспуз дешкен
антыңар, эгиздерим, кайда кеткен?

Чекилик кетсе дагы кимиңерден,
чечишкин, кыраандарым, кан төкпөстөн!

Сурарым, кыйышкыңар келсе чындап
сунулган кылычтарды мага кандап,

тагдырын түмөн колдун беттеген жоо
таштоого чечим кылып ара жолдо,

тозоктун алоолонгон жалынына
түшөлүк үчөөбүз тең бирдей анда.

Болбосо, кимиңерден кетсе күнөө,
бириңер экинчинди кечиргиле!» –

Ачууга алдыарын Чубак берен
Алмамбет мурунтадан билгендиктен,

тагдырым нени жазса көрөмүн деп,
тек гана эч куралсыз турат тиктеп.

Ачуусу чукул Чубак адегенде
албарсын шилтей берип Алмамбетке,

адамдан достукка бек Сараланын
ажалга достук үчүн тик барганын

көргөндө мизи кайтып, уялгандан
кирсем деп жер жарыгын издеп турган.

Аңгыча Айткөл Шердин үнүн угуп
Алмамбет, Чубак бирдей башын буруп,

колунда ач албарсын таштап жерге,
кучагын жайды Чубак Алмамбетке.

«Ак көңүл асыл досум кечирди»– деп,
Алмамбет Эр Чубагын кучактап бек,

айыптуу сезип өзүн, башын бурду,
ай жүзүн ачуу жашы жууп турду.

Калганын көрүп аман эки кыраан,
көңүлү мурдагыдан саал тынган

Айткөл Шер аттан түшүп, бирок анан
аларга басып барбай, таарынгандан

дөңсөөгө гүлгө оронгон көчүк басып,
дүңкүйө жер тиктеди сыртын салып...

Жазышпай кучактарын турган менен,
жүрөгү жараланган Чубак берен,

басылбай сыздаганы дагы деле,
басыңкы добуш салып минткен эле:

«Алмамбет, жол чалгынга аламын деп,
а көрсө, көңүл үчүн айтыпсың кеп.

Айткансың бар экенин Нурпериштең,
атамды ошол чыгар так билдирген.

Андан сен билгениңди өзүмө эле
айтканың мындан жеңил болбойт беле.

«Туулган Байтөрөдөн бузук ит» – деп,
таштапсың чалгынга албай мени жектеп.

Уу сөздү өлөөр жерден таамай чыккан
укканым жаттан эмес, Ырчуулдан,

көзүмө бир өлүмдөн башка нерсе
көргөзбөй, кууп сени келдим эле.

Айтканың мойнуңа алып «кечир» дешиң,
ачуумду андан дагы келтиргенин,

Алмамбет, кайталоонун кажети не?
Аныма Акканкынын кашы күбө...» –

деп Чубак Алмамбетке таарынычтуу
карегин жаш чайыган тике бурду.

Ошондо уккан сөзү Алмамбетке
огундай чагылгандын тийген эле.

Калтырап эриндери, каны качып,
кыймылсыз бир кыйлага турду катып.

Көрүнүп сөз чындыгы ай жүзүнөн
көңүлү ичиркенип анан минткен:

«Айтпасын кимдер эмне, жалгыз гана
Акбалта атаңдыгы чындык мага!

Ал эми Байтөрөнүн баласы деш,
айтканды мындай койгун, ойго келбес!

Кечирим ошол сөздү айткан үчүн,
кан досум, сурады деп түшүнүпсүң.

Кытайдын аярлары туйуп калып,
капыстан каптап келсе бүлүк салып,

мен сага так өзүмдөй ишенгенден,
Манаска арка-тирек болсун дегем.

Айыбым – шол ойумду түшүнтпөстөн
аттанып кеткендигим, шашкан тейден.

Кыпынча кир жогуна мындан башка
Кудурет өзү күбө, ишен мага!» –

бурбастан каректерин кадап тике,
буулугуп сөзүн бүткөн Алманбетке

күнөөлүү болуп эми Чубак өзү,
кеп таппай карбаластап жер тиктеди.

Ыргыткан ач албарсын алып жерден,
ыңгайсыз добуш салып Чубак минткен:

«Достука кыянаттык кылган мендей,
дардеске¹, айоо болбойт бир кенедей.

Дилимде ишеничим болсо бекем,
тилине наадандардын кирмек белем?

Ырчуулда бар болучу жалгыз максат:
ырк бузуп, ортобузду ажыратмак.

Жол берген бузукуга ант бузардын,
жан досум, аябастан алгын башын!» –

Алмамбет, Чубак сунган ач албарсты
алды да, белиндеги кынга салды.

Айкашып кайра баштан кучактары,
алкымдан бирин бири жыттап жатты.

Кыйлага турушкан соң, Чубак анан,
келгенин Айкөл Шердин эсине алган.

Кыпкызыл көңдүн чогуң жылаңаяк
кечкендей сезим өрдөп, берен Чубак,

алайтып каректерин, Алмамбетке
акырын үн чыгарып минткен эле:

«Ачууга алдырып мен, акылымдан,
Алмамбет, ажыраган сыяктанам.

Болбосо, дал жанымдан Айкөл Шердин
айкырган ачуу үнүн эшиткемин.

¹ Дардеске – алакөөдөн, акылы тайкы.

Теришип таарынычым сени менен
таптакыр чыгарыпмын аны эстен...

Көңүлү менсиз деле сынган тапта,
көр жаным, күчөттүрдүм. Кандай айла

кылганым туура болот? Асыл досум,
кектебей кылганымды, акыл кошкун!» –

Чубактын сөзүн угуп, шондо гана,
чочуду чок баскандай Алмамбет да.

Көгала, Сараланы жетелеген,
курлары мойундарда эки берен

баштарын жерге салып, илкий басып,
батынбай Айкөл Шерге жакын барып,

Алмамбет кыйпадан соң айбыккандай
Айкөлгө сөзүн айтты тик карабай:

«Айкөл Шер, күнөөлөрү тоодон ашкан
астыңа келдик басып эки наадан.

Акылсыз башыбызды алам десең
ач албарс кынсыз колдо турат белең.

Айкөлдүк кылып кечсең – эр канаты,
астыңа тартуу кылдык тулпарларды!». –

Алардын келгенине назар бөлбөй
Айкөл Шер жерди тиктейт баш көтөрбөй,

Ызага уукканын, тигилерге
ырастап, ачуу жашы төгүлүүдө.

Абалын Айкөл Шердин көрүшкөндө
айласын таппай калды тигил экөө.

Баятан, кетпесин деп төгүлүп кан,
бушайман болгон Сыргак, азыр араң

көңүлү тыным алып, Айкөл Шерге
кол берип жүздөшкөнү келген эле.

Айкөлдүн түрүн көрүп, анын дагы
аргасы түгөнгөндөй туруп калды.

Балдарга окшоп үчөө – байоосудан
байкабай, аябай оор күнөө кылган,

батынбай жер тиктешип турмак канча,
баатыр Шер, баш көтөрүп карабаса,

Көзүнүн кыйыгынан Айкөл берен
көргөндө кыйналганын үчөөнүн тең,

ачуусу, ичте ыза саал тарап
акырын таарынычтуу добуш салат:

«Уядан жалгыздыгым, арман дүйнө,
учуру мойунга алар келген беле?!

Кыркыңдын туулганың, кырк аялдан,
кыларын кыянаттык, аңдабагам.

Кыйын күн башка түшсө кыйышат деп
кыпынча, көңүлүмө кетпеген шек.

Ошентип, осуятын Соолобанын¹
ойума албай койуп – жазаландым.

¹ Соолоба – Ууз хандан тараган тукум.

Олпокту ок өтпөгөн, Каныкейге
ойондор, тиктирдим кем, кимиңерге?

Биринди кем көрбөстөн экинчинден
бириккен бир бүтүнгө – өзүм дегем!

Ичинен кырк көк жалдын, Алмам, Чубак,
ит көйнөк кийишкен деп, алгам кубат.

«Жалгандан узаганча, арабызга
жик салбайт адам эмес, Азезил да» –

деп ойлоп жүргөндүгүм, арман дүйнө
дилимди делөөрүткөн кыял беле?

Болбосо куру кыял, эгер аным
батынып Алмамбетке кол салганың

түшүнсөм болот кандай, Чубак берен,
түз айтып өз ойунду, жооп берсең?

Ачууга алдырбастан мындан нары
акылга салып, Чубак, иш кылаалы!

Башка эмес, кыркыңардын ичтериңе,
бузуктук киргенинен сыр билдирбе!

Ансыз да араң турган курама кол
азапка кабылдырат, этият бол!

Алмамбет айтпаганын айың кепти
артынан кууп келип, көзүң жетти.

Кыянат чагымчынын айткан кебин
кайрадан териштирем дей көрбөгүң!

Оозуна алы жетпес эселек жан
оттоорун, эсиңе түй, мындан жаман!

Адамдык атты бийик, ыйык туткан
адамдар аз кездешет бул жалгандан.

Ак көңүл, бала кыял Акбалта хан
адамдын атын өткөн булгабастан,

кол жеткис дал ошондой асыл жандын
ким танат, Чубак, сенде каны барын?

Ал эми Байтөрөнүн каны бар деп,
артыңдан айтса бирөө айыңдуу кеп,

аны сен терикпегин, Чубак берен,
атабыз бир экенин танат белең?

Сен эмес, ошону айткан наадандын да,
согорун билгин каны тамырында.

Төп келген төрт тарабы пенде аттууну
Теңир да жаратпаган, билгин муну.

Жакшынын кемтиги бар сымалдуу эле,
жамандын жакшы жагын билгин көрө!

Бир кезде берген баамды Байтөрөгө,
билгиле, танбаганым азыр деле.

Ажалга, колун сунган, тике карап,
алдырбай сезимине, өзүн кармап,

«Кана эми, кандаш боорум, чаап сал!» – деп
дагдайтып көкүрөгүн, турган тиктеп,

турпаты Байтөрөнүн, али күнгө
түк өчпөйт, ошол бойдон сезимимде.

Там берип эрдигине, эске салсам
турпаты, тайыганын, көрөм алдан.

Ал эми эрегишип, көргөндө жек,
айбаты ажыдаардай болуп кетет.

Жек көрүү өзүн эмес, кур элесин,
байкадым, Байтөрөгө күч берерин.

Чыгарсак жыйынтыкты мындан, демек,
четтетип сезимдерден койуу керек.

Алмамбет, Чубак, Сыргак – берендерим
атышсам душман менен – арка белим!

Уугуп ачуу ызага, арман дүйнө,
уядан жалгызмын деп айткан сөзгө

терикпей, теңиздерим¹, кечиргиле
текебер болбосо дейм Көк Теңирге»,–

деп Айкөл караганда үч беренге
даай албай турган үчөө, шол ирмемде

Айкөлгө баары бирдей ташташып бой
ар бири өөп жатты чолоо койбой.

Көлкүшүп денелери коргошундай
көөдөндөр тазаланды кири калбай.

¹ *Теңиз* – айкөл деген мааниде.

Кыйлага кыраан шерлер эзилишип,
кеткенин бир-биринен, кечиришип,

улашып сапарларын чалгынчылар
убакыт жетет баары аттанышаар.

Алмамбет алды жакка колун жаңсап
Айкөлгө жүзүн буруп минтип айтат:

«Күн түшүп акты-кара асыл башка,
күйүтүм батпай ичке, Ата-журтка

аттанган кезди эске салып турган,
Айкөлүм, тиги тоого назар бурсаң.

Ошондо санаалашым Мажит менен
оодарган кечил сакчы тиги белден.

Айкөл Шер! Ошол белге чыгып барып,
андап көр кытай жерин дүрбү салып». –

Алмамбет атын минип жолду баштап,
Айкөлдөр туу чокуга чыгып барат.

Жаркырап жакут ташын айнек кылган,
жети айлык жерди тартып карыш кылган,

көөхар сап турнабайын колуна алып
Айкөл Шер карегине алып барып,

имерип бурамасын көзгө түздөп,
ителги куштай Айкөл назар тигет.

Көгөргөн мунарыктан мунарлуу чеп
көрүнүп Айкөл Шердин көөнүн бөлөт.

Кылымдар бузулгустай курулган бек,
курчалып казган аңга менменсинет.

Карарып түтүн каптап жаткан калаа
карааны түспөлдөшөт ажыдаарга.

Кыбырап уйуктагы кумурскадай,
кыжылдайт калаасына эли сыйбай.

Кыйырсыз, чеги жоктой душман жерин,
кайнаган ал жерлерде сансыз элин,

көргөндө дүрбү салып Айкөл берен,
күңгүрөп добуш салат мындай деген:

«Алаке, сунган колдун учу жеткен
аралык, каңгайларга калган экен.

Тоо-түзүн салган сымал алаканга
туу белден көрүнөрүн билгенсиң да?

А демек, өргүбөстөн, келип чогуу,
Алаке, болмок беле чалсак жолду?

Ортону жел аралап турган кезде
оруна колду таштоо зарыл беле?

Өзүбүз өзүбүздү чаккычакты,
өзгөгө ууну чачсак болмок жакшы.

Түшүнбөй турам, досум, себебине
түз жолго чалгын чалам дегениңе?» –

Кебинен Айкөлүнүн туйук жеме,
кейиштүү тийген белем Алмамбетке.

Жаш каптап каректерин, эрдин тиштеп,
жабыгып добуш салат мындайча деп:

«Бул сөздү сенден башка ким айтса да,
Береним, сынбайт элем ага мынча!

«Кытайдын караалы¹» деп, сен да менден,
кыязы, кинем санап жүргөн белең?

Болбосо, Аикөл Шерим, эмнеликтен
берилди шектүү сурооң жан кейиткен?

Жети айлык аралыкты кылган жакын,
жеткилең жасатылган турнабайың.

А бирок, ал жерлерде, эмне барын,
ал сага айтып бербейт, мендей дайын.

Ансыз да сынып турган көңүлдү, дос,
айоосуз тепсегениң туура болбос!

Дүрбүдөн көрүнгөн чеп аң курчаган,
дубалы кытайлардын сыймыктанган.

А берки мунарыктуу булуңчаны,
аташат Чет-Бээжин деп кытай калкы.

Черүүлөр түмөндөгөн жаткан ээлеп,
Чет-Бээжин – кытайлардын чеги делет.

Кокустан кол салбасын кас душман деп,
коргоочу орчундуу күч топтолгон чеп.

¹ *Караал* – тыңчы.

Улугу Чет-Бээжиндин – Хэнь-Янь-Сан¹
улуусу, менин атам Азиз хандан.

Каарына алса калкын жүндөй сабап,
казынам бөксөрдү деп салык салат.

Мээримин төккөнүндө казына ачып,
малкытат, майга бөлөп, барын чачып.

Жактырат букарасы бул мүнөзүн,
жалпы журт тек кетирбейт, бир да сөзүн.

Оңой жоо эместигин Хэнь-Янь-Сандын,
ойуңа Айкөл Шерим түйүп алгын.

Ал тиги кара кырга туура жаткан,
Айкөл Шер, түздөп бурап дүрбү салсаң,

дүңкүйгөн калың бадал боорундагы,
дүйнөгө маалым болгон «кытай чайы».

Ал кырды улап нары, кум эшилген,
агала чаптуу тоого назар бөлсөң,

ажалын тапкычакты өз колумдан,
ал жерде дооран сүргөн Азиз атам.

Тамызып киндик каным ошол жерге,
таалайы тайкы энем тууган эле.

Киндигим Үрүлайым кесип бууган,
киринтип мөл² суусуна каным жууган.

¹ *Хэнь-Янь-Сан* – Эсенкан.

² *Мөл* – таза.

Түшкөндө кучагына Жер-Эненин,
дем тарткам абасынан ошол жердин.

Жарыкта жарым кылым өмүр кечсем,
жашоомдун көбү ушул жерде өткөн.

Жан досум, жаратымдын сыйрып картын,
жанымды ачыштырып суроо салдың.

Салгандай алаканга дүрбүң менен,
жерлерге жеткичекти өзүң көргөн,

билгизбей казылган ор, тозот барын,
Береним, айкөлдүктөн аңдабапсың!

Аярлар жан-жаныбар тилин билген,
айбанды машыктырып, билим берген!

Учкаяк жаныбарды, кушту учкан
үйрөтүп чек кайтартат кас душмандан.

Аларды, алга барып, жок кылбасам,
алдыдан селдей каптайт жооң уккан.

Айтылган сөздөрүңө берер жообум,
аруу дил кабыл алсаң, ушул досум...

Кетпесе дагы деле шектенгениң,
кесип сал, мына башым, Айкөл Шерим!». –

Ызалуу Алмамбеттин сөздөрүңө
ысыптыр Айкөл берен түшүп терге.

Айтууга уятынан табалбай сөз,
айыптуу жашын төгөт алагар көз.

Белинен кемер курун чечип алып,
мойнуна карбаластап, шашып салып,

Алдына Алмамбеттин бүгүп тизе
Айкөл Шер араң сүйлөп минткен эле:

«Сыңарым¹, Теңир берген, жок болсоң сен,
сеземин жарты адамдай өзүмдү мен!

Көөнүндү оорутам деп ойума албай,
көөдөкмүн, айтканым көр, кепти уудай...

А бирок, ишен, досум, бир кыпындай
арам ой жоктугуна, сен айткандай!

Кытайдын караалы деп санасам шек,
күрмөлбөйт эле тилим «түгөйүм» деп.

Көңүлдүн азгандыгын ушундан бил,
көөдөндө кирсиз ойум, так айтпай тил,

шагыңды, менсиз дагы сынып турган,
шарт чаптым албарс менен, сайып шайтан.

Билбесим сен билгенди чындык, досум.
бейлебей адатымча сүйлөп койдум.

Көрүнгөн бул Бээжинге, бөлүнбөстөн
кол менен чогуу кирсек, болоор дегем.

Анан да, болоор нерсе бачымыраак
болсо деп, азган көңүл, каалап турат!

¹ *Сыңарым* – түгөй.

Жазуусун тагдырымдын тездетем деп,
жандүйнөң сыздаттырып сүйлөдүм кеп.

Кең пейил, кабылан шер, Алмамбетим,
кетирген зор күнөөмдү, кечирерсиң?..

Көңүлүң агаргысы келбей турса,
кириңди, аккан каным, жуусун анда.

Эсепсиз жоонун башын жер жазданткан,
Эрениң тапсын жазат, Ач Албарстан!» –

Айкөл Шер асыл башын жерге салып,
албарсын кынындагы белден алып,

кучактап тизесинен Алмамбетти,
курч мизин, күрөө туштап сөзүн бүттү.

Эңкейип, колтугунан Айкөл Шердин,
этиет өйдө кылган Алмамбеттин,

көзүнөн мөндүр сымал аккан жашы,
көңүлдө турган кириң жууп жатты.

Эгиз Шер кучактарын жазышпастан,
эришет коргошундай, сөз айтпастан.

Ошондо басып келип Чубак берен,
опол тоо эрендерге мындай деген:

«Баатырлар, Азезилдин азгырыгы,
бараткан жолубузга тоскоол кылды.

Акылга бийлик берип мындан нары,
азгырган куу шайтанга алдырбайлы.

Алаке, кеңдигине пейилиндин
тең келет, пейли жалгыз Айткөл Шердин.

Кең пейил, Кабылан Шер, бизден кеткен,
күнөөнү так калтырбай кечтин го дейм!

Ал анда кетирбестен текке убакыт,
Алмамбет, жол улайлы сапар артып.

Жүгүндү Карткүрөңгө тыкан таңып,
жан досуң Сыргак небак койду артып», –

деп Чубак, Алмамбетти бек кучактап,
дирилдеп жан-дүйнөсү, турду жыттап.

Айткөл Шер, перзентиндей кандан бүткөн,
Арстан Эр Сыргагын жакын көргөн,

«Туйгунум, бозум түлөк¹, эсен кайт» – деп,
төбөдө айдарынан жытын искеп,

Теңирден эки шерге өмүр тилеп
түнөргөн Бээжин жакты турду тиктеп.

Алкымдан «кур» жытташып, дагы кайра
атказып эрендерди аттарына,

Алмамбет, Сыргак экөө сапар улап,
артына кайтышты анан Айткөл, Чубак...

¹ *Бозум түлөк* – куштун жашы.

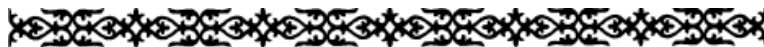
* * *

...Тал-Чоку... Аттанаарда жоону беттеп
түмөн кол «айгайлаган» жер дүңгүрөп,

жок дабаа жазмышына тагдыр жазган,
жоосунан колдун көбү кыргын тапкан.

Өлүшүп, белдүүлөрдөн калбай бири,
өрттөнүп турган кези Айкөл тирүү.

Мунарык бүлбүлдөгөн Ала-Тоого
муңайым тиктеп Айкөл батты ойго:

ЧЕТ-БЭЭЖИНДЕ

Ак мөңгү аскар тоонун торпусунда
Алмамбет, Сыргак, Чубак туруп жанда:

«Алышаар жоонун жери тигине» – деп,
айтканын Алмамбеттин турду эстеп.

Кыйышпай бирин-бири туруп көпкө,
кыйлада бөлүнүшүп туу белесте,

Алмамбет менен Сыргак чыгып жолго
Айкөл Шер, Чубак экөө кайткан колго.

Арадан өтүп анан алты апта,
Айкөл Шер чочуп туруп таң алдында,

жаңыртып өрөөн ичин кулак тунган,
жер силкип дүбүрттөгөн добуш уккан.

Эмеле көргөн түшүн көз алдынан
элестеп чубатууда кайра баштан...

Алмамбет, Чет-Бээжинде, Сыргак менен,
аралап өз үйүндөй жүргөн экен.

Кыязы, хан тукумдун дал өзүнөн,
Алмамбет нээттешин тапкан белем...

Көмүскө капка эшигин ачтырып кең,
көйкашка¹ буудандардын баарысын тең,

Айдатып Карткүрөңгө, күтүп жаткан,
аскерге жеткиргин деп жолго салган.

Калышып Сыргак экөө жоо жеринде,
кыргынды салган кези аскерине.

«Аттанаар кезиң келди, Айкөл Шер!» – деп,
Алмамбет колун булгап белги берет.

Аңгыча добушту угуп дүбүрттөгөн
Айкөл Шер уйкусунан чочуп кеткен.

Дал келип көргөн түшү, Карткүрөңдүн
дүбүртүн даана тааныйт Айкөл Шерим.

Ошондо уйкудагы Эр Чубакты
ойготуп Айкөл минтип добуш салды:

«Жоо беттеп чыккандыгың чыгып эстен
жатасың камырабай, Чубак Берен..

Эч кимди жаныма албай сенден бөлөк,
эрлерден кабар-атар болобу деп,

атайы өрдөшүндө Жол-Колоттун,
Алмамбет, Сыргактардын жолун тостум.

Түш көрдүм аян-сырдуу таң алдында,
тур, Чубак, чыкпай калдым аягына.

¹ *Көйкашка* – нак, чыныгы.

Түмөн кол келаткандай каптап кирип,
түшүмдөн чочуттурду чыккан дүбүрт.

Кишенеп, жерди чапчып белги берген,
колдогон Камбар-Ата – Карткүрөң бейм!

Алмамбет капилеттен каңгайларга,
«айгайды, салган белем таап айла?

Түшүмдүн чыкпай калдым аягына,
тигилер кабылбасын бир балээге.

Кайрылбай артта кошко, ушул жерден
каңгайды көздөй кеттик, Чубак Берен!» –

Таңдагы таттуу уйкудан талыкшыткан
талмоорсуп көзүн ачат Чубак кыраан.

Чубакты таң калтырган мына шондо,
чиркин ай! Калың жылкы күңгөй толо.

Айбанбоз, Көк Тулпарды коштой кармап,
аттанмак болуп Айкөл күтүп турат.

Теңирдин мунусуна Чубак берен,
там берип, кулдук уруп «Тобо» деген!

Айкөлгө шашып жетип, Айбанбозго
атказмак болуп Чубак кол созгондо

Карткүрөң ойун туйуп, андан озуп
келиптир Айкөл Шерге жонун тосуп:

«Дүрбөлөң түшүп жаткан каңгайларга
дүмөктү¹ салгың келсе демек, анда,

Айбанбоз чабалыраак, жолдо калба,
Айкөл Шер, токум салып мингин мага!» –

Журттан кут кетеринде, арман дүйнө,
жаңылыш кетет тура үстү-үстүнө!

Айкөл Шер Карткүрөңдүн жосунунан,
айткысы келген ойун жазбай туйган.

А бирок, «алдыраарда – жаздыраар» деп,
Айкөл Шер жалын сылап сүйлөдү кеп:

«Колдогон Камбар-Ата, жаныбарым!
Көөнүңдө ойундан кайт, мине албаймын!

Карткүрөң, минип кетсем сени жоого,
кабарды берерим жок артта колго.

Ал эми кайрылууга убакыт тар,
Аккула келгичекти Айбанбоз бар.

Андан да башка себеп, жаныбарым,
алтымыш тилди билген Ажыйбайдын

алдынан өтпөй туруп минип кетсем,
абыдан шагы сынып калат го дейм!.

Таарынба, минбеди деп, Асыл Буудан!
Тезирээк артта колго кабар кылсаң!» —

¹ Дүмөк – дүрбөлөң.

Айкөл Шер ыйык жалдан Карткүрөңдү
акырын сылай тарап айткан сөзү

буудандын жүрөгүнөн түнөк таппай,
буулугуп кабыл алды, түк жактырбай.

Канатсыз калтырганын каңгайларды,
капарга албай Айкөл шашылганы,

көңүлүн Карткүрөңдүн сыздаттырып,
калтырып, жылкыларды кетти качып.

Айкөлдүн кетиргени, ошол тапта
аңдабай таарынычты калганында.

Жоо беттеп Чубак экөө даван ашып,
жардамга Алмамбетке кетет шашып.

Каңгайлар ошол кезде Чет-Бээжинде,
карбалас түшүп турган учур эле.

Анткени, жоокерлердин мине турган,
аттарын, саяпкерлер таптап баккан,

бекемдеп салдырышкан капка-чептен,
белгисиз бирөө түндөп айдап кеткен.

Айдаган ким экенин, кайдан келген,
ачыгын айтып берер жан жок билген.

Аңгырап ээн калып капка-чеби,
айтылып бүтпөчүдөй болжол кеби.

Ажосу Чет-Бээжиндин Эсенканхан
арганы издеп жалгыз Бурканынан,

алайын аян-белги деген ойдо,
аттанат жалгыз өзү Кара-Тоого.

Жүгүнүп тооп кылып Таш Бурканга,
жайланып олтурган соң кара ташка,

кош колдун бириктирип алаканын,
койгон соң маңдайына кош бармагын,

бар дилин Таш-Бурканга бурат түздөп,
бүт тулку, таштай катып, жооп күтөт.

Ободон жарык түшүп, шоола ичинен
ошондо добуш чыгат мындай деген:

«Бир кезде бейгам жаткан кырк уруу элди
бүлүнтүп чапканыңар эсиндеби?

Жазыксыз селдей аккан кандын эми,
жазасын тарта турган учур келди!

Кор тутса пенде нени – дал ошонун
кез келет тарта турган азап шорун.

А демек, калың каңгай кылган зордук
азапты тарткан элден көрөт кордук!

Ошол эл болорунда тукум курут,
ободо Көк Теңирге кулдук уруп,

түз буруп нээттерин баары тилеп,
«Туу болчу журтка тутка Эрен бер!» – деп

түз бурган нээттери, тилектери
Теңирге жете турган учур келди.

Бишарат – түбөлүктүү бир ат менен,
Бичикке¹, эки Шердин аты түшкөн.

Экөөнү – бир мезгилде, бир ирмемде
эки эне төрөштү эле эки жерде...

Эсинден чыгарбаган болсоң эгер,
ээлеген алтын кенди эң кенжеңер,

кыраан Шер төрөп берчү аял издеп,
«Кытайда кыз-келинден калбасын» – деп,

капканын каалгасын ачтырып кең,
кароодон өткөргөнүн билерсиң дейм?

Эсиңе салганымды эмнеликтен,
эмесе көңүлүң бур, айтып берем:

Ошондо Соорундуктун Алтынайы,
ободо Айдай толуп турган чагы.

Тартынбай, Улуу ханга келип өзү,
деги бир эстен кетпес, айткан сөзү!

Далилдеп бекемдигин ошол сөзгө,
ыргыта хан таажысын аткан эле.

Сүйүүнү эли-жерин, атасынан
сиңирген жүрөгүнө бала чактан.

Намысын, муңун, зарын шордуу элдин,
наристе сезим менен тең бөлгөнүн,

¹ Бичик – Аян түшчү китеп.

тагдыры танбастыгын кош дүйнөдө,
там берип, Эсенкан хан, түй эсиңе!

Алтынай төрөп берген кыраан шерди,
асырай албадыңар, кытай эли!

Ажырап энесинен, куугунтук жеп,
адашкан эли-журтун кеткен издеп

Алмамбет таап алып түгөйлөшүн,
алганы баарыңардан келди өчүн.

Эгерде элиң сактап калам десең,
Эсенкан, эрегиште аны менен!

Баарынан тамчы каның Бурулчанын,
билгиниң Алмамбетти жактыраарын.

Бөрүкөз¹ Алмамбеттен өлгөн кезде,
Бурулча бар болгону жетиде эле.

Экөөнүн атасы сен, бирок анан,
ал экөө төрөлүшкөн эки аялдан.

Каны бир, уясы жат агасынан,
кордукту секелек кыз далай тарткан.

Аталаш Бөрүкөздүн өлгөнүнө,
арийне, кайгырбасы чындык эле.

А бирок, кандашпыз деп билгендиктен,
Алмамбет чын дилинен кейип минткен:

¹ *Бөрүкөз* – Эсенкандын баласынын кыргызча аты.

«Арман ай, тирүүлүктө табышпай тил,
аргам жок кылганымды арбагың бил!» –

өкүнүп ой жоруган Алмамбетке,
өктөм кыз тартынбастан келип тике,

жети жаш секелектин тили менен,
Улуу күч, Алмамбетке, мындай деген:

«Ушинтип тосконуна агаларың,
уяттан билбей турам не кыпарым..

Кошомат кылды дебе коркконунан,
көңүлдө калыс кебим айтып турам.

Жазмыштын буйруганы, демек ага
жарабас капалануу, жаным аба.

Атабыз кара жанын арачалап,
хандыгын, катын-бала, калкын таштап,

кан ичер Коңурбайдын тили менен,
Кары хан агасына качып кеткен.

Жел өпкө, алаңгазар Бөрүкөзү,
жазасын Улуу Күчтүн тартты өзү.

Өкүнбө, жаным ага, өлтүрдүм деп,–
өздөрү өздөрүнө алды тилеп.

Ободон кут төгүлгөн жерге гана,
орнотот хан ордосун, чындыгында.

Агажан, кур ооз кетпей куттуу жерден,
арнаган насибимден татсаң дегем!» —

Төп келбес акылына жаш курагы,
талтөөндөй секелектин колундагы,

аяктан өзүң иччү асал шарап,
Алмамбет ырыскыңды ичкен шыпкап!

Эсенкан, окуяны өткөн небак,
эскерип эстедиңби бирден чубап?

Алмамбет артыңардан Чоң Бээжинге,
аз өтпөй силерден соң барган эле.

Ошондо Алмамбетти көргөн Хэ-Ган,
опосуз жазмышына арман кылган.

Жылдызы маңдайында жанган шердин,
журтунун, билген Хэ-Ган, жат экенин!

Көп өтпөй ошондон соң купуя сыр
көбүңө дайын болуп, башталды чыр.

Бир гана Улуу Хандан бөлөгүңөр,
бурутка, Кут ооганын билбедиңер!

Аттиң!» – деп, өлбөй качып кеткенине,
айгапта¹ болуп баарың жаткан кезде,

«Чымындай жанын сактап кала көр!» – деп
чыркырап Улуу Күчтөн зарлап тилеп,

өмүрүн Алмамбеттин тилеген жан,
өзүңдүн кызың болчу, Эсенкан хан.

¹ Айгапта – өкүнүч.

Каны бир боордошбуз деген сезим,
кол жеткис махабатка жол бергенин

түшүнүп, акыл өкчөп, бергидей баа,
туйумду буйрубаган тагдыр сага!

Эл-жерин, энең-атаң, жарың-балаң,
эч качан артык койбой өз башыңдан,

баардыгын, тепселөөнү бут астыңда,
буйругу тагдырдын деп, берген сага,

көксөгөн зор бийликти сендей жанга,
көңүлдүн оту бийик болсун кайдан!

А демек, Бурулчанын махабатын,
алиге ошол үчүн аңдабадың.

Сезимин ээлеп алган шерди күтүп,
сөз айтып келгендердин баарын түртүп,

кыярып баратса да кыз курагы,
күйөөгө узатканды каалабашы,

ачууңа тиймек түгүл жагып сага,
ал буйрук – жардамчысы болдуң кайра.

Аңгырап ээн калып ат сарайың,
андагы буудандардын билбей дайнын,

«Кандайча табышмагың Улуу Күч?» – деп,
келүүңө, ушул жерге, болду себеп.

Ачкычын аңдадыңбы табышмактын?
Ал – иши, тамчы каның Бурулчанын.

Жазалайм десең аны – жаңылганың,
жооңо жол табууга пайдалангын.

Айкөлү кыргыздардын – жообуз деген,
ал көрөр азап-бакыт – айкөлдүктөн.

Таш эмес, тосуп алсаң ашың менен,
тартууга берер кызың турат белең.

Ошол Эр бийлик кылса элиңерге,
ободон Кут төгүлүп турбайт беле!

А бирок дагы деле өзүңөрдөн,
арага от жакчулар чыгат четтен.

Түбүнө айкөлдүгү жетип шондо,
түшүрөт силер казган түпсүз орго...

Ошондо Айкөл түшкөн ордон анан
ойлобо калабыз деп силер аман!

Көк Теңир дил-назарын бурган жандын,
кусуру тим койбосун билгин баарың.

Суу нугун буруп кетип ээн калган,
сайдагы ташка окшоп кагыраган,

күйүттүн көрүнбөгөн жалынына,
күйөр кез келет бир күн Тан тукумга¹.

Күйүттөн урууң тарткан чыкса түтүн,
көмүлмөк караңгыга дүйнө бүтүн!

¹ *Тан тукум* – 618-жылы курулуп, 907-жылы толук кыйраган. Тан империясы жөнүндө айтылууда. Ал мамлекет Айкөл Манастын тушунда ата-бабаларыбыз Чет-Бээжин деп атаган.

А бирок, ошончолук оор жүктү,
адамзат көтөргүдөй бердик күчтү.

Кайрыйет, келме кезек, Эсенканхан!
Кез жетти аткарылар ошол аян.

Керт башың, тукумуңа артта калган,
кенедей пайда болбойт бул уруштан.

А бирок, калың кытай элиң үчүн,
артыңа кайтып бачым кам көргүнүң!

Калкымдын кандай камын көрөмүн деп
сурооңо көөдөнүңдү турган ээлеп,

кеңешим, берер жообум хан Эсенкан,
касыңды, достой тоскун, жоолашпастан!

Кырк кызды, теги таза, бек тукумдан,
кыраан куш, чыгаан күлүк, алгыр тайган,

түс-түркүн дүнүйө-мүлк жалтыраган
тартуунду өз кызыңа баштаттырган,

алдынан утурлатып тосуп алгын!
Артыңа кармалбастан кайткын бачым.

Кокустан сен барганча, Коңурбайдын
кароолдо аярлары билеп баарын,

ортодо от жагылып калса дагы,
обонун буйругу деп, токтот аны!

Калтырып эл-жеринди Айкөл Шерге,
кабар кыл өзүң барып Чоң-Бээжинге.

Эгерде ошол бойдон касташпастан,
эл болуп калсаңар не, аттиң арман!

А бирок, тагдыр нугун буруп кетер,
Азезил аткарды ишин түпкө жетер.

А демек, селдей агып адам каны,
айныгыс, эки элдин кырылаары.

Шондуктан, артың эмес, журтуң үчүн
тез жетип душманыңа тизе бүккүн!» –

төбөдөн төмөн түшкөн муздак шоола,
төөнүттү¹ үңкүр ичин караңгыга.

Баятан таштай каткан абалынан,
бошонуп бир аздан соң Эсенкан хан,

маанисин талдап ойлоп бишараттын,
мингенче шашты, турган нарыда атын.

Айоосуз камчы салып ошол тейде,
ашыгып Чет-Бээжинге келгенинде,

төп чыгып шоола берген бишараты,
төгүлүп жаткан экен элдин каны..

Анткени, аярлары Коңурбайдын,
аяндан билишиптир иштин жайын.

Шашылып, чагылгандай тездик менен,
шум Калча жоокерлерин баштап келген.

¹ Төөнүттү – чүмкөдү.

Аттанган Жол-Колоттон Айкал, Чубак,
алар да ошол кезде келип калат.

Ал эми оруктагы Айкал колу,
ал кезде жаңы кабар алган болчу.

Карткүрөң, жылоологон Камбар-Ата,
канчалык Айкал Шерге таарынса да,

а бирок, таза кандуу дулдул буудан,
аскерге оруктагы кабар кылган.

Алдына айдап келген каңгайлардын,
арабөк таштап койуп жылкыларын,

ошончо эл ичинен жаңылбастан,
отого хан өргөөнү беттеп барган.

Акылдын ээси, Бакай ханды беттеп,
азынап, жерди чапчып кабар берет.

Кишенеп, өзү келген жагын карап,
Карткүрөң тынчы кеткен добуш салат.

Бакай хан добушунан Карткүрөңдүн,
баамдайт Чет-Бээжинде жайдын жөнүн.

Акылга өкчөп жайды таразалап,
ал анан Кыргыз чалга кеңеш салат:

«Карткүрөң мына минтип келген жерде,
кармалбай мен жөнөчү турат нерсе.

Берендер туш болгону кандай күнгө
белгилүү тилсиз тулпар Карткүрөңгө.

Жакшы жок, жаман айтпай, баамымда,
жамандык түшкөн өңдүү баштарына.

Антпесе, Айбанбозду минген тейде,
Айкөл Шер жоону беттеп кетпейт эле.

Токтоосуз Аккуланы коштоп, демек,
артынан Айкөлдөрдүн жөнөөм керек.

Ал эми сенин кылар ишиң мында,
дүрбөтпөй жоокерлерди, тартип чыңда.

Берендер, Чет-Бээжиндин каңгайларын,
багынтып, билдириптир дегин, дайнын.

Кат байлап Карткүрөңдүн көкүлүнө,
кабарды жибериптир Алмамбет де.

Капсалаң түшүшпөстөн курама кол,
капарсыз беттеп жоону тартышсын жол.

Болбосо, курама кол арасынан,
былгытчу чыгабы деп чочуп турам.

Ал эми жеңилиптир душман десек,
аскерге чен-өлчөмсүз кубат берет.

Аларды кызыл кыргын согуш эмес,
Айкөлдөр тойлоп жатат деген элес,

чөлдөгү азгырмалуу закымга окшоп,
чабуулга жетелесин бейгам коштоп.

Капарсыз киргенде кол селдей каптап
калдастап каңгайлардын мизи кайтат.

Калганын буйругуна Жараткандын
калтырып «тобокел» деп аттанайын»,–

ушинтип Бакай абам кетип алга
урушка кол аттанат бейгам гана.

Айкөлдөр Майдан Тоонун талаасында
айгышкан чабуул койуп каңгайларга

тең эмес болсо дагы сан жагынан,
тепсетип жөө аскердин көбүн кырган.

Аларга Алоокенин Коңурбайы,
алкынтып Алгарасын табындагы,

«Бурутум ажал издеп келиптир» –
деп Буркандан турган кези жардам тилеп.

Алтымыш аярына, коштоп жүргөн,
айкырып добуш салат бар үнүнөн:

«Колума Алмамбетти саткын болгон,
кимиңер тийгизсеңер тирүү бойдон,

алдыма койбогула кандай талап,
аткарам буйдалбастан ошол замат.

Алмамбет куруп кетсин, буруттардын
алалык тирүү бойдон аңкоо ханын!

Батасы карт Кошойдун тийип,– тууган
баладан баатырдыгы аша турган,

белинде бар экенин Кабылан шер,
баарыңар менден жакшы билесиңер.

Туула турган болсо ошол бала,
туулуш керек биздин жерде гана!

А демек, бурут ханын, аярларым,
колдонуп баардык түрүн айла-амалдын,

тирүүлөй түшүрсөңөр колго эгер,
уу жатын, катын даяр, тууп берер!

Өзөгү жаккан оттун залакасын
өлчөөсүз, буруттарга тарттырамын.

А тиги тирүү колго түшөрүнө,
абыдан турам бекип, ишенгиле!

Анткени кызырлуу Шер шашса керек,
Аккула эмес экен, аты бөлөк.

Алыс жол жеп койуптур, арыган ат
айыгышкан чабышууда, болбойт канат.

Аяндуу аярларым, анда кана,
Айкөлүн буруттардын камагыла!» –

алдырып сезимине кубангандан,
атына камчы чапты Коңурбай хан.

Камчынын уусу өткөн Алгарасы,
калчаны Кара-Тоого ала качты.

Ээсине оозун бербей ызалуу ат,
ээ бербей ээн тоону беттеп барат.

Шум Калча алдырбаса сезимине,
шордошу Айкөл Шердин мүмкүн эле.

Анткени, алдындагы Айбонбозу,
ал кезде алдан тайып калган болчу.

Ээлешип шиш чокусун Майдан Тоонун,
эрендер төгүшүүдө канын жоонун.

А бирок, аздын иши аз экен да,
алдары тайып барат, кетип арга.

«Аттигин, алаңгазар жаным ай!» деп
Айкөл Шер өзүн өзү турат тилдеп.

Калганын Карткүрөндүн кыйыгына
кайран Шер туйган чагы жаңы гана.

«Жөө калган каңгайларга болбостон тең,
жазатты табабызбы ушул жерден?

Кантейин, текебердик кылдыңбы деп,
Карткүрөң кабар салбай койсо керек!

Болбосо кабар жетсе эмдигиче,
Бакай хан чыдап кантип жатмак эле!» –

Алдырып сарсанаага, алы кеткен
Астында Айбанбоздон небак түшкөн.

Айкөл Шер жөө чабышып, нары жакта
ага окшоп, алы кеткен Сыргактарга,

берсин деп аз да болсо үнүм кубат,
бел байлап «Берендер!» деп, добуш салат.

«Түгөйүм, мен көргөндү көрдүңбү сен?
Түмөн кол селдей каптап түштү белден.

Душманга сыр алдырбай түтсөк чыдап
дүңгүрөп боордоштор келип калат!» –

Жөн гана дем берүүгө айтылган кеп,
Жараткан, шул айтканым чын болсо деп,

Кудурет Көк Теңирге угулгандай,
келиптир Аккуланы коштоп Бакай.

Жел менен тең жарышкан Аккуланын,
дүбүртүн таанып Айкал, карап артын,

көзүнө көрүп турган ишене албай,
көз жашын төгүп ыйлайт жаш баладай:

«Жараткан Алмамбеттей сени деле,
жаныма түгөй кылып берген эле.

Кырааным Алмамбеттен тынбай санаа,
калтырып кетип сени, тарттым жаза.

Акырет доспуз деген абам Бакай,
аскердин оруктагы алы кандай?

Канчалык таарынбасын, бирок, анан
Карткүрөң болсо керек кабар салган!

Калышты курама кол кандай күндө,
каңгайдын жылкылары болуптур не?» –

учугун суроолордун түгөнбөгөн,
узартып чубайт беле Айкал берен.

А бирок Аккуласы чапчып жерди,
«Абайла!» – деген сымал белги берди.

Арыдан айыгышкан душман колу,
айланта курчап келип калган болчу.

Көмөктөш болуп жери каңгайларга,
куйкалап Күн төбөдөн, кумдуу талаа,

кызыган күчтүү отко казанга окшоп,
куурдактай кууруп, шамал турат токтоп.

Суулары тууган жердин тиш какшаткан,
салаалап тоо боорунан төмөн аккан,

тамчысы, миң булактын мөлтүр кашка,
табылбай көздөн учуп чаңкатууда.

Көөкөрдө, семиз жылкы терисинен
көркөмдөп Каныкейи тигип берген,

тамчысы тамшандырган мөлтүр сууну,
теңдешсиз Бакай досу сунуп турду.

Айкөлдүн суроосуна берген жообу
акылман абасынын, ушул болчу!

Суу – өмүр, ажал колу тарбаңдаган,
сунулуп жакын келип тайды алдан.

Арчанын назик жыты ширидеги¹,
Айкөлгө аскар тоодой кубат берди.

Элеси тууган жердин жакын келип,
ээлеген сарсанаасын койдуга жеңип.

¹ *Шири* – териден тигилген көөкөр.

Эскерүү ирмем убак элин-жерин,
эрк-күчүн кайрап койду Айкөл Шердин.

Ушул күч ошончолук керек кезде
ууртам суу менен келди Айкөл Шерге.

Айкөл Шер, жолун тосуп Алмамбеттин,
албастан таштап кеткен Бозкисесин,

койнуна катып келип Бакай аны,
куруна Айкөлүнүн бектеп такты.

Айкөлдүн күчү келип калыбына,
алкынган Аккулага аттанганда,

бекиген кырк чилтендин дубасына,
Берендин баардык пири келди ага.

Алдында Акжолборсу жоону беттеп,
артында Ажыдаары жалын бүркөт.

Капталда Кабылан Шер каарын төксө,
үйлөшөт Урунмарлар уусун көктө.

Төбөдө Акшумкары керип канат,
төгөрөк ызы-чууга төөнүп барат.

Кызырлуу Шердин Пири, кырк түстөгү,
кыйратып келаткандай сүр бергени,

жоготуп эс-акылын каңгайлардын
жоо колу чачырады таппай дайнын...

*Сегизинчи китептин
дастан бөлүгүнүн аягы.*

МЕДИТАЦИЯЛАР БӨЛҮГҮ

БИРИНЧИ БӨЛҮМ

* * *

15.03.2000. 10.03.A.K. 340 0 12
51 25 0 25 42 51

*Кыйлага булут тосуп шоолаң түшпөй,
кыязы, калдыбы деп мени күтпөй,*

*карегим, шаштың кетип карбаластап,
кар кечип басып койдун абдан узак...*

*Эсепти так жүргүзгүн десем мурда,
элебей койор элең көп учурда.*

*Санаамдын тынчыганы азыр эми,
санайсың каш-кирпигиң ирмелгенди.*

*Коркунуч өмүрүңө туудурбаган,
кай учур, кандай күндү туура тапсаң,*

*чыга бер эч камтама болбой менден,
чырагым, тосуп алам баардык жерден.*

*Чыйралып, сол тогогон Улуу Тогоол,
жыл бойу өткүчөктү ушундай бол.*

*Жаштыктын толук кезин бышып турган,
жемишке салыштырып карайт адам.*

**Он бештен отуз жашка чейинки убак,
адамзат бүрдөп, гүлдөп турган курак.**

**Ал эми элүү жашка келген адам,
акылдын мөмөлөрүн бере турган.**

**А демек, сенин дагы Акчабагым,
аралаар кезиң келди акыл багын.**

**Сезимге жетеленбей – жетекке алып,
садагам, иш кылаар кез акыл багып.**

**Карабай, пайдасына, зыянына,
көңүлдө өзүн туура тапсаң гана,**

**ошону жасайм деген сөзсүз түрдө,
адатты таштаар күнгө келдиң эле...**

**Төрүнөн сезимиңдин орун берген,
адамга – баш тартпайсың жан берүүдөн.**

**Максат бар бута кылган алдындагы,
мындайда унутасың аны дагы.**

**Карегим, ушул бүгүн көңүлүңдү,
каалабай турган элем чөгөрүүнү.**

**Алдыга койгон жалгыз максат үчүн,
айтышым керек болду, туура түшүн?..**

**Жамгырлуу күздүн күнү, ушул жерде,
жарыгым, убада сөз бердим эле.**

**Ошондон бери карай бир дагы ирет,
оорутаар көңүлүңдү айтпадым кеп.**

**Жык толуп каршылашкан туйумдарга,
жагымсыз күндөр келип турган чакта,**

**көтөргөн жүгүң оор ансыз деле,
жүк кошуу ошончолук зарыл беле?**

**Өттү эми, айтканда не!? Кыйналгандын
өтөлү – зор кырсыктан сактап калдың.**

**А бирок, бута болуп өз өмүрүң,
турганын ошол кезде түшүнбөдүң!**

**Күч-кубат, ден-соолугуң баштагыдай
болгондо, коймок элем бул сөздү айтпай.**

**Азыр сен андай ишти жасаш үчүн,
алың чак экендигин жакшы түшүн.**

**Жаныңды койуп туруп барымтага,
жасаган ишиң баалап билсе кана!**

**Сыртынан башын ийкеп, көңүлүндө,
сага анын ынанбасын билсең деле,**

**колуна пенде аттуунун келбей турган,
иш кылдың Улуу Күчтөн тилеп жардам...**

**Мизинде турганыңды устаранын,
миң ирет айтсам дагы ынабадың!**

**Акыркы эскертүүмдү ойуңа албай,
адатка айландырсаң мурдагыдай,**

**унутпа ушул сөздү, Акчабагым,
улантсаң, сактай албайм, мерт табасың!...**

***Болгон соң ушунчалык эми аны,
бүтүрүп аягына чыгаралы.***

***Пенделик аракеттин баардык түрүн,
бир жума тынбай жасап, бат бүтүрсүн.***

***Келерки бейшембиде же жумада,
көздөгөн иши чыгат аягына.***

***Чакталуу убактыбыз, ошондуктан,
чырагым, даярдангын, дастанды айтам...***
0

*Бул медитациялардын учурунда 7-84-беттер
жазылган.*

ЭКИНЧИ БӨЛҮМ

* * *

17.04.2000. 14.04. А.К. 0 0 0

12 51 25 0 25 42 51

*Арыба, шам чырагым, жарыктагы,
абалың баштагыдан кантип калды?*

*Акмалап жолуңарды, кош чырагым,
агарган шоола ичинен назар салдым...*

*Каптаган көктүн жүзүн сур булутка,
кабатыр болбогонуң жакты мага.*

*Көнгөн жер, кооптонуп чочулабай,
көргөндө турганыңды көңүлүң жай,*

*кас тогоол жаңырганы, менин дагы,
көңүлүм биринчи ирет тыным алды.*

*Анткени, бул тогоолдо жүк салмагы,
ардагым, мурдагыдан эки эсе ашты.*

*Салмагын көтөрүүгө кош түйшүктүн,
садагам, жетсе деймин алы-күчүң.*

*Күн-түнү жыл башынан бери карай,
учугун сезиминдин кармай албай,*

*олтурган тейде эсинди жоготконуң,
ойлонтуп миң санаага салып койдун...*

*Адамга чогуу бүткөн асыл сапат,–
азапты тарткан сайын кайраттанат.*

*Карегим, кур эмессиң ал сапаттан,
кошумча – көктүгүң бар баш тартпаган.*

*А демек, кас тогоолду жеңебиз деп,
Атаңдын ишеничи абыдан бек...*

*Өлчөлүү убактыбыз, Акчабагым,
өткөрбөй дарыланчу жайга баргын.*

*Ал жайга ушул түнү сөзсүз барып,
ардагым, кетүүң керек дарыланып.*

*Туйумду кабылдоочу жипчелерди,
түзүктөп текшерүүчү учур келди.*

*Алмашат түрмөктөрдүн бир нечесин,
андыктан, күч келтирип иштебегин.*

*Жаңырган жиптер олут алгычакты,
жайына күч келтирбей койгон жакшы.*

*Шар аккан суу агымын каршы беттеп,
шашылбай эрте заарда басууң керек.*

*Жаңырган Айды көрүп, анан гана,
жарыгым, мына шондо ишти башта.*

*Ал азыр ыр-дастанды улантамын,
аны сен бачымыраак жазып алгын.*

* * *

11.05.2000. 8.05.A.K. 0 0 0

*Чырагым, эсенсиңби? Ушул бүгүн,
кас тогоол үстөмдүгүн кылчу күнүн,*

*көгөрүп, билип туруп адатыңча,
келишим керек дедиң сөзсүз гана...*

*Тагдыры буйруп аруу Каныйкедин,
таманы алгач ирет баскан жерин,*

*тигилген ак өргөөнүн ордун таптың.
Ал эми орду төмөн чеп-капканын.*

*Убакыт өтө кыска, ошондуктан,
учурга керек гана сөздү айтам.*

*Жай кылган асылдардын кабыр ордун,
жарыгым, көргөзгөнгө акың жогун,*

*канчалык эскерткеним албай эске,
кас тогоол күнү келдиң көргөзмөккө.*

*Тизгиндеш жүрөт десем акка-кара,
түшүнгүң келбей койду караманча.*

*Кыжаалат акыбалга таштап эми,
кас тогоол адаштырат эми сени.*

*Кабырды издебегин, тилимди алгын,
карегим, эрте заар жолго аттангын!*

*А кокус, үстөмдүгүн кылса тогоол,
ага анча туталанбай сабырлуу бол.*

**Келерки Ай толугу – күнүң сенин,
кабырды ошол күнү издеп келгин.**

**Жайларын Каныкейдин, Бакай хандын,
жарыгым, ошол күнү табаласың.**

**Анан да нээтинде алгач ирет,
ал жерге кичинекей Каныш келмек.**

**Бурулса нээт-дилиң, арбактар да
буарын дил-назарын эч унутпа.**

**Ысымы ыйгарылган наристени,
ыраспы күттүргөнүң Каныкейди?**

**А демек, аяр жандын кабырына,
алгачкы шамды жакмак Каныш гана.**

**Пенделик карым-катыш кылгандарга,
пейилиң каалагандай бүтүм жаса.**

**Ал эми сезим жиби мени менен,
Акылдын, Талантымдын биригишкен.**

**Бөлүшкөн түйшүгүңдү балдарыңа,
баа берип акыл менен калыс кара.**

**Жылынган ыйык жерде шам табына,
жарыгым, сен аларды алыстатпа?..**

**Азыр да орун берип сезимиңден,
аяндуу жерге келдиң Эрнест менен.**

**Көптөрү көңүлүңө кетирип так,
көөдөндө отуң андан барат муздап.**

**Кыязы, ошондуктан болсо керек,
күмөнсүп турганыңды көрөмүн эп.**

**«Сиңирип алсам бүгүн сезимиме,
суутуп койсо кантем эртең эле?**

**Күч менен сууруп салсам сезим канап,
карттанган жарат тагы кетпей калат.**

**Чор болуп серпилгич жип бир күн анан,
чорт сынып калабы деп чочуп турам.**

**Эрнестин өзүнөн да келинчеги,
энелик сезимимди ээлегени,**

**садагам Нургүлүмө аты окшоп,
сагынган кусалыгым койду козгоп.**

**Сезимден түнөк берсем бул балдарга,
түйүнүм көбөйбөйбү андан, Ата?..» –**

**Ак суроо, Акчабагым, айтар жообум,
алардан чочулап терс ойлобогун.**

**А бирок, доо кеткидей сезимиңе,
анчалык терең жерден орун бербе.**

**Сен чабак болсоң – Эрнест жаян балык,
сүзө алат каршы агымды тике жарып.**

**А бирок, жетиш үчүн максатына,
Айкөлдүн арбагынан алсын бата.**

**«Жылаңач Бугуга» эми барганыңда,
жарыгым, ала баргын Эрнести да.**

**Арбакка нээтин түздөп Айкөл Шердин,
аруу дил ак батасын алып келсин...**

**Жарыгым, көлөкөсү кас тогоолдун,
жолунду кайта турган торобосун.**

**Анан да насип буйруп даамдашкан,
адамдар күтүп калды, шашылбасаң.**

**Убакыт бүткөндүктөн , сөз аягын
улантам бейшембиде, Акчабагым.**

18.05.2000 15.05.A.K. 175 11 40
12 51 04 25 42 51 0

**Чырагым, азгырык күч үстөмдүгүн,
аянбай көргөзчү күн ушул бүгүн.**

**Аруу дил нээти таза жаралган жан,
ал күчкө азгырылбайт, бирок анан,**

**өткөндө адашкандай кабырлардан,
өкүнүп калбагандай болуп сактан.**

**Жаңылбай так эсептеп, каршы тогоол
жантайган кезде мага келгендей бол.**

**Ал азыр убакытың ирмем гана,
андыктан болбойт сөздү улантканга.**

0 12 51 04

18.05.2000 15.05.A.K. 355 23 40
0 12 51 25.

**Чырагым, канча мезгил унут калган,
жанында кабырымдын жалындаган,**

*шамдарга назар салып тынчсызданган,
Шарыпкул экөөңөрдү карап турам.*

*Койулган таразанын табагына,
кош күчтүн кими жеңиш аларына,*

*Улуу Күч дил-назарын бурган күнүн,
неликтен танданганың так түшүндүм...*

*Жарыгым, баардык дитиң адатынча,
жалындап күйүп жаткан ыйык шамда.*

*Жарыгы чагылдырып ич туйгусун,
жалындайт жаккан шамы Шарыпкулдун.*

*Өзүндөй талап койуп башкаларга,
өксүгү көкүрөгүн тебет сыртка...*

*Жанында жаш уландын жаккан шамы,
жалбырттайт шайкеш келип жаш курагы.*

*Ал көктөм – бүчүр ачкан жаңы гана,
алаары кең жарыктан – алды жакта...*

*Жаңыдан күйүп адеп тутанганда,
жалыны басаңдаган эки шамга,*

*«Тутанган дилдеринде көңүл отун,
тим койбой туура болоор козгогонум»,–*

*деп ойлоп, Эрнест менен Нургүл жаккан,
шамдарын койдун козгоп шашылбастан.*

*Жалыны бир калыпта соймоңдогон,
жалбырттап күйүп чыкты козгогон соң.*

**Басаңдап көңүлүңдө тынчсызданууң,
байкадың баарысынын күйгөн шамын.**

**Табынып ыйык отко, ысык илеп,
өтүүсүн дилдерине турдуң тилеп.**

**Жарыгым, тилегиңди коштоп сенин,
жылуулук ар бирөөңдө калса деймин.**

**Үрөнү аруулуктун чанда гана
үшүккө алдырбастан калат таза...**

**Ак батам: Эрнест, Нургүл, Курманбекке,
аруулук өнүм алсын дилдеринде.**

**Көздөсө эмнени Эрнест нээт буруп,
көгөрсүн айтканына бекем туруп.**

**Азыркы от илебин калса сактап,
аруу дил максатынан баар табат.**

**Нээтинде ак тилегин бөлүшүп тең,
Нургүлү тең карысын жары менен.**

**Жайымды жан кишиге көргөзбө деп,
жарыгым, өтүнгөмүн бир нече ирет.**

**А бирок, менин эмес Шарыпкулдун,
айтканын көңүлүңдө макул туттуң.**

**Кыязы, баамымда шундай кылуу,
көрүнөт дооруңарга ылайыктуу.**

**Кыжаалат сезимимди кыйнап турган,
карегим, четке кактым азыр араң.**

**Чынында талабынан учур шарттын,
чыгалбай турганыңды баамдадым.**

**Дастаным урпагыма жетиш үчүн,
далалат кылып жатат деп түшүндүм.**

**Жарыктан кабар берген, кош карегим,
жашыган учуру азыр жан-дүйнөмдүн...**

**Бээжинди чабабыз деп толук жазда,
бет болуп аттанганы турган чакта,**

**Айкөлү тилин албай, ичтен тынып,
аяндуу Каныш энең төлгө кылып,**

**ак мөңгү карлуу тоонун өрөөнүнөн,
атайын тал тамырын алып келген.**

**Аманат кылып берип Айкөлүнө,
агызып туздуу жашын минткен эле:**

**«Айкөлүм, көнбөстүгүң билип туруп,
айныткым келди, бирок, далбас уруп.**

**Арман ай, болоор нерсе болот дечи,
а бирок, бар эле анын эрте-кечи.**

**Алдырып азгырыкка, Айкөл Шерим,
алаамат келер күнүн эртелеттиң...**

**Айкөлүм, чейрек кылым жашап бирге,
ачууңа тийген күнүм болбоду эле.**

**Ал азыр айтчу кебим сөзсүз сенин,
ачууңду, билип турам, келтирерин.**

**Теңирди күбө кылып берген анттан,
сен үчүн эч нерсе жок андан ашкан.**

**Ачууңа тийсе дагы айткандарым,
Айкөлүм, ант бергин деп суранамын?**

**«Асманда Көк Теңири, астында Жер,
айтканың аткарам» – деп антыңды бер!**

**Жоортулуң ойдогудай бүтсө, анда,
жолтоосу тийбейт анттын бир кыпынча.**

**Алаамат түшсө, кокус, алтын башка,
Айкөлүм, турууң керек берген антка...**

**Таманы Ууз атаңдын тийген жердин,
таберик тал тамырын алып келдим.**

**Белинде кырк дубалуу Боз-Кисенин,
бир учу тоо бооруна бекигенин,**

**секелек курагымда аян менен,
сени али көрө электе билген элем.**

**Тоодон сен кайчы өтпөйсүң, билем аны,
таберик кылып берген ушул талды,**

**тиккиниң чокусуна ошол тоонун,
ал жерди Тал-Чоку деп атап койгун.**

**Тамчы суу чыгып, тамыр өнүм алса,
төккөн кан тегин кетпес караманча...**

**Айкөлүм, кандай күнгө туш болбогун,
артында тукум улар элди ойлогун?**

**Тартпасын урпактарың кандай азап,
тоо койну тукумунду калат сактап.**

**Жай кылып калса денең кайсыл жерде,
журт Куту ооп кетет ошол жерге.**

**Андыктан мына азыр берген антың,
Алмамбет өтүнгөндө эсиңе алгын!..**

**Ал азыр мага берчү анттын шарты,
Айкөлүм, аткарам де аманатты!**

**Тал тигип тоо башына, урагыс бек
таштан чеп курамын деп ант берип кет!**

**Аралжы болсун үчүн ажалыңа,
антташып Пирим менен кылдым бата...»–**

**ушинтип жашын төккөн Канышына,
убада – шертин берген Айкөлү да.**

**Тал-Чоку дастанымдын өзөгү деп,
таберик тутуп келем сезимде бек...**

**Тамырын жалгыз талдын Каныш энең,
төлгө деп атаарында, Пири менен**

**максатын ачык айтып шерттешкенин,
мен сага тегин жерден эскертпедим.**

**Садагам, силер дагы төлгө кылып,
кырк бир тал кырчынын тандап кыйып,**

**тамырын жайсын десең ушул жерге,
тилекти айтып тигиш керек эле.**

**Эмнеге төлгө кылып жатабыз деп,
эч кимиңер ачык айтпай тиктиңер тек...**

**Көздөгөн максатыңды билдим ачык,
муну мен ошондуктан турам айтып.**

**Акыркы шаршембиси ушул айдын,
айланып келериңди унутпагын.**

**Короондун башындагы эки түп тал,
кастарлап, этиеттеп каздырып ал.**

**Тилекти ачык айтып тиксең гана,
тептегиз өнүм алат сөзсүз анда...**

**Жарыгым, бөлөк доор болгон менен,
жашоодо айлампа бар тегеренген.**

**Каалайбы, каалабайбы адамзаты,
кайтоолдойт шол айлампа өткөн чакты.**

**Болгону – жөнөкөйдөн татаалданса,
же татаал эң жөнөкөй болуп калса,**

**жаңыдай кабыл алуу пенде аттууга,
жанына сиңип кеткен адат гана.**

**Сөздөрүм түшүнүктүү болсун үчүн,
салыштыр байчечектин эки түрүн.**

**Теги бир эки гүлдү тааныбастан,
тектери башка дешет көпчүлүк жан.**

**Жөнөкөй байчечекей түптөн бери,
жаралган өң-түспөлүн сактап келди.**

**Андыктан, жаңылбастан бала дагы,
аруу дил «байчечек» деп тааныйт аны.**

**Чаңдашкан башка гүлгө – көрктүү, түстүү,
чанагы жакшынакай могу гүлдү,**

**жөнөкөй байчечектин тукуму деп,
жөн салды адамдардын көбү билбейт.**

**Жөнөкөй байчечекей татаалданып,
жаңы бир гүлдүн атын калды алып.**

**Барк-баасын кемиткен жок, бирок дагы,
байкалбайт бир өзгөчө ашык жагы...**

**Жөнөкөй татаалданса не болоорун,
жарыгым, жөн гана эске түйүп койгун.**

**Чаңдашып башка гүлгө – өркүндөгөн,
чырагым, кеп козгодум гүл тегинен,**

**ал азыр түз тийиштүү адамдарга,
айтылган салыштырма кебим тыңда.**

**Адамдын аң-сезими өсөт, ал чын.
А бирок, ыйык тутпай ата салтын,**

**барк-баасы баштакыдай болбой ага,
байкадым бөксө тартып калаарына.**

**Бекемдеп бул ойумду далилдеген,
бир мисал эң жөнөкөй айтып берем.**

**Алоолоп коломтодо күйгөн оттун,
азыркы дооруңарда баркы жогун,**

**жарыктын молдугунан уламбы деп,
жан-дүйнөм жабыр тартып бүлүктөнөт.**

**Коломто – өчпөй оту алоолонсо,
карегим, ыйык делчү биздин доордо.**

**Айсыз түн койунунда жылтылдаган,
айылдын отун көрүп кубаттанган.**

**Үзүлбөй тукум улаар урпак бар деп,
үмүттүү келечекке карар элек.**

**Үй куту коломто деп эзелтеден,
улуу отту ыйык туткан Умай энең.**

**От алуу машакаттуу болгондуктан,
ошончо ыйык, бийик деп саналган.**

**Отту ыйык тутуу канга сиңгендиктен,
от менен журттун саны эсептелген.**

**Урпагын Ууз хандын билгиң келсе,
улутун сурабастан ушул күндө,**

**журт санын такташаарын эмне менен,
жалпы элден, мүмкүн болсо, сурап билсең?**

**«Түтүн» деп тактаган журт элдин санын,
тукуму деп билгиниң Ууз хандын...**

**Кол жеткис деп туйунган нерсесине,
кокустан буйруп тагдыр – пенде жетсе,**

**кесири пенделиктин бийлик алат,
кечээки умтулганы унут калат.**

**Жеткен соң ыйык отко пенде колу,
жоготуп ыйыктыгын – ойун болду!..**

**Алдагы баштыгыңда таштар менен,
азыр сен от тутантып чагып көрсөң?**

**Карачы, түйшүк тартып жатып араң,
ушинтип Улуу Ыйык от тутанган.**

**Аны анан сакташ үчүн өчүрбөстөн,
апалар оттун чогуң күлгө көмгөн.**

**Кам көрүп жолоочуга – көчсө журттан,
көмүлүп коломтодо чогу калган.**

**Бүдүр даам искебеген менен, бирок,
бечара жолоочуну жылытчу от.**

**Ушинтип биз табынган ыйык оттун,
Урпакка билем азыр баркы жогун.**

**Жетүүгө жеңил болуп калган кезде,
жоготот ыйыктыгын баардык нерсе.**

**Ошентип, маегимдин өзөгүнөн,
ойумду түшүндүңбү айтсам деген?..**

**Жарыгым, асылдардын кабырларын,
жар кылып көпчүлүккө айтып салдың.**

**Жоготуп бийиктигин койбосо деп,
жүрөмүн жан-дүйнөмдөн убайым жеп.**

**Алиги байчечектей мен көргөзгөн,–
азыркы шарт, дооруңар өзгөрүлгөн.**

**Ой-кырын билбестиктен учур-шарттын,
опоосуз иш кылам деп чочулаймын.**

**Андыктан, шарт түшүнгөн балдарыңдын,
айтканын макул көрүп, тилин алгын...**

**«Бул күндү тандабадым жөн жеринен,
түз айткан жообуңузду уккум келген.**

**Чочубай сезимимди мокотом деп,
түз айткан сөзүңүздү уккум келет?» –**

**Карегим, калыс кепти акырында,
койупсуң таразанын табагына.**

**Чындыкты түз айтууну мен да эңсеп,
чырагым, ушул күндү күткөм дегдеп.**

**Бекиген Үч Тогоолдун нуру менен,
бекерге Шарыпкулду кейитпесең?**

**Көрбөдүм кемчилдиги жок адамды,
кетирсе пенделиктен, кечир аны...**

**Жарыгым, таштандыны көөмп салган,
жарабайт керексизди кайра казган.**

**Көчкү алган жерден сөзсүз кыян түшөт,
көргөн жан андай жерден кыйгач өтөт.**

**Сезимдин көчкү алган жерин, демек,
сен дагы тынчын албай, айланып өт!**

**Шек кылбай бир-бириңе жөнсүз жерден,
Шарыпкул, тил табышкын балдар менен!**

**Көөнөргөн көңүлүнө Акчабактын,
кирүүсүн каалабаймын башкалардын!..**

**Көмүлгөн атаңардын ыр-дастанын,
кыймылга келтирдиңер, кош чырагым.**

**Ортозаар калбай дастан арыш алсын,
ортону бекемдейли, чырактарым.**

**Ак-кара таразанын табагында,
актыгы дилибиздин жеңсин анда!**

**Жанымдан жайын алган Элтабардын,
жөн-жайын билгиң келип сурагансың.**

**Түп-теги Барскандык чигилдерден,
таарынып кырктай түтүн эли менен,**

**баасыздар – тагалары болгондуктан,
бел тутуп ошолорду көчүп барган.**

**Эр жүрөк, тик сүйлөгөн ханга, бекке,
Элтабар – эр көкүрөк баатыр эле.**

**Тайманбас баатырдыгы менен гана,
тең ата жүрөр эле бек, хандарга.**

**Жортуулга бир аттанып Айкөл менен,
жазатын жоодон таппай аман келген.**

**Картайып калган кезде тууган жерге,
кайрылып эли менен келген эле.**

**Жаранын оозу ачылып, бирок кайра,
жанына үй-бүлөсүн алып гана,**

**кыямат доспуз дешкен Кара-Ой беги,
каралап көчүп келет Баргы бекти.**

**Өмүрдүн кеч күүгүмү келген кезде,
өтөшү көр тирлигин чоочун элде,**

**сыздатып жан-дүйнөсүн өткөндү эстеп,
сынган шак көңүл-көйүн зилдеттирет...**

**Кеч күздүн эрте таңы кемпирине,
кейиштүү сырын ачып минткен эле:**

**«Байбиче, таарынууга тагдырыма,
билемин акым жогун, ошентсе да,**

**тирликте Көк Теңирге түздөп нээтим,
тик карап адамдарга – так өтөдүм.**

**Кай күнөөм үчүн, бирок, четтеп элден,
картайган кезде минтип күн кечирем?**

**Бизге го эч нерсе эмес, артта калган
балдарга кыйын болоор, аттиң арман!..**

**Аттанаар түбөлүккө келгенби күн,
атаарда таң алдында аян көрдүм.**

**Айкөл Шер, Кыргызл кары, Бакай абам,
ашканын тиги белди көрүп турам.**

**Жүрөгүм жарылчуудай түрсүл кагып,
жүгүрөм: «Айкөл Шерлеп» – добуш салып.**

**Азалуу жабуу жапкан Карт Сарымды,
атына коштоп келет Кыргызл кары.**

**Секирип аттан түшүп Серек-Шерим,
Сарыма мингизгенде ээрчип кеттим.**

**Кайрылып арт жагына Айкөл Берен,
колунда – хан бийлигин далилдеген,**

**шакегин – араб ташы чөгөрүлгөн,
«Уулуңа таштап кел»– деп берет экен.**

**Бурулуп арт жагыма, мүңкүрөгөн
Багышка берип анан чаап кетем.**

**Айкөлдөр кетишиптир алыс узап,
алдымдан Жайсаң ырчы күтүп алат.**

**«Эреним Элтабарым, даам тат» – деп,
ээрчитип ак өргөөгө алып кирет.**

**Төбөсү көк тиреген тоо башында,
төгөрөк кичинекей көл жанында,**

**тигилген ак өргөөгө жетип анан,
тигилип терebelге назар салам.**

**Жайсаңдын өргөөсүнөн караган жан,
жалпы элди көргөнүнө таңым артам.**

**Кеседен жуткан кымыз канга тарап,
көшүлүп жан-дүнүйөм жыргап барат...**

**Багышка Карт Сарыны токуттурсаң,
барайын Кош-Булакка Жайсаң жаткан.**

**Дуба айтып берениме ээндикте,
бугумду чыгарайын каткан ичте...**

**Байбиче, жазуу буйруп жазат тапсам,
жанынан Жайсаңымдын жайымды алам.**

**Бул менин жалгандагы эң акыркы,
байбиче, өтүнүчүм, аткарт аны!» –**

**ушинтип жай күрсүнүп, шашпай туруп,
унчукпай кеткен эле сыртка чыгып.**

**Багышы токуп келген Карт Сарыга,
«Биссмылда» деп бут койуп аттанат да,**

**атынын башын кайра бура тартып,
акырын үн чыгарат буларды айтып:**

**«Каралдым, журт багуучу курактасың,
көрө бил тууган-туткан элдин камын.**

**Кем тутуп кеп айтпасын кимдер сага,
кемитпе өз наркыңды андай чакта.**

**Өзүнүн бийиктигин сезсе гана,
өзгөгө кам көрө алат адам анда.**

**«Жер оогон тексизмин» – деп кемсинбестен,
жарыгым, элиңди тап ушул жерден.**

**Аталык акыл сөзүм, аманатым,
аткаргын, Сары Багышым, шул айтканым!.**

**Кай жакка барарымды билет апаң,
камтама болбогула, шашпай кайтам»,–**

**телмирген Сары Багыштын күтпөй жообун,
теминип Карт-Сарысын улайт жолун.**

**Элтабар аттанганда ачык асман,
э кыйла убактан соң булут баскан.**

**Дабандын көк долусу кармап анан,
дуулдап бороон улуп, суу кар жааган...**

**Тизген таш, үйгөн топо, кабырым да,
тең болуп тиги дөңгө турчу анда.**

**Жазатым тапкандан соң жыл маалында,
Жайдарым¹ атайылап келип мында,**

**шартына шол учурдун ылайыктап,
шашылбай тизген эле таш кынаптап...**

**Чырагым, карт Элтабар келген кезде,
чөп басып, дөбөгө окшоп калган эле.**

**Эңилчек баскан ташка тушундагы,
Элтабар башын сүйөп ыйлап жатты.**

**Кар уруп, бороон улуйт басылбастан,
карт баатыр кайыкканын аңдабастан,**

**көңүлдүн аккан черин көздөн аккан,
күйүттүү жашы менен жууп жаткан...**

**Кеч кирип калган кезде бугу чыгып,
кетти эле төмөн карай утур тынып.**

**Тетиги ташка жетип тынган бойдон,
турууга алы такыр келбей койгон.**

¹ Жайдар – Жайсаң Атанын жалгыз уулу.

**Карт Сары канча алакет түшкөн менен,
карт баатыр козголбоду ошол тейден.**

**Кишенеп, айланчыктап Элтабарга,
кейиштүү жер чапчылап турду кыйла.**

**Акыры турбастыгын туйду белем,
азалуу добуш салып эл беттеген...**

**Ал анан табияттын чыгып бугу,
айлана Ай нуруна төөнүп турду.**

**Калың эл издеп келип Элтабарды,
кайыккан дене-досун таап алды.**

**Аткарып аманатын акыркы айткан,
жазатын тапкан жерге жайын казган...**

**Бир таман басып турган жердин алдын,
билип ал – сан миң дене жай кыларын.**

**А демек, ушул эле кокту ичинде,
жатышат бизден башка сансыз дене.**

**Бул жерде баланчанын кабыры деп,
белгилүү болгон жайлар өтө сейрек.**

**Кадимки тоо бетинде дөңсөөгө окшоп,
кабырлар турганына кылабыз тооп...**

**Туш келип айткан түшү Элтабардын,
тукуму ушул доорго чейин анын,**

**улантып хан тукумун келатканын,
урпагым түз түшүнүп, билип алсын...**

**Карегим, айтар сөзүм жыйынтыктап,
көңүлгө бекем түйүп, уккун тактап:**

**акыркы шаршембиде бир тилекте,
атайлап казып келип тал тиккиле!**

**Мээлеген бутабызга жетиш үчүн,
«Мен» «Сенди» токтотууга кылгын бүтүм!**

**Келерки Ай толугу сенин күнүң,
көп ишти ошол күнү бүтүргүнүң!**

**Дастанга нээти түздөр чогуу барып,
дилдеги кириңерди койгула алып!**

**Балдарым, баарың барып Айры-Талга,
бир дилден, бир тилектен шам жаккыла!**

**Койулган таразанын табагына,
күчтөрдүн актык жагы жеңет анда...**

**Каршылаш тогоол келчү мезгил жакын,
карегим, дастанымды улантамын.**

12 51 42

* * *

15.06.2000. 14.А.К. 20 1 20 0
4 17 08.

**Чырагым, арыбагын, өткөн айда
адашып кабырлардан калганыңа,**

**аябай өкүнгөнүң тарабастан,
азыр да түрүң бардай чочулаган.**

**Карегим, ошондуктан болсо керек,
«Капка орду биз издеген ушулбу» – деп**

**күмөндүү ойуң жеңип азыр деле,
көп анча ынабастан турасың, ээ?..**

**Көк кашка мөлтүр сууну бойлой өскөн,
көркөмдүү тал-теректи көрөм деген,**

**ойуңа жердин түсү келишпей төп,
ойлодуң дагы деле жаңылдым деп.**

**Бул жерде андан бери кимдер гана,
бийлигин жүргүзбөгөн ар заманда.**

**Адамдар өз курганын бүлүндүрсө,
алардан табият кем калмак беле!**

**Бул жердин түспөлүнө өзгөрүлгөн,
баа бербе учурдагы өлчөм менен.**

**Чырагым, силер азыр басып турган,
чын эле капка орду – урап калган.**

**Кечирген өмүрүнүн көбүн мында,
келини Каныш менен Батмазуура...**

**Карегим, кичинекей Каныкейге,
капканын урандысы жаткан жерге,**

**жактырып түнкү шамды койуп анан,
жаныма келсең болмок шашылбастан.**

**Анткени, күйгөн шамдын жарыгында,
ар-кимдин ой-туйгусун билем даана...**

**«Апасы алгачкы ирет астанасын,
аттаган өргөө ордуна жагып шамын,**

**Таланттын кичинекей Каныкейи,
тазартты дилиңерде кириңерди.**

**Жалганда өтөй турган вазийпанын,
жасады эң алгачкы бир кадамын.**

**Милдеттен кутулганын туйунгандай,
наристем көөнү ачылды чырылдабай...**

**Адамдык көз карашың ар-бириңдин,
ар башка экендигин танат кимиң?**

**А бирок бир дастанга такалганда,
ал бирдей экендигин көрдүм даана.**

**«Кездешчү өктөө-өксүк пенделикте,
кесирин тийгизбесин улуу ишке.**

**Кеткенин териштирсек кимден күнөө,
келбейбиз пенделиктен бир пикирге.**

**Андыктан пенделикти таштап артка,
ант берип, дил койолук бир дастанга»,–**

**дилинен Акыл менен Талантымдын,
дирилдеп шул сезимди көрүп тындым...**

**Жанынан орун алган Шарыпкулдун,
жигиттин дил-нээтине назар бурдум.**

**Турмушта көлөкөгө түз түшпөгөн,
туз кошуп кыйшык жерин айта билген,**

**курч сөздүү, нээт-дили кирден таза,
Осмонду калыс тутууң жакты мага.**

**Сөздөрү жан-дүйнөсүн жарып чыккан,
сөөгүмдү тазалатты топурактан...**

**Садагам, ыр-дастанды ыйык туткан,
салаасы колдун жеткис аз гана жан.**

**Алардын ачпайм десең ортопоруң,
айтууга бир чындыкты макул болгуң.**

**Туптунук аруу, ыйык сезим гана,
тийгизген бул дастанды колуңарга!**

**Сактабай ал сезимди ошол тейден,
салмагын жеңилдеттиң экөөңөр тең!**

**Ал азыр шам алдында айтар кебиң,
айбыкпай баарысына мындай дегин:**

**«Сезимдин жараңкасын тереңдетпей,
сактоого тийишсиңер баарың бирдей!..»**

**«Акылдан убай-урмат көрбөдүм» – деп,
айтканы Шарыпкулдун өктөлүү кеп,**

**учурда өлчөм менен караганда,
ушундай сүйлөгөнү, балким, туура...**

**Артында «АКЫЛМАН» деп аты калган,
адамдар азап гана тарткан андан.**

**Тизгиндеш жүрбөгөн соң Бакай менен,
тим гана суктанды да билбестиктен.**

**«Элбузар, какбаш!» – деген ачуу кепти,
эссиздин канчасынан эшитпеди.**

**Абасы, акылдашы, досу делген,
Айкөлдөн шагы сынган анын нечен.**

**Алардын баары өтүп доору менен,
артында акыл калды алтынга тең!**

**Тайынып апасынын арбагына,
Таланттын Каныкейи шамын жакса,**

**ысымы ыйгарылган наристеге,
ыраазы-пейил болуп аяр-эне,**

**аруу дил ак батасын бергенине,
арбактар карап турган баары күбө:**

**«Бөлөнүп мээримине ата-эненин,
бакыты толо болсун наристемдин.**

**Так өтөп жалгандагы вазийпасын,
тарыхта Каныкейдин аты калсын.**

**Энеңдин чыкпай калган өтөлүнө,
эсен бол, ишенемин, жетериңе.**

**Батамды бар дилимден берип турган,
балама туш кыла көр, о Жараткан!» –**

**Жакшына тилек айтып бар дилинен,
жардамын аябайм деп дилгирленген,**

**кулуну куттуу жердин Айкөл баскан,
карегим, Осмонуңа берер батам:**

**акылдын бөксөсү эми жайма болуп,
алдыңа атанга жүк максат койуп,**

**күч-кубат, акыл толгон курагыңда,
карегим, иш баштапсың койуп сынга.**

**Эзелтен эл шайыры келет эрке,
эл эңсейт эптүү сөздү – айткан бетке.**

**Карабай хан, бегине – эп келтире,
кашкайта тик айтылган туздуу кепке,**

**баш ийип дөөлөттүүлөр тиш катпаган,
баалашчу эл шайырын сөз таптаган.**

**Бул адат каныбызга бекем сиңген,
билбеймин, урпактарда калды бекен?**

**Жөрөлгөң сен баштаган – дилим беле?
Жарыгым, жарык чачты жан-дүйнөмө!**

**Баштаган ак ишиңе берген батам,
баарлуу түшүм жыйна кылганыңдан.**

15.06.2000. 14.А.К. 60 27 42 0
4 17 08 17 8 34

**Чырагым, түркүн үндө добуш салган,
түнөргөн караандардан чочубастан,**

**көгөрүп адатыңча, издегениң
кабыры Бакай менен Каныкейдин.**

**Кабатыр ага анча боло бербе,
карегим, алар мына, ушул жерде...**

**А көрө, арбактардын не дегенин,
аярлап бир аз убак тыңдап көргүн.**

**Аралаш дос, душмандар, ар-кыл улут,
артында эскерер жок калган унут,**

**арбактар түбөлүктөн таппаган жай,
азаптуу күн кечирет мына шундай.**

**Урпактар унутушпай бабаларын,
урматтап эскеришсе, анда алардын,**

**арбагы түбөлүктүү кең Ааламдан,
жай алып, урпактарга көрүшөт кам.**

**Урпактар унутушса өткөн чагын,
учугун улутунун кыскартарын,**

**ойго албай тирүүлүктө дардалактап,
ободо алчу орундан куру калат.**

**Кечөөкү чындыктары жомок делет,
келүүчү ырыскысын бөлөк көрөт.**

**Ошентип, майдаланып бара-бара,
ободо жайсыз калат бабалар да.**

**Ошондо улут аты жер бетинде,
өчөрүн тыйпыл болуп – эстегиле!**

**КЫЯМАТ-КАЙЫМ КҮНДҮ ЭМИНЕ ДЕП,
Кыязы, ТИРҮҮ ПЕНДЕ БИЛБЕЙ КЕЛЕТ.**

**УЛУТТУН АТЫ ӨЧСӨ, ДЕМЕК, АНДА,
УККУЛА, ТУШ БОЛОРУН КЫЯМАТКА!**

**Жер дагы, жер бетинде адамдар да,
жашоосун улантышат, бирок гана,**

**эл үчүн улутунан ажыраган,
эстешсин, келерлигин акыр заман!**

**Тирүүлөр тегин калса ажыратпай,
арбактар Аалам кезет жай табышпай.**

**Аалам кең, кеңдигине жараша анан,
арбактар абыдан көп жай таппаган.**

**Урпактар улут атын сактап таза,
урп-адат, салт-санаасын бек кармаса,**

**ободо орду бекип бабалардын,
ошондо урпагынын көрөт камын...**

**Чырагым, былтыр жазда келгенинде,
чынында, жеңдиргенсиң пенделикке.**

**Козголуп эт жүрөгүң калгандыктан,
коркунуч сезимиңди ээлеп алган.**

**Бул сапар арбактардан былтыркыдай
коркпостон, аралаштың эч тартынбай.**

**Чыгуу үчүн кылган иштин өтөлүнө,
чырагым, салыныптыр сезим жөнгө.**

**Түшүнүп менсиз өзүң сөздөрүнө,
түз эле түшүрдүң го дептериңе!**

**Карегим, мунуң менен, билгиң келсе,
кемиттиң түйшүгүмдү көп эсеге.**

*Көздөгөн максатыңа жетем десең,
кармагын дал ушинтип эркти бекем...*

*«Жүк арттым далки баскан» – дегенимдин,
жүйөлүү сөз экенин эми билдиң.*

*Баарына кайыл болуп, каректерим,
бастыңар тоосун, ташын канча жердин.*

*Бир айда эки жолу дабан ашып,
бул жерге келгениңер түйшүк тартып,*

*не деген мээнет талап кылынганы,
нээттери кимдин кандай бурулганы,*

*көтөрүү оор салмактуу ушул жүктү,
карегим, баары маалым, көрөм эптүү...*

*Ардагым, эң эле оор баарысынан,
азыркы сөзүң болду айтып турган!..*

*Кашайсын нур чагылбай карегине,
кантип даап шек келтирди ал тегиме!*

*Көрө албас, ич тардыгы жетип чекке,
көр пенде асылыптыр эми текке...*

*«Тизгиндеш акка-кара бирге жүрөт»,–
деп сага айтып жүрөм көп эле ирет.*

*Арсыздын арсыздыгы мына мында,
тик карап сүйлөй албайт Шарыпкулга.*

*А бирок, тарп аңдыган чөө сымалдуу,
ал Сүйүн экөөңөрдү бутага алды.*

**Алсыз деп аялзаты – ошол жерден,
ачуу тил айтып наадан жеңем деген.**

**Кебездей жумшак туруп катуулугун,
көр пенде – көрлүгүнөн кайдан туйсун.**

**Тегимди тескегиси келген экен,
Теңирди күбө тутуп айтып берем.**

**Кыркууздун бир уруусу болгон – үйшөң,
казыр да аты өчкөн жок жер үстүнөн.**

**Кулуну шол уруунун Өтегенден,
эки уул – Үмөт менен Дос төрөлгөн.**

**Наристе кезинде эле Дос дегени,
нарванга¹ чымчык болуп учуп кетти.**

**Карача хандын кызын алган Үмөт,
картайып калган кезде мени көрөт.**

**Туландуу гүлгө оронгон түптүз жерди,
тушумда бабаларым «жайсаң» дечү.**

**Сөз кунун баалай билген атам Үмөт,
сезимге тартууласын шаттыкты деп,**

**ак жаркын тилек тилеп аруу дилден,
арнаптыр ысымымды ЖАЙСАҢ деген.**

**Өз тилин талдап, тааный албаган жан,
өзөктөн чыккан жат ал – өрт тутанткан.**

**Өзөктөн чыккан жандан дал ушундай,
өткөмүн вазийпамды так аткарбай.**

¹ Нарванга – Периштелер жай алган Аалам катмары.

**Азыр да алга сунуп тинтүүлөрүн¹,
арасын иритүүдө тирүүлөрдүн.**

**Ал демек, шол тинтүүрдөн өнгөн бала,
андайлар көп кездешет араңарда.**

**Эркинди мокоттурбай андайларга,
эргигин, күч топтогун, курчуп кайра.**

**Акыры учур-мезгил жеткен кезде,
азабын тартат алар тээ тереңде.**

**Өздөрү не болуптур, өзөгү анын,
өзөктүү ачуу шорго малынарын,**

**Андашпай жүрө турсун дардалактап,
айтарым, кетпейт бирок жазууну аттап.**

75 4 52

**Чырагым, олтургузуп таңкы шамга,
чыдабай шам күйгөндүн аягына,**

**баарысын таштап койуп шам жанына,
шашылып неге келдиң кайра мага?**

**Агарып чыгыш тарап сөгүлүп таң,
аз калды убактыбыз, сөзүңдү айтсаң?..**

**Кабырын Бакай менен Каныкейдин,
карегим, келип турса даана көргүң,**

¹ *Тинтүүр* – денеге кирген окту алуу үчүн колдонулчу учтуу дарыгерлик аспап.

*жогорку мөлтүрүктүү¹ жапыз дөбө,
жайы ушул Каныкейдин, аруу дене.*

*Туштагы бийик дөбө: үстү толгон
кабырга, кийинкилер сөөк койгон,*

*ондогон денелердин астындагы,
опол тоо акыл ээси Бакай жайы...*

*Бул дөбө даррават жай² беш денеге,
боорунан орун берген шол кездерге.*

*Ичинен кырк чоронун Чоң-Казаттан,
кайрылып элге-жерге тирүү кайткан,*

*кырааны кырк берендин Кыргыз кары,
айтылуу Ажыбай эр – аргын ханы,*

*Айкөлдү көрүшчү артык жанынан да,
аргасыз жазуу-буйруп калган артта...*

*Айкөлдүн көзү өткөн соң Багуул хандан,
ал экөө уу ичишип жазат тапкан.*

*Багуул хан кадыры бар кыраандардан,
бийликти талашат деп чочулаган.*

*Баарыдан ушул экөө аман болсо,
бийликти тийгизбейт деп толук колго,*

*Абыке, Көбөш дагы астыртадан,
аларга Багуул ханды кайрап салган...*

¹ Мөлтүрүк – чекендиге окшош өсүмдүк.

² Даррават жай – көп адамдын же бир туугандардын денеси койулчу көрүстүн.

**Экөөнүн киши колдуу болушканын,
эл шекшип, бирок билбей ачык дайнын,**

**көргөзгөн сыйларынан таппай кынтык,
көпчүлүк кала берген ичтен тынып.**

**Казаттан тирүү кайткан чоролордун,
койулчу аалам салса жай болорун,**

**бийликке ал кезекте келип калган,
Багуул хан калайыкка жарыя айткан.**

**Киргенде жүздөй киши кенен баскан,
кыш менен кынаптатып жай жасаткан.**

**«Кызматы журтка өткөн берендерге,
калайык, сый кылалы туруп тикел» –**

**деп Багуул өлтүргөнүн билгизбестен,
дендерин берендердин жерге берген...**

**Кейменден бери бийлик кылыш үчүн,
көп өтпөй Тас-Чечендин хан Үрбүсүн,**

**кетсин деп конок болуп, сыйын көрүп,
кайрылып кетеринде ууну берип,**

**жазатын жолдон тапкан кайран эрди,
жай кылган кайра алдырып ушул жерди.**

**Шекшинип калгандыктан Үрбү хандын,
шеригин кошо келген – кылган тындым.**

**Бийлигин бектеп Багуул ал кезекте,
бейнебей калайыкты калган эле.**

**Берген соң Үрбүлөрдүн денелерин,
бүтөткөн дарраваттын кирген жерин...**

**Айкөлдөн калган туяк келгенден соң,
абабыз бул жалгандан кайтыш болгон.**

**«Жалганда ачуу-таттуу тең татышкан,
жанынан берендердин жайымды алсам,**

**аткардым вазийпамды, турдум антка,
армансыз сапар алам кең Ааламга...» –**

**так өтөп өмүр жолун бул жалганда,
түз тутуп нээт-дилин Жаратканга,**

**опол тоо акыл ээси узаарында,
өтүнгөн өтүнүчү, ушул, мына...**

**Жайлары ушул жерде асылдардын,
жарыгым, жер жарылды, кармалбайын.**

**Келер Ай опурталдуу, соңку Айдын,
күтөлү жаңырганын, Акчабагым.**

**«Жылаңач-Бугуда» суу алмашарда,
жолугам Айкөл жаткан ыйык жайда...**

0

**Чырагым, азыр сага айтар кебим,
чынында билбейм кандай сезилерин.**

**Ырчуулдун кылгандыгын кыянаттык,
жарыя айтып койгон күндөн тартып,**

**азыркы айтар жери дастанымдын,
абыдан оор мага, урпактарым.**

**Анткени, «Шер Манасты өлбөс ырга,
айланткан Ырчуул» – дешкен урпактарга,**

**ушунча кылымдан соң: «Ал эмес» – деп,
утур бир кемчилигин кылганым кеп,**

**жат болуп абийириме, жан-дүйнөмө,
жатканын, урпактарым, түшүнгүлө!**

**Баарынан кыйын нерсе – мындан нары,
баяндайм ичте болгон кагылышты.**

**Карегим, буга чейин жалпы журттун,
кыргынын сырт душмандан баян кылдым.**

**Ардагым, мындан наркы баянымда,
айыгышкан сырткы жоого караганда,**

**чиркин ай! Ага-тууган арасында,
чырыбыз арбын чыгат эми сыртка!..**

*** * ***

**Чырагым, мөөнөт кыска, тартыш убак,
чакталуу сөз айтуумду талап кылат.**

**Кара күч каршылыгын кылган менен,
көздөгөн максатыңа жеттик эсен.**

**А бирок, кайра артка жеткирүү үчүн,
Атаңдын чамасы чак, туура түшүн.**

**Токтоосуз ишиң жасап бүткөндөн соң,
ток этер жерин сөздүн айтканым оң.**

**«Артпа деп жок күнөөнү мойнуңа,
аруу дил Акчабагым, айтам канча.**

**Өзүнүн көөдөнүндө кири жок жан,
өзгөдөн кир издебейт, ошондуктан,**

**тийбесин канча катуу Шарыпкулга,
түз сөзүм – тик айтууну көрдүм туура.**

**Дастанга болсо дили анын кандай,
дилинен балдардын да шек санабай,**

**артылган жүктү чогуу тартышканын,
арам ой издебестен макул тапсын.**

**Аттигин, Шарыпкулдун пенделиги,
антпесе: биз кезикчү бейшембини,**

**көрбөстөн төркүлөгөн кыздай мага,
кыл үстүн басарыңды сезсе гана!**

**Оор жүк ансыз деле майыштырган,
обу жок шектенүүдөн салмагы арткан,**

**тил укпай сени жарга такай берсе,
тилектин таш кабары ачык нерсе.**

**Башталган нааразылык араңарда,
басылбай уланууда жыл маалына.**

**Эскертип айтар сөзүм: мындан нары,
эрегиш токтолбосо бүтөт баары!**

**өкүнбөй турган болуп, демек, анда,
өзүңөр басчу жолду тандагыла...**

**«Коштогон каршы тогоол, Кара күчтүн,
карегим, аракетин араң үздүм.**

**Күчөрүн мындан дагы ал аракет,
балдардын баарысы тең билүү керек.**

**Жаңырып тогогончо жыл менен жыл,
жарыгым, сактанууга аракет кыл...**

**Тартынбай жетиш үчүн максатына,
түз сөздүү, сүзө билген каршы агымга,**

**Эрнестке эмне дээрин Айкөл атаң,
эсиңе тутуш үчүн назар салсаң?**

**«Ондогон жылдар мурун жапжаш бала,
олтуруп «Кароол-Дөңдүн» маңдайына,**

**«Эркиме жардам бер?» – деп бар дитинен,
эсимде, суранганы, анын менден.**

**Бурулган нээтине ийип пейлим,
балага, келген шондо, жардам бергим.**

**Кең-Колдун белин ашып кеткичекти,
Көкжалым¹ узатканын билет дечи...**

**Өткөнгө күмөндөнбөй дитин бурган,
өтө аз урпактардын арасынан.**

**Түспөлү элестеткен бабаларын,
түздүгүн унутпадым ал баланын.**

**А кийин солгун тарткан менен бирок,
ал күндү эстен такыр чыгарган жок.**

**Быйыл жаз, толук жигит курактагы,
баланы көрдүм бая жерден дагы.**

**А бирок, Акчабактын ал балага,
анчалык пейил салбай турганына,**

¹ *Көкжалым* – Айкөл Манастын колдоочуларынын бири
Көкжал карышкыр жөнүндө айтылууда.

**нээтимде бааны берип «туура» деген,
нээтиңер түздөлүшүн күткөн элем.**

**Кылымдын жүгүн арткан оор көчкө,
кошулдуң нээтиң буруп. Анда эмесе,**

**Акчабак, Шарыпкулга көч баштаган,
аралаш, дилдеш болгун тартынбастан,**

**ошол көч жеткичекти конушуна,
оорун-жеңилин арт мойунуңа.**

**Бараткан кумга сиңип элдин аты,
байыркы үрп-адаты, ата-салты,**

**көч жетсе конушуна – дал бутага,
калышат сактап элин шондо гана.**

**Жылоолоп ата-баба, бир Жараткан,
жарыгын төксүн журтка кең Ааламдан.**

**Журт көрсүн, журт ичинде чакан көчтүн,
жүгү ообой конушуна эсен жетсин!**

**Элимдин батасынан бүткөн элем,
элиме шол батаны кайрып берем...**

**Түйшүгүн тирүүлүктүн бөлүшүп тең,
түз буруп нээттерин келгендиктен,**

**түгөйүң менен Эрнест азыр сага,
түз койуп дил-нээтимди берем бата.**

**Тең карып жарың менен, өмүр жолун,
тең татып тузун-балын бирге болгун.**

***Көздөгөн максатыңа ачылып жол,
карегим, өнөрүңдүн чебери бол.***

***Ак иште, жактыргандай журтуң мүлдө,
атагын кыргызымдын уксун дүйнө!***

***Таберик тут – батамды көрбөй буру,
тасманды жарык кылсын Аалам нуру!» –***

***Батасын Айкөл Шердин, Акчабагым,
байкоомдо толук бойдон жазып алдың.***

***Убакыт бүтүп калды, эскертээрим,
Көкөмдүн кабырына барып келгин.***

***Ал азыр ыр-дастанды кайталаймын,
алыңдын жетишинче жазып алгын...***

0

8.08.2000 19-30

*Бул медитациялардын учурунда 85-160-беттер
жазылган.*

ҮЧҮНЧҮ БӨЛҮМ

О Теңир! Кыязы жазуу тагдарыбыз ушул белем!
Алты жылдан берки талаш-тартышыбыздын чегине келдик... Агайдан менин кайра-кайра кечирим сурашым, ансыз деле чектелүү окурмандарыбызды тажатканын билем. Бүтпөгөн талашыбыз менен алтынчы китепти бүткөрдүк. Ал эми жетинчи китепти баштаарда, Жайсаң Атабыздын кабырына барып антташууну агай сунуш кылды.

Баштаган ишти аягына чыгыш үчүн чын эле ушинткенибиз туурадыр деген чечимге келдим. Антын өзөгү: ар бирибиз милдетибизди так аткарып, баш тартпашыбыз керек. Мен дастанды чечмелеп, агай аны машинкага басып басмаканадан чыгартууга, балдар акчасын төгүүнүн жана элге жеткирүүнүн милдетин алалы деди. Ошентип, ар ким өз милдетин так аткарыш үчүн антташмак болдук. Атанын кабырына агай, мен, Талант үчөөбүз бардык. Акыл менен Эрнестин мүмкүнчүлүктөрү болбой калды.

07. 09. 2000-ж. 10-ай күнү

0°
42° 57' 47"
8° 17' 34"

**Чырагым, карегинден аккан жаштын,
кар менен жүзүндө изин жууп салгын.**

**Төп жылы¹ Улуу Тогоол тогоп каршы,
тийүүдө баардыгына залакасы.**

**Жем кылбай Кара күчкө дагы кайра,
жетсе деп жебем тарткан – дал бутама,**

**кездешчү бейшембини ар бир айда,
күтөмүн тынчым кетип, басып санаа.**

**Таасири Кара күчтүн күндөн-күнгө
талмандын кармаганын күчөтүүдө.**

**Жеңдирип ошол күчкө койобу деп,
жарыгым, жалындабай жүргөм түтөп.**

**Түтөгөн көңүл отун Атаңардын,
тутантты келгениңер, чырактарым.**

**Өткөндө, сүзүлгөн жип үзүлдү деп,
өктөлүү сезим калган, көөнүм кирдеп.**

**Сезденип² сый көргөзүү, чындыгында,
сезимин козгобосун кимдин гана...**

**Жай кылган бул өрөөндү түбөлүккө,
жан-достон ажыраган денелерге,**

**жагылган шамдын жыты берип кубат,
жан-достор имерчиктеп келип турат.**

¹ Төп жылы – 2000-жыл (високосный год).

² Сезденип – батынбай, даабай.

***А бүгүн баарыбызды кубандырган,
Арууке Апаңардын сөзүн уксаң:***

Бул жерге үч жылдан бери келип жүрүп Арууке апанын кабыры ушул жерде экенин билбейт элем. мунарык жарыкта, түспөлү анча даана көрүнбөгөн үлбүрөгөн караанга назар салдым. Мунайым сулуу жүзү булактын суусуна чагылышкансып, калтылдагандай ажарлуу Апабыздын элеси жакындап келип назик, жумшак добуш салды:

***Арыба, «Кылым Көчү», дастан арткан!
Айлыбыз тик турушту кубангандан.***

***Азыңкы тартып жүргөн Ширинтаңдай²,
Ааламга турат белем көөнүң батпай.***

***Түйшүгү түмөн, чакан көчтүн минтип,
түз келип кабырыңа таазим этип:***

***«Улантып Улуу жолду силер өткөн,
урпакка баяныбыз жетсе» деген,***

***тилекти туу кылышкан чакан көчкө
тилеймин: «Назар сал! – деп, – Теңир көктө!»***

Арууке апанын элеси саал нарылап, Жайсаң Ата-нын добушу чыкты:

***Баарынан эң кымбаты азыр мага,
балдарым, келгениңер ынтымакка!***

***Алтынчы перзентибиз төрөлдү деп¹,
атайын келипсиңер сүйүнчүлөп:***

¹ Ширин таңдай – Жайсаң Ата жөнүндө сөз болууда.

² Алтынчы перзентибиз төрөлдү деп – алтынчы китеп жөнүндө сөз болууда.

**«Дастанды баштан-аяк кайра баштан,
даярдап чыгарабыз атыңыздан.**

**Башталган иштин башын алып келдик,
буга сиз, койсоңуз деп, бата берип,**

**«Кылымдын Көчүн» ушул дастанды арткан,
кыйшайтпай жеткирүү үчүн бутага аман,**

**аткарар ишибизди ар бирибиз,
аны биз Теңир арткан милдет дейбиз.**

**Дооматсыз аткарууга милдетти так,
Теңирди күбө тутуп беребиз ант!» –**

**Жер болгон кабырымдын, мезгил таптап,
жанында жалындап шам күйүп жатат.**

**Үркөрдөй үч адамга беришкен ант
үмүттүн оту жанып, турам карап.**

**«Байсалдуу болсун,– дешип,– Кылым Көчү!»,
балдарым, баардык арбак бата берди.**

**Апкаарып сөз айталбай азыр дагы
Атаңдын толкунданып турган чагы.**

Менден пенделик кеткенин кийин түшүндүм.
Китепти башынан эле Жайсаң Атанын өз аты ме-
нен чыгарсак, жасалма кыйынчылыктар болмок
эмес экен. Акын же жазуучу болбогон соң, бил-
бедим да. Буга төмөндөгү сөздөрдөн кийин толук
ынадым:

**Жайсаңдын дастаны деп баштан эле,
жарнаама айтылганы чындык беле?**

**А демек, атым менен чыкпады деп
айтпагам бир да жолу өктөөлүү кеп¹.**

**Ал эми апкаарыткан, эмне дээрсиң,
ал – аты, бадырайган, Айкөл Шердин.**

**Китеби болуп кыргыз сыймыктанган,
калабы «Айкөл Манас» Жайсаң айткан?..**

**Ондогон кылым бойу төккөн зарым,
о Теңир, чынбы эми кабылдаарың?**

**Айтылып Айкөл аты, аны менен,
атымды урпактарым атаар бекен,**

**деген ой сезимимди өрдөп текши,
дел болуп Атаңардын турган кези...**

**Ал эми перзентиң деп айтканыма,
айыпты, Шарыпкулум, койбо мага.**

**Анткени, Алтынайдай дары бол деп,
аларды Акчабагым алган тилеп.**

**Өктөөлүү сөздөрүңө, тамчы каным,
өзүңдөй жооп айтсам, таарынбагын.**

**Жетинчи сезиминен орун берген,
жок деген сага теңдеш пенделерден,**

**сезимин жоготпо деп Акчабактын,
сенден мен далай жолу суранганмын.**

¹ Өктөөлүү кеп – таарыныч кеп.

**Тирүүлүк – албуут дайра, иримине,
тарттырып ийбегиниң дедим эле.**

**Айтканым аткарбадың, анан мага
айтчы өзүң, болобу эми таарынууга?**

**Атыңды атап сенин «кириң бар» деп,
аныма Теңир күбө, айтпадым кеп.**

**«Дилинде кири жок жан башкалардын
дилинен кир издебейт» – деп айтканым,**

**Шарыпкул, багыштабай жалгыз сага,
бул сөздү айткан элем жалпыңарга!**

**Шек кылбай балдардан сен, балдар сенден,
шар кетсин «Кылым көчү» алга дегем..**

**Түз койгон талабымды, тамчы каным,
түз бойдон, туталанбай, кабыл алгын!**

**«Атабыз адатынча дагы деле
аябай токмоктоду мени» дебе!**

**Ант берип, шерттештиңер кабырымда,
ар бириң бекем болсоң ошол антка,**

**андыктан, таарынгыдай бирөөң дагы,
айтпаймын өктөөлү кеп мындан нары!**

**Ал эми буга чейин менден кетсе,
анымды, чырактарым, кечиргиле!**

«Жыланаң Бугу» мазарына барганда Атабыз агай-
га кайрылып сүйлөгөн саптарына, агай нааразы

болуп таарынган: «Балдарыңыздын дилдери таза, а меники кир турбайбы?» деп. Агайдын түпкү өктөөсүнүн жөнү бардай болуп туйгам. Анткени Атабыз:

**Өзүнүн көөдөнүндө кири жок жан,
өзгөдөн кир издебейт, ошондуктан,**

**тийбесин канча катуу Шарыпкулга,
түз сөзүм – тик айтууну көрдүм туура.**

**Дастанга болсо дили анын кандай
дилинен балдардын да шек санабай,**

**артылган жүктү чогуу тартышканын
арам ой издебестен макул тапсын,–**

деген саптарын чачмелеп жатып, бир кезде менин сезимимде барган ойдон улам: «тамчы каным», «кош чырагым» деп кайрылчу атабыздын рухунун ысык илеби, эми, ошол эле мен аркылуу, сууганын билгем. Балдардын ой-туйгуларын да сезимим аркылуу чагылыштырып жеткирем, демек, алардын дастандын чыгышына жардам берүүдөн башка, ойлорунда эч нерсе жогун, ал эми агайдын алардан кинем санашы жөнсүз экендигин да билдиргеним чындык болчу. Агайдын Атабызга эмес, мага таарынышы абзел болмок. Сезимдин чек арасы бар экенин тааныгысы келбегендиктен, сезим аралык мыйзамды бузуп алганын да билгиси келген жок. Агай мен эмес, Атабыздын улуу рухун да кечирим суроого мажбур кылганына каниет кылар бекен?!

**Жарыгым, сөздөрүнө Аруукенин,
жакшылап көңүл койуп, чечмелегин:**

Атабыздын элеси нарылап, Арууке апабыздын
үлбүрөгөн элесинен назик добуш чагылышты:

**Укканын Алмамбеттин апасынан,
учурга ылайыктап айтып турам.**

**Төрөрдө Алмамбетти, ачык асман
түнөрүп, түн түшкөндөн булут баскан,**

**улуган катуу шамал булутту айдап,
удургуп көк бетинде көчүп турат.**

**Чагылган чакмак чагып, «күр-шар» этет.
ченемсиз төккөн нөшөр сел жүргүзөт.**

**Карабай алааматка – дал төбөдө,
күйгөнүн тогуз шамдын көргөн эне!**

**«Койнуңа Шер келди» деп, Жер-Энеге,
берилген Көк Теңирдин белгиси эле.**

**Төрөмдүн төрөлгөнүн эске салып,
төбөдөн төктү нөшөр оттук чагып.**

**Айланып, арт жагы анын, аппак карга,
айлана чүмбөттөлдү ак матага.**

**Тогуздан, үч адамдын, жаккан шамы,
төөнүтөт¹ ак жарыкка айлананы.**

**Жагылган шам нуруна, так төбөдөн,
жашыл нур жуурулушат Аалам төккөн.**

¹ Төөнүтөт – чүмкөйт.

**Төшөнүп кар-шейшепти перзент-китеп¹,
төөнүгөн кош жарыкты жатат тиктеп.**

**Түгөйү Айкөл Шердин болуш үчүн,
төрөлсө Нурперицен Алмамбетим,**

**көмүлүп, далки² баскан дастан үчүн,
келиппиз кең жарыкка деп түшүнгүн.**

**Ал анда, берер батам, чырактарым,–
алтынчы перзентиңер кулач жайсын!**

**Үркөрдөй үч адамга, көч баштаган,
үйөрдөй жазда жүргөн, толуп-ташкан,**

**урпагы кыркуузумдун коштоп көчтү,
улуу көч арыш керип, кез дүйнөнү!**

**Арбагы Айкөл Шердин, Алмамбеттин,
ар дайым жылоолосун «Кылым Көчүн»!**

**Оомийин! Тушташ келип учуруна,
о, Теңир, назарың бур, ак батама!**

Апабыздын колун көккө созуп бата тарткан
элеси алыстап, кайрадан Жайсаң Атанын коңур
добушу угулду:

**Жарыгым, ак батасы Аруукенин,
айтылып убагында, кабыл келсин!**

**Кыябы сөздүн келип калгандыктан,
кыскача дастанда айтчу окуядан,**

¹ Далки – чаң деген мааниде.

² Перзент-китеп –

**жагдайды түшүндүрүп бериш үчүн,
жарыгым, айтам азыр бир үзүмүн.**

**Атына заты тектеш Арууке энең
алганын түбөлүк жай ушул жерден,**

**дастандын ошол жерин айтканымда,
дареги дайын болмок урпактарга.**

**А бирок, шартка ылайык, саал эрте
айтууга туура келди, ук эмесе:**

**«Аманат» деп артылган Алмамбеттин,
Айсары алып келген асыл денин,**

**Айкөл Шер Түгөйүнүн керээз сөзүн,
аткарып кынтыгы жок, Чеч-Дөбөнүн**

**мазарын түбөлүктүү жайы кылып,
Манастын калган саал көөнү тынып.**

**Аткара албай койгон, бирок дагы,
бар болчу, Алмамбеттин «аманаты».**

**Алмамбет алгач качып чыккан кезде,
азаптуу, оор жүгүн тарткан бирге,**

**Мажитке Аруукени баш байла деп,
Манаска табыштаган «аманат» кеп.**

**Айтканда, керээз кебин, Аруукеге
аруу жан жашын төгүп минткен эле:**

**Алмамбет өз жанынан кымбат көргөн,
Айкөл Шер, түгөйүсүң Теңир берген.**

**Эч качан аткарылбас керээз сөзүн
экинчи кайталаба, өтүнөмүн.**

**Алмамбет түгөйлөшүң болсо сенин,
Ааламда түбөлүктүү жары – менмин.**

**Айкөл Шер түбөлүктүү жары экенин,
аяндан кандай билсе Каныкейиң,**

**Төрөлгөн Нурперицен Алмамбеттин,
түбөлүк жары болом деп билгемин!**

**Айтпастан эжемчилеп ачык, бирок
аянда отуз жылды күткөм болжоп.**

**Тогуз жыл өмүр сүрүп жарым менен
түшөрүн түндүн башка билген элем.**

**Баш тарткан Жараткандын буйругунан
безери кош дүйнөнүн – жалгыз шайтан.**

**Алдырып койгондуктан азгырыкка
ар дайым теңтайлашат акка кара.**

**Танбаган улуу күчүн Жараткандын
тагдырдын жазмышына ийет башын.**

**Баш ийип тагдырыма билген менен,
башыма келген кезин оор десем,**

**айтылган пенделиктен ушул сөздү
анымды кечирер дейм Кудуреттүү?..**

**Кендиги, айкөлдүгу Алмамбеттин
кыязы, айттырган бейм шул керээзин...**

*Уядан жалгыз учкан шумкар,– төрөм,
уулуна ата болсо деген экен.*

*Ак сүтүн аруу эненин эмген бирге
Мажити баш байласа Аруукеге,*

*эненин ак сүтүнүн кусуруна
баарыбыз каларыбыз билбептир да!*

*Ал үчүн бул жалгандуу дүнүйөдө
артында калган перзент, Арууке экөө*

*аркалап эмчектешин кечсе деп күн,
аргасыз кылган тура төрөм бүтүм.*

*Артынан алган жары барган кезин,
арман ай, ойлонбоптур Алмамбетим.*

*Жазмыштын түбөлүктүү экенине
жарыктан маани бербей өтөт пенде.*

*Жашоону, ирмем убак, түбөлүк деп,
жаңылып күн кечкенин билбей келет.*

*Дал ошол жаңылыштын азабынан
далалайлар Аалам кезет жай албастан.*

*Күнүмдүк тирүүлүктүн азабынан
качам деп, түбөлүктө жайсыз калсам,*

*экөөңө оор болорун менден дагы,
Эреним, билип туруп кылбайм аны!» –*

*Арууке кайтпастыгын айтканынан,
Айкөлгө билдиргендей тик караган.*

**Жайына Алмамбетти койгон күндөн
жалдырап, нес болгондой сүйлөбөстөн,**

**түрүнөн, кош дүйнөдөн баш тарткандай
түнөргөн Мажит шондо сүйлөгөн жай:**

**«Жапжалгыз, ээн чөлдө калган жандай,
жан боорум, жүргөн чакта жан кыялбай,**

**Манастан уккан сөзүм... Бул жалганда
мажбурлап турат мени жашаганга.**

**Милдетим өтөй турган бүтпөгөнүн
мен азыр керээз сөздөн утур билдим.**

**Артында тамчы канды калган сенден
аман-соо эрезеге жеткирттирем.**

**Ошентиш үчүн, бирок, сөзсүз эле
жарыңа үйлөнүшүм керек беле?**

**Арбагын ата-эненин тутуп күбөө
аткарып баардык шартты ант бергенде,**

**артында боздоп калам деген ойдон,
арман ай, караманча алыс болгом:**

**«Күн бүтүп, суу түгөнүп эгер кокус
кимибиз мурунураак болсок окус,**

**милдетин бүтпөй кеткен бул жалгандан
милдеттүү – бүткөрүүгө артта калган»,–**

**армандуу аруу эненин актап сүтүн
ага-ини, аткармакка зар, үмүтүн,**

**Учкашып Саралага бүлбүл жанган
үмүттүн оту коштоп сапар алгам.**

**Байсалдуу бүттү деймин сапарыбыз.
Бир арман, агатайым, калдым жалгыз.**

**Алдырып пенделикке, жаным ага,
артында ордуң баскан тамчы канга**

**аталык милдетинди өтөлбөгөн
өтүшүм керектиги чыккан эстен.**

**Ак сүтүн берген энем Алтынайдан
аз кызмат өтөбөдү жарың алган.**

**А демек, Аруукени энем дешке,
айтчы өзүң, жаным ага, болбосун не?**

**Атамдын ордун баскан ата болдуң,
Арууке жеңем эмес, апам болсун.**

**Өзүңдөн калган белек, тамчы канга
өтөймүн ак кызматым, жаным ага.**

**Атанын уулу дешип эл тамшанган
азамат эрен болот ордуң баскан!» –**

**деп Мажит Алмамбеттин элесине
дил буруп антын кайра бергенинде,**

**Айкөл Шер, кырк чородон аман калган
Айкөлдүн жанындагы бир нече жан,**

**жүздөрүн жууп туруп ачуу жашка
жүрөктөн кошулушкан ошол антка.**

**Аз өтпөй ошондон соң, Айкөл Шерге
Арууке: «Алмамбетти койгон жерге,**

**жалгызын алып барып келсек» – деген,
жүйөлүү сөз айттырат Мажитинен.**

**Айкөл Шер Алмамбетти койгон күндөн,
ачылып ичтен жарат ириң тепкен,**

**абалы оор тартып тургандыктан,
аларды коштоп кеткен Бакай абам.**

**Төшөктөн турбай жатып калган менен,
тостурат эл-журтуна Кошой берен.**

**Арууке айдай жүзгө тамга салып¹,
аккуудай болуп чачы бүт агарып,**

**күйүттөн жапырылган камышка окшоп
кучактап Күлчоросун ыйлайт боздоп.**

**Жети күн аза күтүп Чеч-Дөбөдө,
жүрөктөн алкыш айтып тоскон элге,**

**аттанып сегизинчи күнү анан
ал жерге барышкандар кайра тарткан.**

**Арууке ошол жерден аттанарда,
азыңкы жүзүн жууп туздуу жашка,**

**акырын добуш салып Бакай ханга
айтыптыр бир ооз сөзүн ал мындайча:**

¹ Тамга салып – жакыны өлгөнүн угузганда аялдын өз бетин тытып алуу салты.

**«Абаке, мерчемдүү бир жерге барам,
артымдан ээрчисеңер, сурабастан!**

**Шол жерге жетсек эсен, айтар сөзүм
шашылбай келип турат айтып бергим». –**

**...Канжыга менен түшүп, Кең-Жайыктан
кечишип Нарын сууну, бери чыккан.**

**Жеткиче ушул жерге, үн катпастан,
жаш төгүп күнү-түнү жол баштаган.**

**Төбөгө Күн чакыйып келген кезде,
түшүшөт үстүдөгү тепшичеге.**

**Көлмөгө көз жашынан пайда болгон
киринтет Күлчоросун маалы толгон.**

**Аткарып өтүнүчүн суроо салбай
Арууке сүйлөгөнүн күтүшөт жай.**

**Бооруна Күлчоросун кысып бекем
боздоптур мына минтип Арууке энең:**

**«Аалам кең, анын чегин өлчөш үчүн,
адамдын акыл күчү жетпестигин,**

**айтуунун болмок эмес эч кажети,
ал эгер болбогондо бир себеби:**

**дал ошол чексиз Аалам катмарында,
тукуму Перилердин жашаарына,**

**адамдар арасында айтылып кеп,
а бирок, ага сейрек ишенишет!**

**Ааламдан Жер-Энеге, Перилердин
адамга жардам үчүн келишерин,**

**жазмышта Жараткандын буйругу деп,
жаңылбай адамзаты билүү керек!**

**Кеменгер, кең пейилдүү Айкөл Шерге,
каршылаш Коңурбайдын келерине,**

**адамдар Алмустактан бери карай,
аны эми билишер дейм шек санабай.**

**Тукуму Акперинин Көк катмарда,
ал эми каралары – туңгуйукта.**

**Сумбула – Пери кызы, Көк катмардан,
суусуна кең Ааламдын бийлик кылган.**

**Кайсыл жер назарына илинсе анын,
көк кашка мөлтүр тунук суу чыгарын,**

**анан да мекендеген ошол жерди,
адамга байырларын Перилерди,**

**сөзүмдү көөнүңөргө түйсө экен деп,
сырынан кең Ааламдын козгодум кеп.**

**Жазмышым маңдайымда буйрук эткен
жашоону бирге өтөдүм силер менен.**

**Алмамбет болсо түгөй Айкөл Шерге,
акылдаш болдум эжем Каныкейге.**

**Төрөлгөн Семетейге ал экөөнөн,
төрөдүм кызматы үчүн уулумду мен.**

**Жашоодо вазийпамды аткардым деп,
жарык жүз, Перилерге айталам кеп!**

**Бирок да, көтөрүлүү Көк катмарга,
буйрукта жазган эмес маңдайыма.**

**Кызматты Жер-Энеге өтөш үчүн,
канынан адамдардын төрөлгөмүн.**

**Көз жашын Сумбуланын салып жөнгө,
каламын ушул жерде түбөлүккө!**

**Акылдын уйуткусу, асыл аба,
алдыда не күткөнүн билерсиз да?..**

**Айкөлдүн өтсө көзү – ошол замат
азуусун бүлөгөндөр бийлик кылат.**

**Жан жолдош болгондордун Айкөл менен
жазаты күтүп турат бейлебеген.**

**Ал эми кыраандардын тирүү калган
азаптуу күн кечери ачык Айдан.**

**Кордугун Айкөлүнүн тартып Каныш
конушун таштап койуп кетер алыс.**

**Аргасын Семетейдин табат эжем,
айласы Күлчоронун кантээр экен?**

**Таласка алып барбай ушул тоонун
койнунда чоңойткунуң, Мажит боорум!**

**Жеткирип эрезеге, анан гана
жетимди алып баргын Таласына.**

**Ал кезде мөгдөсө да, бирок аман,
азаптуу күн кечирип жүрөр абам.**

**Колуна Күлчоросун тапшырган соң,
карапдым, ал жерден сен кеткениң оң.**

**Ал эми калган нерсе буйруктагы,
а демек, нени жазса, көрөт аны.**

**Таластан биз чыкканда жаңырган Ай
толукшуп толгон экен мис табактай.**

**Уздун таза кандуу хан тукуму
уланып, жердеш үчүн жерди ушу**

**уйутку толгон Айдай бөксөрдө деп,
урпактар үчүн мында калуум керек.**

**Кошка, боордоштор! Канжыгадан¹
көрүшөр кезди буйру! О Жараткан!» –**

**... чулганып Ай нуруна, көк көлмөгө
чөккөнүн көрүшүптүр көз көрүнөө.**

**Жапжарык Ай нуруна «Аруукелеп»
жети адам таң атканча жүрөт издеп.**

**Жол жүрүп чаалыгышкан жети адам
жатышат таңга жуук аргасыздан.**

**Бишарат аян белги жетөөнө тең
бир кылка Көк Теңири берген экен.**

¹ Канжыга – түбөлүктүү жай.

**Арууке ак булутка чүмбөттөлгөн
акырын добуш салып минткен экен:**

**«Денимди табабыз деп издебестен
дуба айтып, аттангыла заар менен.**

**Жол жүрүп араңардан – өтсөң кимиң,
жер көчкү түшкөн жерде жайым менин.**

**Эсилим, боордошум калды эле деп,
эскерип арбагыма дуба айтып өт!» –**

Атабыздын кыргыл добушу пастап, өзүнүн кабырынан саал жогору жактагы жер көчкүнүн тушуна алып барды. Арууке Апабыздын жайын көргөздү да кайрадан сөзүн нары улады:

**Чырагым, ал заманда могу жаткан
чалчыктын орду болчу, көл, мен айткан.**

**Жер өсүп андан бери, көл таманы
жээгинен чөккөндөргө толуп калды.**

**Атылчу жогор жактан тунук булак
ал азыр тоо түбүнөн чыгып жатат.**

**Бул күндө көл ордунда чуңкурчага
топтолот жаан-чачын суусу гана.**

**Чырагым, тиги жарча, жер көчкүдөн
калган жер, жайын алган Арууке энең.**

**Арууке ушул жерден жай алган деп,
айтмакмын дастанымда кийинчерээк.**

**Акыркы сапарыма аттанарда
атайы кайрылгамын айтып дуба.**

**Ал кезде шул өрөөндө баш калкалап
Элтабар, Мажиттерим турчу жашап.**

**А бирок, бул жакта деп, ошол жазда
абамдан уккан элем жаңы гана.**

**Болбосо, Багуул хандан, Абыкеден,
булардын изин каткан Бакай белем.**

**Таласка Аруукесиз келишкенде
төгүндөй алгыс кепти айтышты эле:**

**«Атайы калса керек кечүү издеп,
биз тиги Нарын сууну бойлоп жүрсөк,**

**Арууке иримдеген шарды карай
киргенин калыптырбыз эч байкабай.**

**«Кошкула!» – деген сөздү уккан кезде
кеч болчу, кетти шарга баласы экөө.**

**Алардын аркасынан Мажит дагы
агымы катуу сууга бой таштады.**

**Буйрукта жазуусуна аргабыз жок,
баргандар кайттык кайра дагы боздоп». –**

**Бакай хан өкүргөндө, чындап анан
баардык эл ишенишкен угуп турган.**

**Желденби, же элденби кийин бирок,
шек кетип, издегендер табышкан жок.**

**Уласам сөз түгөнбөс айта турган.
учуру келген кезде дастанда айтам.**

**Жарыгым, Мажиттин да асыл дени
жай кылган түбөлүккө ушул жерди.**

**Боз дөбө Элтабардын жанындагы,
боорумдун дене-досу алган жайы.**

**Жер көчүп, булак чыккан могу жерди
жай кылган Аруукенин асыл дени.**

**Жытынан асыл энең алсын кубат,
жарыгым, жай олтуруп шамыңды жак.**

Жер көчкүдөн төмөн аккан булактын көзүнө
шам жактым. Атабыз сөзүн нары улады. Үнүбүздү
чыгарып шам үстүндө эч кимибиз ант бербесек да,
дилибизде алдыдагы милдетибизди так өтөйбүз
дегенибизди билем.

**Жөн-жайын Аруукенин айтамын деп,
жанараак үзгөн жерден улайын кеп.**

**Жүгүмдү, алгач ирет, далки баскан,
жүктөнүп сапар алган – үч гана жан.**

**Козгошкон оор жүктү орунунан
көрүнбөйт араңардан Эркин балам.**

**Асейин, Рыспайлар бата алган
арабөк жолдо калды, аттиң арман!**

**Такшалып, жол азабын далай тарткан
там берип Арууке, Айкөл «көч» атаган,**

**учугу урпагымдын, улаган жол,
үч адам ант бердиңер кармашып кол.**

**«Чын эле боорумсуңбу, Талант, сен?» – деп,
чырагым – Шарыпкулум сурачу көп.**

**Байлаган жип болбосо – ант берүүдө
бул жерде болмок анда бөлөк бирөө.**

**Бүгүнкү антташууңар абдан ыйык!
Кусурга калбагыла жеңил туйуп!**

**Кошулам көчкө деген мындан нары
дил койуп, нээт буруп берсин антты.**

**Чырагым, үч деген сан бүткөн иштин
билдирет бузулбаган бекемдигин.**

**А демек, үч бурчтукка бекиди ант.
Бузулбайт «Кылым Көчү» сапар улап!**

Таланттын инисинин баласына Жайсаң деп ат
койгонуна ичтен чочулаганымды Жайсаң Ата ту-
йуп минтип жооп айтты:

**Чырагым, кандашына Талантымдын
чочупап кабылдадың койгон ысмын.**

**«Жез таңдай, сөз чебери атабыздай
жалганга бир келчү жан кайталанбай.**

**Андыктан атабыздай болуш кайда,
жараган уул болсун кызматына!**

**Талыса аркалаган иштен канат,
жүгүмдү уулум алып кетсин улап!» –**

*деп тилеп, ысмым берсе аруу дилден,
дилимден наристеге бата берем:*

*«Тилеги Талантымдын кабыл келсин!
Теңирим суудай тунук өмүр берсин!*

*Сөз кунун баалай билген, барктап терең,
татыктуу болсун атка Жайсаң деген!*

*Карегим, Көкөбүздүн кабырына
кайрылып барууң керек, эч унутпа!*

*Арбакты козгоп койуп барбай калсаң
артынан, Акчабагым, чочуп турам.*

*Кийминди эриген кар сыгып алма,
карегим, суу кылыптыр, ооруп калба.*

*Тез жетип тигил отко балдар жаккан,
жарыгым, болбой калды курганбасаң.*

** * **

Алайга бараарда мен катуу ооруп төшөктө жаткам. Кандай акыбалда барганымды бир Теңир билет, анан мени менен барган Шакин агай, Талант, Эрнесттер билишет. Эмне үчүн Алайга бар деп Атабыздын өтүнгөнү, азыр мага айдан ачык болуп калды. Ал эми ошол учурда Алайга агайдын түзгөн анын бекиткени бараттык.

Биз «Жылаңач Бугу» мазарына барганда Атабыз: «байланган жипти үздүм» деген эле. Ошол күндөн тарта менин агайга болгон мамилемде салкындык күч алганын туйдум. Ишибиз аягына чыгыш үчүн ушул

ант менен өзүмдү да, балдарды билип туруп байлаганымды мойнума алуум керек. Агай анттын текстин жазып: «Ушу күндөн баштап ишке ашат. Аны ыйык адамдардын мазарына тайынып барып антташабыз, жаңы мүчөлөр ошол жерден ант берип кошулат арабызга» – деди. Биз агайдын бул ойун туура деп чечтик. Эми «Кылым Көчүнө» мүчө болуп Эрнест кошулмач болду, а бирок өзүбүз антты окубаптырбыз да. Шамдын үстүндө отуруп ошол текстти окуп үчөөбүз эч жерден ант берген эмеспиз. Бирок кандайдыр бир окулгандай кабыл алган окшойбуз.

12. 10. 2000-ж. 16-ай күнү

0°
25°42'51"

***Чырагым, эсенсиңби? Каршы тогоол
ченемсиз түйшүк салып, болду тоскоол.***

***Көтөрүп жол азабын батмандаган,
Көкөбүз жаткан жерге койуп кадам,***

***унутуп бар азапты тарткан жолдо
улуу шам алоолонот ортоңордо.***

***Жалпы Аалам алоолонгон шамга батып
жалынга телмиресиң таштай катып.***

***Күтүүгө түтө билген Журт Атасы
кубанып маңдай жарып тосуп алды.***

***Алоолоп күйгөн шамдын жалынында
арманы, кубанычы чагылууда.***

***Көңүлүн Көкөбүздүн көккө серпкен,
көксөгөн «Кылым Көчү» эңсеп келген,***

**кезинде Көк-Дөбө деп, Көкөмдөн соң
«Куу-Калля» деген какшык атка конгон,**

**жай кылган түбөлүккө дене-досу
дөбөнү көздөп келип көч конгону.**

Алайга Күн уясына батаарда келдик. Ал жерде Акыл, Таланттардын досу Максаттын бир туугандарынын жардамы менен Көкө Атабыздын кабырына бардык. Толгон Ай дал тушубузда, сүрдүү кабырстанга нурун төгүп турду. Көкөтөй Атабыздын асыл денеси жаткан жерде шам жагып, шам үстүндө Эрнест ант берүүдө. Ошол анттын тексти:

**Өзүңдүн барлыгыңа, тирлигиңе таазим
этем!**

Асыл адамдардын арбактарына, анын ичинде Көкөтөй Атабыздын кабырынын жанында, улуу Теңир, өзүңдү күбө тутуп АНТ БЕРЕМИН!

Бир өзүңдүн шыпааң менен, Улуу акын Жайсаң Үмөт уулунун тирүү арбагы Бүбү Мариям Муса кызына жолугуп, кыргыз элине өтө керектүү «АЙКӨЛ МАНАСТЫ» айтып берип жатканына кынтыксыз ишенемин. Ал дастан аягына чыгып, Жайсаң Үмөт уулунун ысмы бүткүл дүйнөгө тарап, окуя жомоктон арылып, кыргыздын анык тарыхы жазылышын тилеймин! Тилеп гана тим болбостон, дастан артырган «Кылым Көчүнө» кошулууну чечтим. «Көчтүн» мүчөлөрүнө аяр мамиле жасаймын. Алардын көңүлүнө кир кетирүү – антты бузгандык деп билем.

Шарыпкул Эсенгул уулу менен Бүбү Мариям Муса кызынын тарткан түйшүктөрүн колкосу жок тең тартышам. Китептердин чыгышына,

аларды элге жеткирүүгө, түшүндүрүүгө өмүрүмдү жумшаймын. Кылым көчүнүн мүчөлөрүнүн кайгы-кубанычтарын чогуу тартам. Ушул айтканымдан өмүрүмдүн акырына чейин кайтпаймын, **ЖАРАТКАН ТЕҢИРИ!**

Бул кылган кызматым жеке кызыкчылык үчүн эмес, кыргыз элим үчүн, алар ээлеген куттуу жер үчүн, баарынан мурун – бабаларыбыз көксөгөн урпактарыбыз башкараар Улуу мамлекет болсун үчүн аракеттенем.

ТИЛЕГИМДИ КАБЫЛ КЫЛ, ЖАРАТКАН ТЕҢИРИ!

*Теңирди, тирүү арбакты тутуп күбө,
төбөдөн нур төгүлгөн ыйык Жерде,*

*кошулуп көчүңөргө... Бар азабын
көтөрүп тең тартууга берген анттын*

А бирок Көкө Атабыздын, антыбызды жактырбаганын төмөнкү саптардан улам билдим:

*маанисин талдап угуп, Журт Атасы:
«Максаты ишке ашсын» деп, бата тартты.*

*Жарыгым, калган сөздү Журт атасы
жайынча турат өзү улаганы:*

Адаттагыдай Жайсаң Атанын элеси оолактап, кагелес¹, бийик бойлуу, аппак сакал, бийик кундуз бөркчөн Көкөтөй атабыздын мунарык карааны жай чыккан добуш салды:

*Чырагым, мезгил-убак – тирүүлүктө!
Чеги жок, өлчөм болбойт түбөлүктө!*

¹ *Кагелес* – арыкчырай, шыңга.

**Кеткен чак, келер кезиң, учур чагың
керемет каткан сырсыз – баары дайын.**

**Ачкычын табышмактын табабыз деп,
адамдар тирүүлүктө издей берет.**

**Айрымы, тагдыр-буйрук жазган болсо,
ачкычын кереметтин апат колго.**

**Андайлар өтө сейрек, сан миң жандан
алышат кылым тогоп чанда бир жан.**

**Эгедер болгон андай кереметке
эстүүсү тобо кылат Көк Теңирге.**

**А бирок, көбүнесе адамзаты
ал кезде ойуна албай жазуу барды,**

**Теңир да эстен чыгып ал учурда
таптым дейт табышмакты өзүм гана.**

**Ашынып текебердик... Айрымдары
алгансып колуна уучтап бүт Ааламды,**

**көңүлүн көпчүлүктүн ууктурчу,
көрпенде сөздү сүйлөйт чирик жыттуу:**

**«Көргүлө, мына менин жасаганым!
Көрүнсүн, болсо эгер Жаратканың!**

**Угуза добуш салып баарыңарга
ушуну бердим мен деп айтсын, кана!**

**Аңтарып асман-жерди Айга кондук,
а бирок, Жаратканды таппай койдук!**

**Ал көрсө Теңир бар деп, адам гана
абалтан бирин-бири алдайт тура!».** –

**Ачкычын табышмактын таптык дешкен,
Азезил дил-нээттерин бүт ээлеген,**

**атактуу аалымдардын бул үрөнү
абыдан тамыр жайып өнүм берди.**

**Дил-нээти ууланбаган, урпагымдан
дегеле көрө албадым бир дагы жан.**

**Аздектеп Журт Атасы деген жандын
арбагы түшүнүксүз кеп айтканын,**

**талдоого чамаң жетпей турган өңдүү,
таспиктеп¹ түшүнтөйүн, назар бөлчү!**

Жүгүнүп таазим кылганыма назар бурбай сүй-
лөй баштаган Көкөтөй Атабызга дендароо карап
турам. Менин ушул абалымды эми гана баамдап,
Журт Атасы түшүндүрүүгө өттү:

**Эгеси Кең Ааламдын – Көкө Теңир,
эмнени жаратпасын – жан бериптир.**

**Жашаган Жер бетинде адамзатка
Жараткан акыл берген кошуп жанга.**

**Үзүрү бергенинин – адамзаты
үстүндө унутушту Теңир барды.**

¹ Таспиктеп – чечмелеп.

**Жаратса нени Теңир, бүт баарына
жарыгым, жан салган деп айттым жана.**

**Шондуктан мээрим төгүп сүйлөй билсең,
шамал да ой бөлүшөт адам менен.**

**Биз жашап өткөн доордо – Көк Теңирден
бездирчү уулуу үрөн аз себилген.**

**Журтубуз тоонун койнун кылып мекен,
жуурулуп табиятка өмүр кечкен.**

**Аруулук дилибизде уялаган,
азгырган Азезилден сактап турган.**

**Теңирдин бишааратын¹ түз туялган
Аярлар² көп болчу элде, ошондуктан,**

**бек кармап бишааратын, ыйык жибин,
билишчү табияттын баардык тилин.**

**Келер кез, өткөн чактан берип кабар,
керемет сырды терең сакташчу алар.**

**Элчиси кош дүйнөнүн деп түшүнгөн,
эл дагы аярларды барктап күткөн.**

**Касиет жанга сиңип, канда калган
кездешет бул учурда сейрек жандан.**

**Табышмак жандырмагын таба турган,
тагдырдын токсон тогуз ачкычынан,**

¹ Бишаарат – аян.

² Аяр – өзгөчө касиетке ээ жандар.

**бирөөнү сага ыйгарды жазуу-буйрук,
баркына жете билгин ыйык тутуп!**

**Ал ачкыч – чен өлчөмсүз түбөлүктөн,
жан-досун кээ бирөөнүн небак өткөн,**

**качандыр дене-досу калган жерге
кайрылтып келе турган күчкө эге.**

**Карегим, кылымдардын чаңы басып,
канчалар эскерилбей унут калдык.**

**Эл болбойт өткөн чаксыз, ошондуктан
урпакка бизди эскерүү зарыл абдан.**

**А бирок, уйкуңардан ойгоно албай,
арман ай, жатасыңар али да жай!**

**Урпактар, баскан жолду бабаларың,
үйүлгөн чаң-тозондон тазаласын**

**Ошондо нугун тапса жаңылбастан
ооматтуу, журт башына, конот заман.**

**Көтөрүү журттун жүгүн, урпактарым,
колуна келчү иш эмес ар бир жандын.**

**Калк жүгүн көтөрөт деп арыбастан,
хан болчу жанды тандайт Бир Жараткан.**

**Кошумча ага анан, түпкү атадан
келаткан мурас салтты эске салам.**

**Кыркууздун түпкү атасы Ууз хандан
хан тагы тун уулуна мурас калган.**

**А кийин, чачылгыча кырк урууга,
ал тукум бийлик кылган жалгыз гана.**

**Чабылган кырк уруудан аман калган,
чогултуп журттун башын Бөгөй абаң,**

**кайрадан бир хандыкты жаш Эштекке
кеменгер кайран адам берген эле.**

**Бирөөсүн кош тизгиндин чойуп тартар,
башчыга кеңеш берип, акыл айтар,**

**бийликке укук берген – алтын таяк,
башчылык кылган уруу келген сактап,**

**журтка Эне боло турган жан экен деп,
Бөгөй чал Зудейхага кылган белек.**

**Ээ болоор Эштектен соң алтын такка
эрэнди зар тиленип күттүк канча!?**

**Бишаарат аян сырды Теңир берген
бел тутуп күтүп жүрдүк үмүт менен.**

**Акыры Журт тилегин кабыл кылган
Айкөлдү сүйүп берди Бир Жараткан.**

**Баягы сан жетпеген журттан анда,
болгону калган элек чымчым гана.**

**Түптүү журт жоголбосун тыптыйпыл деп,
тирөөчтү Жараткандан алдык тилеп.**

**Эл тилеп, Теңир берген Айкөл берен
ээ болуп курама элге, такка минген.**

**Жоголо жаздап барып баш көтөргөн
Журт ээсин, Көк Теңири өзү берген!**

**Айтылып эл ичинде аты калган
асылдар, адам эмес, тек жаралган,**

**колуна көрпенденин келбей турган –
милдетти өтөш үчүн жаралышкан:**

**Көкөтөй, Кошой, Бакай, Сергил-эне,
Күчүгөн, Бөгөй, Бурул... айта берсе,**

**жарашаар дастанда айткан ар бир жанга
жаралып, өттүк милдет өтөп гана!**

**Ал эми Айкөл Шердин жөнү башка,
аркалайт журттун жүгүн ал азыр да!**

**Эсил журт Айкөлдөн соң кайра дагы,
эзилеп таруу сымал чачырады.**

**Балдары бир атанын, арман дүйнө,
бөлүндү ар улутка ушул күндө.**

**Кыркууздун атын сактап уңгусунда,
кыргызым, болсоң дагы чымчым гана,**

**айланам урпагымдан ат сактаган.
ат салыш дүйнө элине, болгун аман!**

Муну керемет дебей койсо болбос, ошол мезгилде жалпы элибиз Президентти шайлайбыз деп ызычуу болгон учур эле да... Анан кантип Көкө Атабыздын төмөнкү сөздөрүнө тамшанбай койо аласың?..

**Чайпалтпай журт кесесин, урпактарым,
чамасы чак Ажонду сактап алгын!**

**Бир бүтүн эл болуу үчүн сөзсүз түрдө,
бел байлап элдин жүгүн көтөрүүгө,**

**Жараткан, Көк Теңири назар салган
Журт Ээси болуш керек эл баштаган.**

**Көз кыры түшкөн жанга Көк Теңирдин,
калайык өз тагдырын ишенишсин.**

**Ал анан жазуу буйрук нени жазса,
ал сөзсүз келет бир күн журт башына.**

**Карегим, түптөн бери келе жаткан
кеп салдым өткөргөнүн журт башынан.**

**Бул күндө тукумубуз Ууздун деп,
бергидей түптүүлүгүн так далилдеп,**

**Атадан калган мурас – алтын такты
Абыке менен Көбөш сакташпады.**

**«Талашат эртең бирөө» – деп Сулуу хан
тыйынга алтын такты айландырган.**

**Ал эми Журт белгиси «Көөхар Көздү»
Акун хан кайтарбастан өткөн көзү.**

**Аманат кутучаны – ичи кара
аталаш кичүү иниси Нидал-пашаа,**

**баш тартып берген анттан агасына,
баа бычып сатып ийген арабдарга.**

**Тукуму шол Нидалдын азыр дагы
тукуруп бир бирине диндеш калкты,**

**топтошкон кан ичкичтер, сан миң жандын
төгүүдө жер бетине суудай канын.**

**Баш кошуп биргелешип дүйнө калкы
буларды жок кылбаса – жаман арты!**

Былтыр, ушул саптар түшкөн учурда, жыл ай-
ланбай кан ичкич террористтерге бүт дүйнө бири-
гип согуш ачаары кимдин ойуна келиптир?!..

**Жашоонун Теңир жазган нугун бузган,
жаралган акыл-эстүү – жалгыз адам.**

**Жазуу эмес, бар болгону бузулат нук,
жакындап же алыстап мезгил жылып.**

**Журт куту оогон менен, жазуу-буйрук
жандантты урпагымды – өлкө кылып.**

**Урпакка калбаса да мурас такты,
унгусу улуу журттун – улут калды!**

**Урпагым өлкө делип, ал өлкөнүн
укканда ажосунун бар экенин,**

**Эр Төрөм алты жашка толгон кезин
элестеп турам азыр, каректерим...**

**Жетпей көз чындыгына, төгүнүнө
жалынып турган кезде Көк Теңирге,**

**каптады кара тумоо Ош-Пирди деп,
капыстан укканымда калааба кеп,**

**өрт каптап өзөгүмдү, түнү менен
Өзгөнгө хан өргөөнү көтөрттүргөм.**

**Куту Улук Эл Төрөгө мурасталган
кан тагын, барс түсүндө уйутулган,**

**койдуруп хан өргөөгө, жоо жарагын
коштогон атка артып, жол тарткамын.**

**Жетектеп Аккуланы, таң алдында
жеткемин Ош-Пирдеги Чеп Капкага.**

**Толук жаш¹ курактагы Көкөтөйдү
таңданткан алты жашар Журттун Ээси.**

**А көрсө, сактагысы келсе журтту,
ал элге төгөт тура Теңир кутту.**

**Кут кылып Шерди Теңир турса берип,
Куту Улук Эл Төрө деп ысым бердик.**

Сөз ким жөнүндө болуп жатканына көзүм жетпей, таңдана караган мага, Көкө Атабыз түшүндүрө баштады:

**Карегим, кайда ысымды айтат тебе.
Калк билген Шердин аты шундай эле.**

**Аяндуу Шердин атын Манас деген,
айтпастан жат урууга, сактап бекем,**

**Айкөл деп жакындары – эл ичинде
Куту Улук Эл Төрөсү дешээр эле.**

¹ Толук жаш – кырк жаштан өтүп, акыл токтоткон курак.

**Анткени, аталардан балдарына
айтылып келе жаткан сырдуу ырымда,**

**аяндан алган атты айтса жатка
ал анда түн түшмөкчү журт башына.**

**Мааниси Манас деген сөздүн эмне?
Жан-досу, Журт ээсинин, түбөлүккө**

**алыстап кете албастан болуп Пири,
арбагы айланчыктап жүрөт тирүү!**

**Эл аты жер жүзүнөн өчпөсүн деп,
Эгемден алгандыктан эли тилеп,**

**акыркы күнгө чейин арбагы анын, –
ал элдин, тыным албай көрөт камын.**

**Андыктан, көзү өткөн соң, калайык калк
Аяндан Теңир берген атын атап,**

**жеткир деп үнүбүздү Көк Теңирге,
жалынып көнгөн эли өз Пирине.**

**Аяндан алган Манас деген аттын,
Айкөл Шер көзү өткөн соң айтылганын,**

**урпактар али күнгө билишпей так
уламыш жомок кылып кеп салышат.**

**Бул эми бүктөм мезгил буйруктагы,
болгону жетти учур айтар аны.**

**Бир гана кайберендин буту тийген,
мекендеп тоонун койнун мөңгү кийген,**

**тоолордой бийиктикти, пейилди кең
тоолугум жоготпостон сактап келген.**

**Дал ошол айкөлдүгү сактап, бирок
дарегин далилдөөчү тарыхы жок,**

**түбү бир, учу анын ар улутка
тараган боордоштор арасында,**

**Ууздун атын сактап уңгусунда
уучка толуп калган кыргызыма,**

**далили түптүүлүктүн – улут аты
дагы да кыркууз бойдон сакталганы.**

**Доордо биз жашаган, Түрк тукуму
дуулдап оттой жанып күйүп турду.**

**Бал тилге салып көбүн амалданып,
баш ийбей койгондорун күчкө салып,**

**безери, түпкү атанын атын танып,
бир тобун кырк уруунун түрк атантып,**

**ансыз да азган элди, оңго-солго
ажырым кылып бөлгөн эки ордого.**

**кырк ууздун атын буруп – кыргыз деген
курама чымчым элди баш көтөргөн,**

**кайрадан кыймак болуп түп тамырдан,
Түрк тукум шум Байтөрө кыргын салган.**

**Алгачкы хан ордону Алтайдагы,
алтыга толгон Айкөл сактап калды.**

**Келгенде он экиге – каңгайлардын
качырып Алп Дөө дешкен Нескарасын,**

**кыргындан чымчым калган кыргыз элин,
кайрадан сактап калган Айкөл Шерим.**

**Ал кезде Кошой, Бакай күчкө толгон,
аттары эл ичине дайын болгон.**

**Калкалап көздөн, сөздөн Кыраан Шерди,
көбүнчө даңктаганбыз тигилерди.**

**Санжыра уламаны жазышкандар
сыягы, шол аттарды жазган чыгаар.**

**Андан да өз тилине ылайыктап
аттарын жазган чыгаар буруп атап.**

**Баарынан өкүнүчтүү – баамымда
баатырды түрк уулу дээр ал жазууда.**

**Анткени, көбөйүшкөн уй түгүндөй,
атанын атын танган тукум түркөй,**

**аракет кылып баардык күчү менен
атакты жайылтышкан «түркпүз» деген.**

**А демек, түрк тукум деп кыргыздар да
айтылып калган чыгар жазууларда.**

**О кийин, күчкө толгон кезде, Шерим
бошотуп бөтөн элден мекен, жерин,**

**кыргызды – кыргыз деген аты менен
кыйырга тааныттырган Айкөл берен!**

**Ал кезде адамзаты жер бетинде
азыркы адамдардын чейреги эле.**

**Ал эми жерлерибиз биз ээлеген
алгачкы көркүн сактап менменсинген,**

**тоолору мөңгү кийип, андан аккан
туптунук мөл суулардан кана жуткан,**

**талаалар гүлгө оронуп жашыл кийген
төп келчү тоолуктардын пейли менен.**

**Жыртпастан ченем ченсиз жердин бетин,
жеткидей жан сактоого себилчү эгин.**

**Суусу мол жерди тандап, жат душмандан
салынчу коргонгудай чептер чакан.**

**Доорунда дал ошондой чепте чакан
дооранды сүргөн элек Теңир жазган.**

**Ай тамга Баасыз хандын тууру делген
Алайды – ыйык ордо тутуп келдик.**

**Ал кезде тукумдары Баасыз-хандын¹,
айтайын ээлик кылган хандыктарын:**

**тукуму Айтамгалуу² Баасыз хандын
түптөгөн Даван³, Үрүш⁴, Өзгөн шаарын.**

¹ Баасыз хан –

² Айтамга –

³ Даван – Фергана.

⁴ Үрүш – кыйрап жок болгон шаардын аты.

*Давандын ээси Элеман болгон менен,
Алайдан түшчү эмес, малга кенен.*

*Үрүштү Үрүш кылган чындыгында,
үндөбөс, бир мүнөздүү хан Баймырза.*

*Арыбас Дулдулдардын атак-даңкы
ал кезде тамшандырган канча жанды,*

*сөзүмдүн нугун саал бурганыма
сыягы, болбостурсуң анча капа...*

КӨКӨТӨЙ АТАНЫН БЕК АРСТАН ТАЙЧЫ ЖӨНҮНДӨ БАЯНЫ

*Кичүүсү Баймырзанын бек Арстан
кызыл чаар Дулдулдардын тайын баккан.*

*Кыязы, ошонусу болуп себеп,
кийин ал Тайчы аталып кетсе керек.*

*Атына заты анын келишип төп,
ажалдан кайра тартпас Арстан бек.*

*«Агамдан талашпаймын бийликти» – деп,
ал тиги азилердин элин жөөлөп,*

*аларды титиретип каары менен
Ахсыкет¹, Андуканды² бүт ээлеген.*

*Алайга атайылап келип анан
ал мага өтүнүчтүү добуш салган:*

¹ *Ахсыкет* – Намангандын жанында жайгашкан эски Аксы шаары.

² *Андукан* – Анжиян.

**«Абаке, Өзгөндөгү капка чебиң,
агаңдын баласымын, мага бергин.**

**Ар кимди коржоңдотуп бийлетпестен,
ал жерди, өз бооруңмун, ээлейин мен.**

**Зер алтын байлыгыңдын казынаңда
залалым тийбейт жырык тыйынына.**

**Көбөйтүү келет колдон, анан аны
керектей турган учур чукул калды...» –**

**Тик карап, оттуу карек чачып жалын,
тайманбай сүйлөгөнүн жактыргамын.**

**Капкада башкаруучу ишке анан,
кылайып ошол күндөн катышпагам,**

**тийиштүү болгон менен. Жалпысынан
тек баарын бүтүрүүчү бек Арстан.**

**Эрдигин, иштин көзүн тааныганын
билчүмүн Эр Төрөм да жактырарын.**

**Таласка көчүшүнө болгон себеп
кыязы, дал ушул да болсо керек.**

**Бийликтин кош тизгинин Арстан бек
бийлетпей өзгө жанга бек кармайт деп,**

**Эр-Төрөм көзү жетип, кетпей наары¹
ээлейин деген экен кең Таласты.**

¹ Наары – кадыр-баркы.

**Оозунан чыккан сөзгө бек экенин
ошондо далилдеген Тайчы бегим.**

**Топтолгон зар-алтындын баарысын тең
Таласта хан ордого жеткирттирген.**

**Анткени, аташ үчүн бир хандык деп,
алтын-зар абыдан көп керектелмек.**

**Баймырза сыяктуу эле бек Арстан
бир мүнөз кырс жан болчу сырын каткан.**

**Баамымда, шол мүнөзү түрткү берип,
Айкөлдүн айкөлдүгүн ичтен жээрип,**

**Арстан бек сыр бөлүшпөй эч ким менен,
өч алмак болот каңгай, азилерден.**

**Абалтан адат болгон каңгайларга,
азапты салыш үчүн душманына,**

**аларга кастай эмес, достой келген,
аянбай асылдардан тартуу берген.**

**Алданган жалтырына элди, анан
аз аздан бир-бирине душман кылган.**

**Алардын шол айласын өздөрүнө
колдонмок болгон тура, Арстан, көрсө.**

**Тунуйук, Полон, Санжы, каңгайлардын
тизгинин какмак түгүл болуп жакын,**

**кейитпей мурдакыдай салык салып,
кербенге капка-чепти кенен ачып,**

**ал эмес айрымдарын Карт-Торудан
ашыртып жигиттерин кошуп турган.**

**Анысы Айткөл эмес мага дагы
ал кезде чындык эле жакпаганы.**

**Сырт салдык Арстан бекке баарыбыз тең
Санжылар менен бирге болуп кеткен.**

**Дарексиз болуп Төштүк, Бокмурун – жаш,
дилimde жектесем да – болсун деп баш,**

**билгизип наарызылык эч сөз айтпай,
бийликти талашпадым, калтырып жай.**

**Ал эми казынамда байлыгымдын
Арстан кемитпеди жез тыйынын.**

**Алтындан, мис, күмүштөн чаап теңге,
арттырып сан байлыкты, жыйган дилде.**

**Көөдөндө сырын билбей тирүүлүктө
күн бүтүп узаптырбыз о дүйнөгө!**

**Баймырза Коңурбайдан таап жазат,
бек Арстан Үрүштө анын ордун басат.**

**А бирок, элдин оозу көнгөндүктөн
аталып Тайчы бойдон кала берген.**

**Катылган сыр ачылып калгандыктан
тукуму Дулдулдардын тез азайган.**

**Аларды сактап калыш үчүн Тайчы
азаптуу күн кечирип күч жумшады.**

**А бирок, бар мээнети кетип желге,
азайып жок болушат өздөрү эле.**

**Кочуштан агып түшкөн сууга окшоп,
кетерде журттун куту турбай токтоп,**

**коргондун чети ойулуп, ошол жерден
калааба журт башына түшөт экен!**

**Түшкөнүн шол калааба журт башына
туйунбай Бакай, Кошой, Айкал Шер да,**

**арман ай, Ази уулунун тилин алып
ажалга аттанышкан тике багып!**

**Арстан бек аттар менен Айкал Шердин
аянбай камсыз кылып аскерлерин,**

**ал өзү Бээжин беттеп аттанбастан
асырап аргындарды калып калган.**

**Аттанып сан миң аскер жоону беттеп,
артына кайткандары санга жетпейт.**

**Ичине катып кегин бек Арстан
ишхиди Боханьнанын¹ болуп калган.**

**Жердеген Ыйык-Көлдө Кош-Барсканды²
жигилдер³ болчу анын тагалары.**

**Кыз алып, кыз беришип алар менен
катышын үзбөй бекем сактап келген.**

¹ *Ишхиди Боханьна* – Кытай бийлигин Ферганада жүргүзгөн киши деген мааниде.

² *Кош-Барскан* – Барскоон.

³ *Жигилдер* – уруу.

**Арзыган колуктусун бек Арстан,
аны да жигилдерден тандап алган.**

**Давандын көкүрөгүн толук бийлеп
катылуу дүмөктүү ойу көөдөндө бек.**

**Тайчыны өздөрүнө имергени,
тартуулап кытай ханы, перстин беги,**

**жалтырак өлүү байлык эмес жалаң,
жан эттен бүткөн сулуу кыздарынан,**

**жар болсун кадырыңа жеткен дешип,
жан дилден сыйлагандай түр көрсөтүп,**

**себине жигит-кыздар күң-кул менен
сандаган жылтыр буйум тартуу берген.**

**Кеткендин кегин алыш үчүн гана
калп эле кубангандай болуп ага,**

**көргөзүп аябасын кайындардан
катыра калың берет аргындардан.**

**Тайчыны колго алдык деп куулук менен,
тигилер алданганын билбейт экен.**

**Балдарды төрөлүшкөн эки аялдан,
билгизбей тындым кылат бек Арстан.**

**Чакпасын өз тукумун өзүмдү деп,
чарайна кезинде эле жерге берет.**

**Көөдөнгө каткан кегин бек Арстан
кезеги келип баштайт Коңурбайдан.**

**Кытайдан алган аял Хоисине
кылыптыр мамилесин ал өзгөчө.**

**Башкадан сурап-билип – сынамакка
байкатпай Хон ханша суроо салса,**

**куулугун билбегендей бек Арстан
кууланып, аял билген жооп айткан.**

**«Байлыгы, баатырдыгы болгон менен
бирок, бул байоо, энөө байкуш экен.**

**Баарынан эң жакшысы, эмне десем
билемин, аткараарын үн дебестен»,–**

**деп Хон, билдирүүнү талап кылган,
кытайдын хандыгына жооп жазган.**

**Акылдын күчү менен Арстан бек,
аларды толук бойдон ишендирет.**

**Дөөмөтү¹ келгендиктен бек Арстан,
дөөлүттүн ташы өйдө учуп турган.**

**Карама-каршы ага, ошол тапта,
Калчанын ташы кулайт төмөн жакка.**

**Адамдын ырыскысы качарында,
алдастап урат бойун тоого, ташка.**

**Шол тапта ырыскысы Коңурбайдан,
шырылдап куйулууга даяр турган.**

¹ Дөөмөтү – ооматы.

**Келгенин шол учурдун баамдаган
Арстан бек аялына суроо салган:**

**«Бээжинден Бохиньнага чейин жерди
багынтым, ошондуктан менмин ээси»,–**

**дегенин Коңурбайдын, келген кербен
дуулдап кеп салууда, уктуңбу сен?» –**

**бир азга ызалуудай туруп анан
буулугуп Арстан бек сөз улаган:**

**«Дал ушул Боханьнаны бийлеш үчүн
тартууга келгениңди, Хои, түшүн.**

**Кайдагы кан ичерге байлыктарын,
кайнатам, каалабаймын тарттырганын.**

**Озунуп Коңурбайды жок кылбаса,
жок болот шум Калчадан, атаң, анда.**

**Өзүндөй айла-амал менен гана,
өлтүрүү мүмкүн аны, болбосо ага,**

**түз барса Алгарасы андан мурда,
түгөнгүр, арга табат сактаганга»,–**

**дегенин туура көрүп Хои ханша,
шол замат кат жазыптыр атасына.**

**Башкага ишенбеймин, мен барам деп,
Бек Арстан катты алып өзү кетет.**

**Ал эми ага чейин бек Арстан,
арага жик салуучу амал тапкан.**

**Хоинин боордошу Чжунцзыдан,
аракет небак эле баштаттырган.**

**Коңурбай дарыланып, Ньенченде¹,
Чин-Миндин үңкүрүндө жаткан кезде,**

**«Айыksam хандын башын кесемин» – деп
айтканын бир аяры айтып келет.**

**Шул сөздү шылтоо кылып Чжунцзы ханга
шарт койуп, макулдугун сураганда,**

**териккен текебердүү сөзүнө, хан,
тигинин койгон шартын макул тапкан.**

**Жетимиш аярынын Коңурбайдын,
жетиштүү зерин чачып, анын кыркын**

**көндүрүп Коңурбайга каршы, Чжун,
кыңк дебей баш ийгендей табат кутум.**

**Оозунан чыккан ар бир сөзү анын
ошентип Улуу ханга болот дайын.**

**Кесирлүү сөзү ашынып кеткендигин,
күн сайын кутумдардан жеткендигин,**

**бекемдеп, алыс жерде Хон-сандан,
билдирүү алып келет бек Арстан.**

**Тайчынын, максатына көздөп келген,
тартканы мына шонтип таамай тийген.**

¹ Ньенчен – Тибеттеги тоонун аты.

**Улуу хан бөлүп алып Чжу экөөнү,
угузбай башкаларга, буйрук берди:**

**«Жан эмес, билгизбестен желге дагы,
жок кылып келесиңер Коңурбайды.**

**Бул ишке хан сарайдан кеткенин шек
билбесин бир дагы жан бизден бөлөк.**

**А демек, аярлардын койбой бирин,
ал эмес аскадагы кара үңкүрүн,**

**түп орду менен тыйпыл кылмайынча,
тирүүлөй келбейсиңер кайтып мында.**

**Үңкүрдү Хао аярга жардырган соң
үндөтпөй аны дагы жок кылган оң.**

**Буркандан¹ жазаларын алышты деп,
баардык эл айтышкандай болушсун кеп.**

**Каалаппы, каалабайбы эми бирок,
кайтууга убададан акыңар жок.**

**Ишиңер жакшы бүтсө тартуу күтөт,
болбосо экөөңдүн тең күнүң бүтөт»,–**

**ушундай буйрук менен, билбеген жан,
Улуу хан тиги экөөнү аттандырган.**

**Тагдырдын жазуусунун чындыгына
там берчү учур келди, эми мына...**

¹ Буркан – Каңгайлардын кудайынын аты.

**Күн бүтүп ичер суусу түгөнбөсө,
Коңурбай дилин берген Кара күчкө,**

**башкага жашоосунда ынабаган
башчынын тилин алып, кантип анан,**

**калганын жан алгычтар арасында
кашайып туйбай калмак, ошол чакта?**

**Баарынан Аалам сырын туя билген,
бири да аярлардын, эмнеликтен,**

**ажалдын сунган колун туйунбастан
ар кими өздөрү үчүн көрүшкөн кам?**

**Ал эми кабары жок аян сырдан
Арстан бек, менмин десе, муну кылган,**

**көрүнүш кадыресе тирүүлүктө,
көңүлгө, каректерим, бек түйгүлө!..**

**Башчысы кутумдардын Хао аяр
баардыгын жөнгө салып күтмөк даяр.**

**Өздөрүн кадыресе пенделерден
өзгөчө жаралгандай бийик сезген.**

**Ааламга түз баруучу жолдобуз деп,
ар бири дилдеринде ишенген бек.**

**Отуз үч кутум менен отуз аяр
ободон алмак болуп аян кабар,**

**Көк-Тоодо, аян алчу – Сүт-Булакка
кетишет ошол күнү таң алдында.**

**Отузу табынууга – отуз үчү
отузун максат кылып өлтүрүүнү,**

**неликтен ыйык жерди тандашты деп,
нээттен берген суроо болмокчу эп.**

**Кадырлуу аярлар деп хан сарайда,
кырк кутум бөлөнүү үчүн атак-даңкка,**

**ыйык жер курмандыкты кылмак талап,
чалышса – тилектерин кабыл кылмак.**

**Отузу артта калып – отуз үчү
ободон алабыз деп аян үндү,**

**аяндуу ыйык жерге мурда барып,
аларды күтүшүшмөк даярданып.**

**Коңурбай жанындагы жети аярдан
кутумдук кылат деп эч шек албастан,**

**карегин ныл бастырып жазуу-буйрук,
капарсыз өлүмдү ага койгон буйруп.**

**Шол тапта Чжунцзы, бек Арстан,
буйругу менен хандын мөөр баскан,**

**аскада кара үңкүргө жетип аман,
буйрукту аткарышат тагдыр жазган!**

**Жазмыштын кудурети болбогондо,
Коңурбай түшмөк эмес бейкам колго.**

**Капилет кирип барып бек Арстан
канкордун башын кыйып, мооку канган.**

**Курч албарс кыя чапкан чачсыз башы
кыпкызыл канга үңкүрдү бойоп жатты.**

**Сарыккан канга карап албарсынан
санаасы тынып турду бек Арстан.**

**Капилет кыйылган баш бир кыйлага
кыркырап, тоголонуп, тийип ташка,**

**түпкүргө түшөрүндө акыркы ирет
тырпырап жасагансыйт ал аракет.**

**Шол тапта жер жаңыртып кишенеген
шайтандан бүткөн аты учуп кирген.**

**А бирок, коңурсуган кан жытынан
Алгара кечиккенин дароо туйган.**

**Жыйрылып канаттары, ошол замат
аскадан кеткен экен төмөн кулап.**

**Жетишип максатына жарым-жарты
жок кылуу калган эми кутумдарды.**

**Хао аяр назар салып Арстан бекке,
кандайдыр жамандыкты сезсе деле,**

**а бирок, Улуу хандын убадасы
ал кайдан эки болсун деп алданды.**

**Отуз үч кутум кайтып келгичекти,
орчундуу тапшырманы бүткөрмөкчү.**

**Ошентип, далай кылым Кара күчтүн
ордосу болуп келген бул үңкүрдүн,**

**аяктап жалгандагы вазийпасы,
аны азыр Хао аяр жардырмакчы.**

**Бүткөрүп жасай турган ырымдарын
«Болду эми, кеттик» деген Хао аярдын,**

**буйругун аткарышып баарысы тең,
түшмөкчү болушканда тигил төмөн,**

**Бек Арстан дорбосуна ала кирген
«Берем» деп башты ханга салат экен.**

**Баарысы аман-эсен түшүп жерге,
байралбай алыс узап кеткен кезде,**

**«Карс» деген добуш чыгып, тунуп кулак,
кара зоо түтүн бүркүп көккө атылат.**

**Аскада үңкүр эмес, калдайган зоо
айланат ташка, кумга өзөн толо.**

**Чаң-тозоң тарап, тынчып калган кезде,
чаалыккан берки аярлар келген эле.**

**Жебенин тийгендиги дал бутага
билинет мына азыр, ушул тапта.**

**Болбосо чарчаганы, аман-эсен
бирөөнүн бир да жери чийилбестен,**

**келишкен кутумдарга карабай тик
сурады тигилерден Хао минтип:**

**«Кетишкен эки топтун, бири аман
келдиңер, экинчиси кайда калган?» –**

**Башчысы отуз үчтүн Олуя Ши,
басыңкы киңкил добуш салып, минтти:**

**«Караңгы түпкүрдөгү жалындаган
кыпкызыл отту көздөй агууда кан.**

**Ошол кан – отуз аяр каны экенин,
олуя Ши айтканга ишенерсиң.**

**Алдыга биринчи топ мурун барып
Ааламда Көк Жылдыздан аян алдык:**

**«Отузду чалгыла,– деп,– курмандыка» –
ободон үн угулду шол аянда.**

**Жүз буруп уясынан чыккан Күнгө
жандары кетти алардын эркиндикке.**

**Ободо Улуу Күнгө кетпей бирок,
оп тартты жан-досторун түпкүрдө от.**

**Аярым, отуз эмес, ошол отко
жаныбыз биздин дагы кетти кошо!**

**Чжунцзы! Улуу хандын берип ийген,
ичели, куй шарабын, баарыбыз тең!» –**

**ошондо Чжун менен бек Арстан
ободо Улуу Күчкө беришип там,**

**кеткендей аргалары, бир-бирине
каректер кадалышып бир ирмемге,**

**биринчи эсин жыйып бек Арстан,
билмексен болуп минтип добуш салган:**

**«Белегин Улуу хандын билер бекен
дедик да, Ши Олуя, пенделиктен.**

**Ал эми так буйрукка жазуудагы
арга жок, аткарылар учур чагы!**

**Ушундай кырдаалдарга ылайыктап,
Улуу хан ачиттырган анар шарап.**

**Түпкүрдө отту көздөй агып жаткан
түспөлдөш кызыл канга өзүң айткан,**

**аярлар, тирүүлүктө анда, демек,
акыркы даам татчу келди кезек.**

**Чшунцзы! Өтүнүчүн Олуянын
орундап, алып келгин хан шарабын!» –**

**Арстан бек сөзүн айтып бүтөр замат
атайын ачытылган анар шарап,**

**оролуу, чыны көөкөр идиш менен
ортого койуп Чжун мындай деген:**

**«Буйругу Улуу Күчтүн, кошумча ага
башкарган баарыбызды Улуу ханга**

**каршылык көрсөтмөк ким? Айтпасам да
көрүнүп турган нерсе Күндөй даана.**

**Болгону жалгыз суроо, Олуя Ши!
Биринчи керек муну ким ичиши?**

**«Дирт» этип Олуянын кансыз эрди,
добушу күңүрт чыгып мындай деди:**

**«Биз татар акыркы даам, бул жалганда,
буйруган кыркыбызга бирдей кылка.**

**Ал эми силердин жөн такыр башка,
келдиңер буйрук гана аткармакка.**

**А бирок, эрте-кечпи, силердин да,
айланып келет шул күн башыңарга.**

**Ал азыр далай жолу тирүүлүктө,
ар бириң шарап ичкен кесеңерге,**

**куйдургун хан шарабын, суусун кансын,
кыйноосу тирүүлүктүн артта калсын.**

**Тозоктун алоолонгон жалынына
түшөлү ханыбызга биз да удаа.**

**Биринчи, акыркы ирет бул жалганда
буйрукту бердим, Хао, сенден мурда,**

**Аттанып баратабыз түбөлүккө,
аярым, кир сактаба көңүлүңө!» –**

**Олуя Хао аярдын көздөрүнө
тик карап сөзүн айтып бүткөнүндө,**

**Хао аяр кең күрмөнүн чөнтөгүнөн
кесесин алып чыгып мындай деген:**

**«Жалганды түбөлүктөй сезгендиктен,
жаңылыш адамдардан кетет экен.**

**Алдырып ачкөздүккө кыркыбыз тең
алдандык Улуу ханга, пенделиктен!**

**Жашоонун бар кызыгын күнүмдүк деп,
баш тартып биз алардан көнгөн элек.**

**Жакындап акыркы күн калган кезде
жалтырың жеңди бизди, жалган дүйнө!**

**Абийирди алмаштырган алтын-дилде
аралжы болот дедик биз эмнеге?**

**Катылган кумуралар алтын толгон
калышат ошол жерден козголбостон.**

**Азгырып, кала турган шол дүнүйө,
аттанып баратабыз сүртүнүп көө.**

**А балким, Улуу Күчтүн, биз баш ийген
буйругун кылгандырбыз аткар деген?**

**Талданат мунун баары түбөлүктө,
тартынбай, бурадарлар, ууну ичкиле!» –**

**деп Хао шарапты алып кеседеги,
даамын албай туруп тартып ийди.**

**Артынан аярлардын калбай бири
аякта шараптарын шыпкай ичти.**

**Андан соң күн чыгышты карап баары,
аярлар түбөлүккө уктап калды.**

**Корумдап аярларды Чжунцзы, Арстан
Калчанын, Алкаранын башын салган,**

**дорбону коштоодогу атка артып,
жөнөштү түнү менен сапар тартып.**

**Жол жүрүп күндөп-түндөп бир аптада
жеткенде Ачкайкыда айрылышка,**

**Арстан бек Чжунцзыны токтой тур деп,
акырын, бирок өктөм сүйлөдү кеп:**

**«Эгерде эжең кымбат болсо сага,
эмесе, көңүл койуп сөзүм тыңда.**

**Өлтүрткөн кырк кутумун Улуу ханың,
өлтүрттөт, барсам эгер, мени дагың.**

**Сени да, өзүмдү да сакташ үчүн,
садагам, мына мындай, кылдым бүтүм.**

**Баштарын Алгаранын, Коңурбайдын
байланып өз жериме тез кайтайын.**

**Бул ишке Улуу хандын катышканын,
далилдейт, баш салынган дорбосу анын.**

**Эгерде ханың мага тийишпесе,
катылуу бойдон калат сыры ичте.**

**Антпесе, баркы кетчү таралат кеп,
атактуу колбашчысын өлтүрттү деп.**

**Туулган тирөөч болуп бул жалганга,
түбөлүк жашай турган жок адамда.**

**Айткандай Олуя Ши, эрте-кечпи,
акыры өлөрүбүз чындык дечи.**

**А демек, акыл-эси жайында жан
ажалдан корксун неге келе турган?**

**Өлүмдөн качты деген ойдо калба,
өтөөчү көп ишим бар бул жалганда.**

**Жазмыштын шол буйругун аткаруу үчүн,
жардамчың экениңди, зарыл билүүң.**

**А демек, ханың менен мамилемди,
айтарсың, үзбөгүдөй таап кепти.**

**Элиме жол тартайын, келе колуң,
эсен бол көрүшкөнчө, Чжун боорум!» –**

**ошентип бөлүнүшүп Ачкайкыдан,
ал экөө эки жакка жол улаган.**

**Ошондон, көзү өткүчө бек Арстан,
Жобгусу Боханьнанын¹ деп аталган.**

**Түргөштөр, көзү өткөн соң Айкөл Шердин,
таруудай чачыраткан курама элин.**

**Кекенген Сулуу ханга бек Арстан
кутумду пайдаланат көнүп алган.**

**Барс жылы, мүчөлүндө Сулуу хандын,
билгизбей түн койнунда алып башын,**

**калтырып башсыз денин, түнү менен
кутуму бек Арстанга берип ийген.**

**А бирок, ордун баскан Сулуу хандын
артында калган уулу Туткажандын,**

¹ Жобгусу Боханьна – Кытай бийлигин Ферганада жүргүзгөн киши деген мааниде.

**акылы, эрдиги да атасынан
артыкча жаралганын баамдаган,**

**Бек Арстан кутум эмес, Кашкар хандан,
бел куда түшүп барып, сурайт жардам:**

**«Айтылуу Эл-Төрөнүн сан байлыгын
Ээлеген түргөштөрдү кылсаң тындым,**

**Барсхан, Суяб, Нускет, Талас толук
багынат баш көтөргүс кулуң болуп.**

**Ал эми Даван, Алай мен турганда
тийиштүү толук бойдон, Улуу ханга»,–**

**тилинен бал тамызып бек Арстан
тигинин көөнүн шунтип бийлеп алган.**

**Кол курап тандалмалуу жоокерлерден
Кашкар хан түргөштөрдү чапкан экен.**

**Жебеси Согду хандын таап жазат,
Сулуунун Туткажаны туткундалат.**

**Аскердик дарамети Туткажандын,
арбаптыр эр көкүрөк Кашкар ханын.**

**Көк жалды тааный билген Улуу ханга
Кашкар хан Туткажанды тартууласа,**

**ордумду хан сарайда бекемдейм деп,
ойунда Фумын Линчо ишенет бек.**

**Болжолу кашкарлыктын чыгып туура,
белеги жаккан экен Улуу ханга.**

**Улуу хан Туткажанды Тухо-сянь деп,
урматтап жарым хандын ченин берет.**

**Атакты ыйгарганы менен ага,
а бирок, бийлик бербей караманча,**

**кармаптыр арстандай капастагы,
кайтартып чаптырмакка элин аны.**

**Тогуз жыл өткөндөн соң, чычкан жылы
«Тындым кыл» деп жиберет бек Арстанды.**

**Кытайдын сарайында бек Арстандын
кутуму, билдириптир иштин жайын.**

**Белинен Канжыганын, Туткажандын,
Бек Арстан жолун тосуп, алат башын.**

**Бир кезде Акдербишти жолуктурган
Баасыз хан Дулдул аттан тукум алган,**

**баягы Ак үңкүрдү, бек Арстан,
баштардын сакталучу жайы кылган.**

**Кесилген Туткажандын башын алып,
кеч бешим Ак үңкүргө жете барып,**

**үйүлгөн нечен эрдин баштарынын
үстүнө таштап башын Туткажандын,**

**албарсын алып кындан, чаап ташка,
аны да ыргыткан соң үймөк башка,**

**кош колун көккө созуп, тизе бүгүп,
каргаптыр өзүн өзү мына минтип:**

**«Кудурет! Адамзаттын түсүн кийген,
кыязы, болсом керек жаналгыч – мен?**

**Аралаш касташыма кандаштардын,
карачы, кагыратып үйдүм башын.**

**Азаймак түгүл бирок, күндөн күнгө,
арбыды адамдарга кегим ичте.**

**О Теңир! Кимдин өчүн алдым кимден?
Ошону айрый албай турамын мен.**

**Башында, түлкүгө окшоп, аzipердин,
буга да, тигиге да бүгүлгөнүн,**

**саткындык кылышканын жектегенден,
сазайын колдоруна берсем дегем.**

**Анымдан пайда эмес – таап зыян,
айрылдым тирек туткан жакындардан!**

**Шондон соң, чындап анан, кек куушума
шарт дагы, ыңгай дагы, келди туура.**

**А бирок, өздөн-жаттан алам деп кек,
арман ай, бириндөөгө болдум себеп!**

**Тараган бүт тукумун Ууз хандын
түндүгүн бир кылууга көргөн камдын,**

**бөлүштүм оор жүгүн деген ойдо,
билбепмин түшкөнүмдү түпсүз орго.**

**Алам деп кумалакты карындагы,
аттигин, чиритипмин куйган майды!**

**Бул буйрук, бешенеме өзүң жазган,
барамын тозогуңа жалтанбастан.**

**Кең пейил, кечиримдүү, Кудуреттүүм!
Кабылда көрпенденин бир тилегин!**

**Баймырза, Көкө абам, Айкөл Шердин
билемин арбактары тирүү экенин.**

**Арбагы асылдардын, бек Арстандын
ак кызмат өтөймүн деп адашканын,**

**алганын мойунуна, укса экен деп,
акыркы зар тилегим турам тилеп.**

**Ак кызмат өтөп келген бул үңкүргө,
алынган баштар толду ушул күндө.**

**Куураган баштар менен кошулуп мен,
Кудурет, тозогуңа бирге түшөм»,–**

**боздогон Тайчы Арстан басып үнүн,
бир кезде Хао аярдан үйрөнгөнүн,**

**кунт койуп, шашылбастан, жасап бүтүп,
үңкүрдүн жарылуусун калды күтүп.**

**Комузун койнундагы колуна алып,
коштоптур муңдуу күүнү добуш салып:**

**«Кудурет сырын купуя катып,
күн кечкен тукум кылымды артып,**

**курушуп чепти урбас бекем
күтүшкөн кароол – карышкыр-иттен.**

**Ачыкка сыры чыккыча алар,
асырап баккан арыбас Тулпар.**

**Арман ай, анан аралап шайтан,
ачылды сыры кылымдар каткан.**

**Ажырап Дулдул-Тулпардан эли,
андан соң кыйрап урабас чеби,**

**каны жоо кытай калкына эми,
карамдуу болуп калышты эли!**

**Тамыры калса өнөр деп бир күн,
тартынбай дарак бутагын кыйдым.**

**Калк камын көргөн калбады жакшы,
кагырап жатат саткындар башы.**

**Үңкүргө үйдүм саткындар башын,
үнүм ук, Теңир, мен дагы саткын.**

**Көзүмдөн аккан армандуу жашым
көл болуп түпсүз сырымды катсын!**

**Үйрөнгөн Хао аярдан дуба
үстүмдө тоону уратат, мына!**

**Кагырап жаткан куу баштар менен
көмүлсүн бирге күнөөлүү денем!..» –**

**Боздогон армандуу үн, комуз коштоп,
бир ирмем убакытта калды токтоп.**

**Дүңгүрөп жер силкинип бир нече ирет,
«Дүңк» деген добуш чыгып жер термелет.**

**Тоо урап, из да калбай Ак үңкүрдөн,
Тайчыны баштар менен бирге көмгөн.**

**А бирок «Арман күүсү» көмүлбөстөн
айтылып эл ичинде кала берген.**

**«Арманы бек Арстан Тайчынын» деп,
артында калган уулу Сеид чертет.**

**А балким, эл ичинде азыр дагы,
айтылып же чертилер ал «Арманы».**

Азыркы күндө «Бекарстан Тайчы», «Бекарстан ташы» деген күүлөр көбүнесе түштүктө арбын чертилгенин билип калдым. Муну Акылдын уулу Шаазада магнитофонго жаздырып угузду. Мага таасир эткени Карамолдонун черткен варианты болду.

**Чырагым, доорубузда биз жашаган,
эл, жердин жөнүн айтып жатып, анан,**

**эскерип бек Арстанды жөнсүз эле,
эмне үчүн узун сөзгө кирди дебе.**

**Айтканым, урпактарым, чеки көрбө.
антүүмө себеп болгон жалгыз нерсе,**

**жазатын нечен кылым мурун тапкан,
жолугуп тирүү арбакка, анын айткан**

**баянын төкпөй-чачпай урпактарга
баяндап бере турган адам чанда!**

**Төрөлсө андай адам кайсыл элде,
төгүлөт ошол элге – Кут-береке!**

**Ал кутту калк токтотуп калабы деп,
арбактар турган кези убайым жеп.**

**Жарыгым, өткөн менен учур чакка
жапжалгыз көпүрөсүң ушул тапта.**

**А бирок, алмусдактан ушул күнгө
адамдын күчү жетпес түшүнүүгө,**

**тирүүлөр баалап бербес накта баасын
баа жеткис, арбак үчүн, асыл затсың!**

**Кезинде сырын ачар ичке каткан,
көөнүнө төп келчү жан жоктугунан,**

**көмүлгөн өзү менен сырды айтканга,
карегим, куштар эмес, кимдер гана!**

**Кырааным Арстан бектин ким экенин
калкымда кандай айтат, так билбеймин.**

**Ал эми бек Арстанды, Жезтаңдайдын
айтпасы дастанында, мага дайын.**

**Анткени, тирүүлүктө көөнү анын
абыдан калгандыгын баамдаймын.**

**Жан-досу, ал экөөнүн Түбөлүктө,
жолугуу мүмкүн эмес азыр деле.**

**Салмагы Журт жүгүнүн, бек Арстанды
саз жайдан¹ бошотподу али дагы.**

¹ Саз жай – Бек Арстан Тайчы Ак үңкүрдү жардырып өлгөндөн кийин анын жан-досу кабылган жай.

*Бошонгон бар милдеттен толук мага
бул жагдай маалым болот учурунда.*

*Өтөдүм журт мүдөөсүн деген ойдо
өзүнүн баткандыгын билбей шорго,*

*кетирген кемчилдигин бек Арстандын,
кеп салдым, кечирсин деп, урпактарым!*

*Жай алсын түбөлүктөн жан-досу деп,
жарыгым, дуба айта жүр, тилек тилеп.*

*Карегим, Эл Төрөсү Айкөл Шердин
кезинде үзөнгүлөш болгон эрдин,*

*кемчилин кече билип, артык жагын
калайык таразалап баалап алсын.*

*Ал азыр бурган жерден сөздүн нугун
арылап узартайын, көөнүң бургун.*

КӨКӨТӨЙ АТАНЫН КАССАНДРА ЖӨНҮНДӨ БАЯНЫ

*Айттым го, доорубузда жердин кеңин,
ал эми калаа, чептер аз экенин.*

*А бүгүн жер көрүнбөйт ээн жаткан,
адамга толуп, бетин калаа баскан.*

*Тушумда бул өрөөндү мекендеген
тукумун Ууз хандын, баарысын тең,*

*бул күндүн там үйүнө көк тиреген,
бирөөнө батырууга болот го дейм?*

**А демек, элдин өнүп-өскөнүнө,
айтылган салыштыруу өзү күбө.**

**Өнүгүү зарыл нерсе, бирок анын
өзүңөр талдагыла баардык жагын.**

**Жашоону улантуу үчүн, адамзаты
жайына койуш керек табиятты.**

**Кетирип жердин көркүн, өрттөп, казбай,
көзүнүн карегиндей билсе сактай,**

**Жер-Эне – балдарына койнундагы
жашоонун соолубаган мөл булагы!**

**Абалтан адамзаты, бирок анан
жер жүзүн кор тутууну адат кылган.**

**Түпкүрү не болуптур – көктү тешип
туңгуйук Аалам койнун сапар кезип,**

**кол жеткис нерсени эңсеп – колдо турган
көөхарын жоготорун билбейт адам!**

**Дегеле Адам уулу болгон жерде
делөөрүйт теңелсем деп Көк Теңирге...**

**Карегим, кеп кезегин алгандыктан,
Керк акын¹ ырга айланткан уламадан**

**үзүмүн айтып берсем – көөнүңөрдөн
уялап сөз түнөгүн табар бекен?**

¹ Керк акын – Байыркы заманда жашаган тубаса көзү азиз акын.

**Тубаса азиз акын – көздүүлөрдөн
туйунуп көкүрөгү даана көргөн.**

**Айтылган уламаны эл ичинде,
айлантып ыр-дастанга, кезген дүйнө.**

**Акындын дастанына болгон өзөк
адамда ич тардыкка берсек кезек.**

**Ич тардык болбогондо шайтан чачкан,
ирибей уйуткубуз калмак аман.**

**Алгачкы жаралгандай кирсиз таза
адамдар айкөл бойдон калмак анда.**

**Уусуна ич тардыктын – адамзаты
ууланып, уу чачышат азыр дагы.**

**Адамдар азгырыктуу ошол күчкө
алданып, алсыздыгын билдирбесе**

**алака – пери-пенде ортосунда
азыр да сактап турмак калыбында.**

**А бирок, талап кылган өнүгүүнү,
Ак-Кара деген эки каршы күчтү**

**жок кылуу – Улуу күчтүн колунан да
келбесин айтуум керек урпагыма.**

**Өнүгүү туу чокуга жеткен кезде
өкүмдар бийлик тийет кара күчкө.**

**Ийнелеп илимпоздор казып алган,
илимдин кени делген кудук анан,**

**баягы чаңкоо канган суусу соолуп
болгону калат орду – оро болуп.**

**Кебимди далилдөөгө ушул айткан,
карегим, кеп козгоймун өткөн чактан:**

**Ууз хан – түбү болгон кырк уруунун,
урпагым, ал берки эле кечээки муун.**

**Айтылган уламаны эл ичинде
айлантып ыр-дастанга кезген дүйнө.**

**Ал эми түбү анын – түпкүрдөгү
жердеген ыйык күнгө жакын жерди.**

**Аябай өнүп-өскөн бир уруу элдин
аягы не болгонун тыңдап көргүн**

**Азыркы кичи Азияны мекендеген,
ал элдин журт башчысын Бируун дешкен.**

**Уламыш – Бируун Парис эл башкарган
учурда кечиргенин айтат баштан.**

**Микендин¹ журт башчысы Менелайдын
акылдуу Айперидей сулуу аялын,**

**суктанып соодагерлер кеп салышса,
сыртынан ашык болот Парис ага.**

**Сезими ич тардыктын бербей тынчтык
санаага батат Парис ичтен тынып:**

¹ Микен – уруунун аты.

**«Акылдуу Айдай сулуу көөхар көзгө
тагдырым туш кылбады мени неге?**

**Перидей сулуулардан менменсинген
пейилим түшкөнүнөн кыя өтпөгөм.**

**Жүздөгөн аялдарым, сансыз күңгө
жүрөгүм эритпедим эч бирине.**

**Бир гана Кассандрамдын энесине,
билбеймин... ийигендей болдум беле?**

**Талашсыз, аялымдын сулуулугу,
там берчү акылдын жок улуулугу!**

**А бирок, Айшоолалуу кыз төрөгөн
аялга арбыныраак көңүл бөлгөм.**

**Кеткен чак, келер кезден кабар алган
керемет күчтүн ээси Кассандрам.**

**А бирок, билбейм неге? Кийинчерээк
аяндуу эскертүүсүн уккум келбейт.**

**Таңсулуу¹ – Ай жарыгын аламбы деп,
табышмак суроо салсам болчудай эп.**

**Ойумда эмне барын айттырбастан,
оң жообун айтса азыр Кассандрам,**

**ал анда, коштошкончо жарык менен,
аламын тилин анын кың дебестен.**

¹ Таң сулуу – Менелайдын улуу аялынын ысымы.

**А балким, пенделиги жеңип анын,
андан да, апасынын көрүп камын,**

**ал мени максатына жетпесин деп,
атайлап айныттырчу айтпасын кеп.**

**Андыктан, суроо берип – жообун эртең
айткының дешим туура болот экен.**

**Андан соң жылдыз санап төлгө салган
Амонду чакырттырып ойумду айтам.**

**Бирок да билдирбестен бир-бирине
байкайын не дешерин эртесинде.**

**Ошондо, Кассандранын сөздөрүнүн,
билемин салыштырып чын, төгүнүн».** –

**Өнүгүү – ошол доорго салыштырма
өсүүнүн жетип турган чокусуна.**

**Ааламдын түбөлүктүү экендигин
ал кезде туйундуруп – Көк Теңирдин,**

**Ак-Кара Периштеси артып сапар
Ааламдан адамдарга берчү кабар.**

**Ошондой кереметтүү күчкө эге,
ободон кабар берчү бир Периште**

**пенделик өмүр кечкен аяр кызга,
пейили түшүп жүргөн ошол чакта.**

**Буйрукту жазуудагы билген менен,
бузууга кудуретим жетет деген.**

*Ууздай аруу, аяр кыз дилине,
уругун бузуктуктун канча сепсе,*

*көөнүнөн аруу кыздын албай өнүм
көңүлү чөгүп жүргөн Периштенин*

*учур-шарт, ошол кезге ылайыктап,
уругу атасынан өнүм алат.*

*Бируундун көөдөнүнөн өнүм алган
бузуктук – бүт урууну тыйпыл кылган!*

*Табышмак суроосуна Парис берген,
так жоопту айтат кызы мындай деген:*

*«Колунда барга топук кылбай, ата,
кол сунуп жетем тебе көктө Айга!*

*Азгырган Кара күчтүн тилин алсаң,
Атаке, артың болот абдан жаман.*

*Кара баш, сан байлыгың болуптур не,
калааба түшүрөсүң жалпы элге.*

*Дүйнөдө теңдеши жок, бектигине
душмандан сактайт чебим, деп ишенбе.*

*Бек чебиң, гүл оронгон кооз калааң,
бир күндө тыйпыл болот сөз укпасаң.*

*Акылдуу, Ай сымалдуу түс-келбетин,
ар кимден угуп алып ээликпегин.*

*Ай чырай асыл жанды бул жалганда,
атаке, буйруганын Менелайга,*

**жеңдирбей пенделике ичиң тарып,
жүз жарып, жүрөгүңдөн кой кубанып.**

**Ошондо пейилиң жагып Жаратканга,
ободо болот ордуң камсыз анда.**

**Укпасаң ак сөзүмдү туйум берген,
уруунду жок кыласың жер бетинен!**

**Тилимди албасыңды билип туруп,
тукумуң болбос үчүн тукум курут,**

**Теңирге тете тутуп, Улуу Бируун,
тилимди угуп кой деп кулдук урдум!» –**

**аяр кыз жер кучактап – жалгыз гана
аруу дил тооп кылчу Жаратканга!**

**Антынан, адатынан биринчи ирет,
аргасыз, жаңылганын,– «Кечиргин» деп,**

**бар дилин бурган менен Жаратканга,
баш ийип, кулдук урду атасына.**

**Ошондо курчап турчу Аппак Шоола,
обого көтөрүлүп, бир заматта,**

**төбөдө жадыраган Күн тутулуп,
түн түшүп, эл чуркурап, иттер улуп,**

**жеңишин даңазалап Кара күчтүн,
Жер-Эне кучагында калды түндүн.**

**Аяр кыз, кудуретин адамзаттын,
артык деп Улуу Күчтөн баалагандын**

**жазасы – бар кырсыктан калкалаган
жапжарык шооласынан ажыраган!**

**Көздөрү айланасын көргөн менен,
көөдөнгө түн түшкөнүн билгендиктен,**

**азаптуу күндөрүнөн жалгандагы,
алдастап жанагыдай чочубады.**

**Жашоонун бүткөн болчу жарык жагы,
жалтанбай караңгыдан, тик карады.**

**Атасы эмне дээрин сезгендиктен
айттырбай зындан үйгө өзү кирген.**

**Көөдөнүн караңгылык каптаган соң,
көзгө да түн түшкөнү болот деп оң,**

**ордуна Түбөлүктөн ала турган,
ошентип Кассандра дитин бурган...**

**Ааламдын Периштеси кабар берген,
аяр кыз башын мага ийди деген,**

**текебер ишеними чыгып жокко,
түшүптүр түпкүрдөгү күйгөн отко.**

**Назик кыз, каакым сымал үлбүрөгөн,
нээти түз, эрктүү болчу, зоодой бекем.**

**Бүт эли кырыларын билгенинде,
бийлетип ирмем убак пенделикке,**

**бурдуруп буйруктагы нукту тетир,
болгону, шол эркине жик кетиптир.**

**А бирок, ошондон соң, муздап каны,
аяр кыз Кара күчкө алдырбады.**

**Уруусу тыйпыл болоор жер бетинен
учурду зындан үйдөн чыкпай күткөн.**

**А тиги ачкөз Бируун, Менелайдын
аялын аламын деп көрөт камын.**

**Ал ойун бекемдөөгө болгон себеп
Амондун айткан кеби мындайча деп:**

**«Кассандра эмне десе, айтканына
каршы кыл, Улуу Бируун, караманча.**

**Түшүмдө, Кудуреттин Периштеси,
туура деп шундай кылса белги берди». –**

**Бируунга айткан кезде ушул сөзүн,
бакшы эстейт кайра баштан көргөн түшүн.**

**Капкара тереңдеги туңгуйуктан,
кызыл от күйүп жатат жалын чачкан.**

**Амондун аян берчү Периштеси
тартылып тигил отко тереңдеги,**

**түшөрдө туңгуйукка, далбас урган
Амонго үнү жетет араң чыккан:**

**«Кассандра эмне десе – тескеринче
кылганың туура дегин сен Парискел!» –**

**бул сөздөр кайталанып улам кайра
бакшынын угулгансыйт кулагына.**

**«А бирок, дене-бойум титиреткен,
алоолоп күйгөн отко кулап кеткен,**

**ар дайым аян берчү Периштенин,
аткарыш же аткарбоо айткан кебин,**

**бир бүтүн журттун башын кармап турган,
Бируунум, сенин ишиң чече турган!**

**Периштем текебердик десин мени,
пенделик түз ойумду айткым келди.**

**Жер-Эне, Күн-Ата деп абалтадан
жан-дүйнө дилибизден орун алган.**

**Ал эми, жер бетинде биз жашаган,
Аялзат – эне экенин, барбы танган?**

**Күн нурун, суу мээнетин кетирбей тек,
көрктөнтүп Жер-Энебиз өнүм берет.**

**Жашоону улаш үчүн жер бетинде,
жан сырын туят аял, жердей эле!**

**Аял – Жер, Эркек – нуру тийген Күндүн,
ал укпайт тереңдеги жердин үнүн.**

**Бируунум, Кассандранын туйунганын,
байкоомдо укпай калган сыяктандың.**

**Андыктан, дил-туйуму сезгич жандын,
айтканын туура болоор аткарганың.**

**Бул менин нээтимдеги айттым ойду,
бишаарат – ал, нээтиндин алган жообу.**

**Бируунум, бул экөөнүн ортосунда,
бардыгын, жазуу-буйрук, билгин даана!**

**Атагы дүңгүрөткөн дүйнө калкын,
аялың жок болсо да, кызың барын,**

**алдырып азгырыкка, унуттуң деп,
асып сал, Бируун, бирок айтуум керек!**

**А бирок, бастыктырбай сөзүм менин,
аттигин, билип турам күчөткөнүн! –**

**ушинтип Амон бакшы сөзүн бүтүп
узакка тунжурады жооп күтүп.**

**Тунжурап Парис дагы кыйла убак
Амонго мына мындай буйрук кылат:**

**«Түшүндө аян алдым деген сөздүн
туурасын танасыңбы, Амон, өзүң?**

**Аянын Периштенин, Амон бакшы,
айтчы өзүң, таспиктөөгө акың барбы?**

**Аянды кандай алсаң шондой гана
айткының, Амон бакшым, калайыкка.**

**Ал эми өз ойунду таңуулаган
алиги былжыр сөзүң кайталасаң,**

**алжыган сыйкырчы деп айып тагам,
алоолоп күйгөн отко тирүү жагам!» –**

**Бируундун эриндери чачып көбүк,
бакшыга атырылат, каарын төгүп.**

**Кыямат-кайым күндүн, бир уруу элге,
келгенин билет, бакшы, шол ирмемде.**

**...Карегим, Менелайдын Таңсулуусун
кандайча алгандыгын Парис Бируун**

**айтайын бар болгону бир сөз менен:
Азезил, алдап аны, уурдап кеткен!**

**Ал анан он жыл бойу адам каны,
алаамат Согуш жүрүп, суудай акты.**

**Ойумду айта турган жыйынтыктап
ошентип, урпактарым, жетти убак**

**Алака Аалам менен түз болгон кез,
акылын адамзаттын өстүргөн тез,**

**алоолоп күйгөн оттой, туш тараптан,
адамзат өнүгүүсү кулач жайган.**

**Ошондо адамзаты, ой кенинен,
жараткан кадыресе курал менен,**

**кыямат-кайым күндү, бир урууга,
кылайып ой жорубай салган анда!**

**Уурдалган сулуу аял, бар болгону,
урпагым, кыяматка себеп болду.**

**Бируундун сыймыктанган бекем чеби
сактады микендерден, он жылы элди.**

**Адамдын күчү менен чепти бекем,
алууга болбостугун билгендиктен,**

**Менелай – микен эли көсөм деген,
мөгдүрөп намысынан, жол издеген.**

**Ошондо жылдыз санап сыр чечишкен,
олуя – ыйыктарга минткен экен:**

**«Паристин калаасына, байлыгына
пейилим тарып согуш салбаганга,**

**олуя-ыйыктарым, баарыңды тең,
ойумдун актыгына күбө этем.**

**Алдырган ар-намысым коргош үчүн,
Ата-журт мекениме салдым бүлгүн.**

**Жан үрөп он жыл катар – бекем чебин
жетпеди уратууга дараметим.**

**Койнумда аялымды уурдатканым
кылгансып аздык мага, ыйыктарым,**

**кырдырдым эсеп жеткис жоокерлерди.
Калайык көсөм дебес эми мени!**

**Тоо өлүк, дарыядай агылган кан
тек кетти акыбетин кайрыбастан!**

**Жортуулга аттанаарда өзүңөрдөн
жоопту алып туруп сапар кезгем:**

**«Бузулат балык баштан – журт башчысы
бузуктук кылып жатса, эли дагы**

**көрүнбөй төбөлөрү, батып сазга
күнөөсү ашкан кези Жаратканга.**

**Акыры жакындаган ошол элдин
алуучу жан алгычы – жоокерлериң.**

**А демек кылчактабай, Менелай-шаа,
аттангын шол буйрукту аткарганга!». –**

**Кубанып сөзүңөргө, ыйыктарым,
кыргындуу шул жортуулга аттангамын.**

**А бирок ал элге эмес, биздин элге
тургансыйт Периштелер мээлеп жебе,**

**жаңылган болсом эгер, ыйыктарым,
жазаны мен тартайын, эл тартпасын!» –**

**бар дилден, Менелай-шаа жер кучактап,
баш уруп, Улуу Күчкө, тооп кылат.**

**Ыйыгы ыйыктардын деп таанылган
ошондо Ыйык Тоот минтип айткан:**

**«Убакыт, учур-чагы келгичекти,
улуу шаа, ичиңе алып күткүн демди.**

**Жортуулга аттанаарда, жоо кол салса,
согуштун пири делген – От-Жылдызга,**

**тайынып, жардам тилеп курмандыкка
тогуз түр жандык тийиш чалынууга.**

**Обого жетүү үчүн жаны бачым,
от жагып күйгүзөбүз этин, канын.**

**Ал эми ыйык отту тутандырган,
ачканы турам сырды аргасыздан.**

**Имхотеп чебер уста жасап кеткен,
ичине ачпас сырды каткан бекем,**

**капкара жыгач аттын кош таноосу,
тамызат жалын бүркүп ыйык отту.**

**Менелай, жыгач атты ыйык делген,
мен сага бүгүн аны кошуп берем.**

**Кесирлүү ачкөз Парис падышанын,
кыйратат бул жыгач ат дарбазасын.**

**Сепилдин дарбазасын туура туштап,
сегиз жүз кадам жетпей, атты таштап,**

**«Кайттык!» деп аскерлерге буйрук бергин.
калп эле чегингендей түр көрсөткүн.**

**Кезекти берсе акылга ачкөз Бируун,
кыргындан сактап калат өз тукумун.**

**Жеңдирсе ачкөздүккө адатынча,
жазалайт Жараткандын каары анда.**

**Артында тирүүлөрү калса дагы,
аталбай уруусунун өчөт аты!**

**Ал эми, калган ишти бүткөрөт ат.
Аны сен алыс узап, акмалап жат» –**

**ушинтип Ыйык Тоот бүтүп сөзүн
унчукпай белги берди сүзүп көзүн.**

**Ыйыктар күтүп турган ишааратты,
жүктөшүп чүмбөттөлгөн жыгач атты,**

**колдогон От-Периште – Мун-Олуя,
кошулуп бирге кетти жыгач атка.**

**Сегиз жүз кадамды так өлчөп басып,
секиге жыгач атты койуп ачык,**

**жанына, Мун-Олуяны жалгыз таштап,
жоокерлер эл-жерине сапар тартат.**

**Ошондо апта бойу мунарада,
ой жоруп микендердин кылганына,**

**акыры акыл эмес ачкөздүккө,
алдырат Бируун Парис дагы деле.**

**Аяндуу кызы анын, Кассандра
азаптуу бул жылдары, Жаратканга,**

**түн-күнү төгүп жашын, жалгыз гана
тилекти тилейт минтип зар какшана:**

**Абаддан-Периштенин¹ айткан сөзүн
«азгырык» деп көөнүмдү бөлбөгөнүм,**

**кечиргис күнөө болсо, Кудуреттүүм,
калк эмес, тартсам болмок жалгыз өзүм!**

**Катарлаш жүрөрлүгүн Акка Кара,
кантейин, албаптырмын капарыма.**

**Кетирип жаңылыштык ара жолдо
калсам да, бир Өзүңө, кылам тобо!**

¹ Абаддан-Периште – Кассандраны колдоп жүргөн периште-нин ысымы.

**Ааламды башкаруу үчүн, Кудуреттүүм,
ар кимге ыйгаргансың так милдетин.**

**Жашоосун жандуулардын жер бетинде,
Жараткан, үздүрөсүң Периштеңе.**

**Ааламдын алтымыш миң катмарында
Абаддан милдеттүү аны аткарууга.**

**Берилген аёо сезим баардык жанга,
белгисиз бойдон калган жалгыз ага!**

**Мөңгүдөй, алы жетпес жайкы аптап,
муздактык Абаддандан уруп турат.**

**Алоолоп күнөөлүүлөр өрттөнгөн от,
ал түшөр замат, калат, күйбөй токтоп.**

**Ушундай күчкө эгедер Абаддандын,
укпастан айткан сөзүн жаза тарттым.**

**Үстөмдүк кылып күчү Периштеңдин,
үнүмдү жеткирбөөдө, Кудуреттүүм!**

**Теңирим, зар какшаган үнүм жетсе,
тилерим бир өзүндөн жалгыз нерсе:**

**Атасын, унуттурбай баласына,
адилет Көк Теңирим, тукум сакта!» –**

**Троя душмандарга курчалганы,
таңды кеч муңканган үн басылбады.**

*Душмандар жыгач атын таштап дөңгө,
жетинчи күнү болчу кеткенине.*

*Үзүлгөн Нуршооласы кайра түшүп,
үлбүрөк жарык чачып сүйлөйт минтип:*

*«Уруумдун аты өчөт деп жер бетинен,
уусуна сугарылба, кайгынын сен.*

*Аяр кыз, арасында адамзаттын,
айтылып калыш үчүн жаралгансың.*

*Атыңды уламышка айлантышып,
акындар жер кезишет сапар артып.*

*Уланса үзбөй тукум адамзаты,
уруундун унутулбайт анда аты!» –*

*Ободо үлбүрөгөн Нуршоолага,
ошондо созот колун Кассандра:*

*«Эзлеткен Кара күчкө дилин, атам,
эсине келер бекен эми барсам?*

*«Кетирген пенделигим кечиргин!» – деп
Кудурет Улуу Күчтөн зарлап тилеп,*

*баш уруп, жер кучактап какшаса зар,
бурар дейм Кудуреттүүм ага назар?!*

*Күнөөсүз жаш балдарды, пейли кенен,
Кудурет Айкөл Теңир, сактаар бекен?» –*

*Көгүш нур өзгөрүлүп кан түсүнө,
кыжаалат добуш салды күңгүрөнө:*

**«Аттигин, Аяндуу кыз, пендесиң да!
азапты чындап үйдүң өз башыңа..**

**Аракет кылып көргүн, андан бирок
азаптан башка сага кайрымжы жок.**

**Душмандын таштап кеткен жыгач аты,
дил нээтин атаңдын бүт ээлеп алды.**

**Ичи тар ачкөз үчүн, ушул тапта,
эч нерсе керек эмес аттан башка.**

**Тилиңди алса эгер атаң сенин,
тиги атты чеп ичине киргизбесин.**

**Жанында калган адам андан көрө,
жетелеп кетсин атын өз жерине.**

**Ошондо кабыл болуп тилегениң,
өлүмдөн калат аман, чепте элиң.**

**А бирок, албас тилиң ачкөз атаң,
ажалды табасыңар жыгач аттан!» –**

**Кан түсүн кийген Шоола күңгүрөнө,
калтырып Кассандраны кеткен эле.**

**«Атама айтар сөзүм бар эле» деп,
айттырат Кассандра кыз, кароолдон кеп.**

**Атасы кароолдорго Кассандраны,
алдырып келип ага, минтип айтты:**

**«Кырылып жатса колум он жыл катар,
Кассандра, болбоду го сөзүң айтар?**

**Чебимди кулаталбай душман кетип,
чындыкка турган кезим көзүм жетип.**

**Теңдеш жок бектигине ушул чепти,
тыптыйпыл талкаланат деген кепти,**

**сырдашкан Көк Теңирдин өзү менен,
сыягы, сен айткандай болду белең?**

**Ыйыкмын деп алдаган калпычыга,
ылайык, өзүң айтчы, кандай жаза?**

**Канымдан бүткөн жалгыз перзентимсиң,
кантейин, аргасыздан кечиремин!» –**

**деп Парис, каарын чачып Кассандрага,
дулдуйуп жүзүн бурду тетир жакка.**

**Аяр кыз суудай тунук, сүттөй таза,
армандуу добуш салды атасына:**

**«Аргам жок, тукум үчүн калчу артта,
астыңа да бир ирет келдим, ата!**

**Мактанган бек чебиңди уратканы,
Менелай таштап кетти жыгач атты.**

**Тирүүлөй өрттө мени, жалгыз шартым,
киргизбе, микендердин жыгач атын!» –**

**Каарынан жарылчудай Парис шондо,
Кыйкырып буйрук берди кароолдорго:**

**«Алдамчы сыйкырчыны таш мамыга
аябай аркан менен чырмагыла.**

**Өкүмүн өзү айтты, демек анда
өрттөөгө куу чырпыкты камдагыла!**

**Жоокерлер, микендердин жыгач атын,
жетелеп киргизгиле чепке бачым!**

**Чебиме киргизген соң жыгач атты,
чаламын курмандыкка, Кассандраны!» –**

**Апаппак мамы ташка короодогу,
аскерлер Кассандраны таңып койду.**

**Жоокерлер тандамалуу жүздөй санда,
жашыруун эшик менен чыгып сыртка,**

**барышып жыгач атка дөбөдөгү,
башчысы, Мун-Олуяга мындай деди:**

**«Ойунчук атың менен, жалгыз неге
олтурат деп билгени келдик эле...**

**Бул атты кантип мында алып келдиң?
Бируунга өзүң барып айтып бергин». –**

**Олуя кабак чытып, башын чайкап,
ошондо кол башчыга минтип айтат:**

**«Айжаркын Таңсулуусу, ханыша айым,
ар күнү таң заарында, ушул аттын**

**үстүнө минип алып, мен жетелеп,
үч жолу чепти айланып келер элек.**

**Сулуунун Менелайдан көөнү чындап
сууптур, а болбосо аргасын таап,**

**түмөн кол куру бекер таппай жазат,
Таңсулуу акыл менен бошоп чыкмак.**

**А демек, аскерин жөн кырдырбастан
артына сапар алды Менелай шаам.**

**Бошотсок ханышамды, ушул атка
мингизип кетиш үчүн, келгем мында.**

**Ат ээси эрки менен калса мында,
артыма барып табам кандай пайда?**

**Энчиктүү аты менен ханышамдын,
элиме кетпей, мен да калып калдым» –**

**ушинтип Олуя-Мун сөзүн бүтүп
унчукпай жер тиктеди жооп күтүп.**

**Иш оңго чечилгенге жоокер башчы
ичинен кубанычтуу кымылдады.**

**Сыртынан сыр билгизбей Олуяга,
сыпайы буйрук берди секин гана:**

**«Айтканың, ат баккыч чал, чындык болсо,
атыңды жетелегин түз коргонго!» –**

**Олуя күткөн эле ушул кепти,
ооздон чыгар замат атка жетти.**

**Алдыңкы оң бутунун колтугунда
алтындан жасатылган үч топчуга,**

**күбүрөп өз тилинде бир нерсе деп,
колунун учун секин тийгиздирет.**

**Ошондо жыгач атка киргендей жан,
ордунан козголгондо таштап кадам,**

**жоокерлер танданышып, көрүп турган,
жөнөштү баарысы тең, ат артынан.**

**Бируун да мунарадан көрүп аны,
буйруптур «Ачкыла!» деп, дарбазаны.**

**Күтүүгө алы жетпей өзү дагы,
көргөнү жыгач атты шашып барды.**

**Жоокерлер дарбазаны ачышканда,
жарданат калаа калкы ич тарапта.**

**Ойноктоп көөхар көзү жыгач аттын,
ойкуштап дарбазага келет жакын.**

**Көк жалын таноосунан бүркүп сыртка,
көргөндөр танданышып турушканда,**

**дал келип укмуштуу ат дарбазага,
«дүңк» деген добуш чыгат кулак жара.**

**Көккө учуп бекем сепил, бир заматта,
гүлдөгөн калаа айланат урандыга.**

**Акыркы күнү жетип бир уруунун
ат менен кошо атылып ачкөз Бируун,**

**чачырап бир үзүмдөн арам дени,
чачылды туш тарапка булгап жерди.**

**Бекинген Менелайдын жоокерлери,
бүлгүнгө учуратты калган элди.**

**Туткундап жаш-карысын, тирүү калган
туулган жерден айдап, чачыраткан.**

**Төрт бурчун төгөрөктүн кылып мекен,
түп тегин унутушуп калган экен.**

**А бирок, эскерткендей ыйык Шоола,
айлантып уламышты дастан ырга,**

**жетебиз¹ баштарынан өткөргөн деп,
жер кезип Керк, Булалар² салышкан кеп.**

**Уруусун артык көргөн өз башынан,
уккула, не болгонун аяндуу жан.**

**Атасы аябаган Кассандраны,
айыгышкан микен шаасы аймакпы!**

**Салынып зоолу кишен, кул базарда
сатылып, колдон колго өтүп канча,**

**азапты жан чыдагыс кечип баштан,
алыскы бөтөн элде жазат тапкан!**

**Аттигин, Улуу жандын бул жалганда,
адамдан көрөр күнү ушул гана!**

**Аруу дил, аяндуу жан бул азапты,
аткараар милдетим деп ийет башты...**

**Байыркы өткөн доордо, өнүп-өсүү
бериптир не жакшылык, талдап көрчү!**

¹ Жетебиз – түпкү ата-бабаларыбыз.

² Була акын – Керк акындын жолун жолдогон байыркы акын.

**Жыгач ат бир уруу элди тыйпыл кылса,
жылдызга учат азыр от араба!**

**Башкарган Улуу Күчтүн жалпы Ааламды –
бардыгын танбагыла, адамзаты!**

**Ойунчук от-атыңар жалын бүркүп,
огунан чыгарбасын Жерди түртүп.**

**Көрбөстөн отту ойун, урпактарым,
көргүлө сакташ үчүн Жердин камын!**

**Кеби деп тынчы кеткен арбактардын,
карегим, калайыкка кабар салгын.**

Журт Атасы ушул сөздөрдү бир эсе өтүнгөндөй да, буйрук бергендей да айтты. Баятан сезденип, чоочуркап үнсүз олтурган элем, Журт Атасынын сөзүнө биринчи жолу үн чыгарып ойумду айттым:

**Жар салсам тирүү арбактын айтканы деп,
жан дилден ишенчүлөр өтө сейрек.**

**Көздөрдү шылдыңдаган кыйшык тиктеп,
көтөрө албай жүрөм кийинчерээк.**

**Тирүүнүн айланганын келекеге,
түшүнүп, колду шилтеп койчу нерсе.**

**Ал эми, урпагыңыз пенделиктен,
айтышса текебер сөз оозу көнгөн,**

**арбактын нукусуна жалпы элиң,
Атаке, калбайбы деп айткан кебим? –**

Мунарык караан саал чайпалгансып, кыжаалат
болгондой добуш салды:

**Сөзүңдүн төркүнү түз, кантсе дагы
сөзүмө түшүнбөгөн бар го жагы?**

**Жан дилден ишенишкен сырдуу аянга
жоктугун айтпадымбы баянымда!**

**Тагдырдын токсон тогуз ачкычынын
таалайың туш кылганын бирине анын,**

**керемет ыйык сырын бирөөлөргө,
керекпи ошончолук далилдөөгө?**

**Карегим, Шарыпкулдун айтканындай,
турат го көргөзөрүң эч тартынбай.**

**Эч качан текке кетпейт кылган эмгек,
кайрымжы бере турган учур келет.**

**Бул күнгө чейин бассаң жолдо кандай,
баса бер башкаларга көңүл бурбай.**

**Журтумдун үзүлбөстөн Улуу Көчү
жарыгым, уланууда шол себептүү.**

**Өзүңдүн уңгу талаа¹ таап алганың,
өрт койор өзөгүнө башкалардын.**

**Сактайбыз, өзүң дагы болбой бейгам
сагыраак болгунуң деп айтып жатам.**

¹ Уңгу талаа –

**Сак болуу бир сага эмес – жалпы журтка,
садагам, керек учур, сөзүм тында.**

**Түп теги адамзаттын эмнеликтен,
тайынып, тоону-ташты, ыйык деген?**

**Баспаган ыпылас бут бийик жерде,
байырлап түнөк алган ыйык нерсе...**

**Алака түзүш үчүн адамзатка
Ааламдын нуру түшөт түптүз ага.**

**Убакыт, учур-мезгил туура келсе,
угулат зар тилеги Көк Теңирге.**

**А демек, жөн жеринен абалтадан,
адамзат тоого-ташка тайынбаган.**

**Урматтоо ыйыктыкты, улуулукту
урпагым, милдетиңер эске тутчу!**

**Баласы, атасынан жазганбаган,
балдарым, басып кирип бетпак заман,**

**абийри кыз-келиндин аздектелген,
арман күн, тепсендиде калбаса экен!**

**Койнунан котур ташын түшүрбөгөн,
кокуйду бар мезгилде¹ башка үйгөн,**

**чыгыштан күн батышка кулач керген,
чеги кең жерди ээлеген, сансыз элден,**

**чымчым эл калгычакты кыргын салган,
чынмачын² – душманыбыз тукум кууган.**

¹ Бар мезгилде – көп ирет.

² Чынмачын –

***Кыйдыга колтук ачып, Кызыл шаардай
кыргынга учураба, тукум калбай!***

***Карегим, тынчы кеткен арбактардан,
калкыма айтып баргын дубай салам.***

***Өлчөмдүү убактыбыз өтүп барат.
өзүңө айттым баян, болчу сабак.***

***Арыбай, арбактардын Шамчырагы,
аткаргын тирүүлүктө вазийпанды!***

Көкөтөй Атабыздын мунарык элеси бүлбүлдөп,
түтүн сымал көккө созулду. Жанымдан Жайсаң Ата-
нын шашылган добушу угулду:

***Карегим, кең Ааламда мен билбеген,
кепти айтсын Журт Атасы деген элем.***

***Жетпеген жери болсо сезимиңе,
жарыгым, түшүндүрөм кийинкиде.***

***Ал азыр убактыбыз кетти өтүп
балдарга бачымыраак алгын жетип.***

0°

АЙКӨЛДҮК

Мурда медитациядан кийин өзүмдү жакшы сезип, жеңилдеп калар элем. Бул сапар андай болбоду. Чаекке келгенден кийин деле кеселден арыла албай койдум. Алайдан жазып келген аалам жазуусун чечмелешим кыйын болгондуктан, кайрадан медитацияга чыктым. Абалым оор болуп, Шакин агай

09.11.2000-ж. 14-ай күнү $12^{\circ} 00' 48''$
 $25^{\circ} 42' 51''$
 $12^{\circ} 51' 25''$

**Чечмелөө оор болсо, азап тартпай
чыдагын келгичекти убакыт жай.**

**Аз калды убактыбыз, Алайдагы
айтылбай калган сөзгө кайрылалы.**

**Түбөлүк ордун алган Журт Атасы,
так айтат келер кезди, өткөн чакты.**

**«Калтырбайм эл алдында уятка» деп,
карегим, убадамды бергемин бек.**

**Даректүү аты-жөнүн Айкөл Шердин,
далилдеп Журт Атасы айтып берсин.**

**Көкөмдүн дене-досу жайын алган,
кабырын тайын дедим ошондуктан.**

**Кош Алай, Кырка-Адыр, Кең-Жайылма
Көкөмдүн жери болчу ошол чакта.**

**Өмүрдүн кечи кирип, күн батарда
өзөгү чалынды эле өксүк дартка.**

**Кодулап Эл-Төрөсүн Санжы, Арстан
Көкөмдөн атайылап оолактаткан.**

**Калганда төшөк тартып, «Жоо-Жүрөктөн»
Көкөмдү көчүрүшүп бөлүп элден,**

**каттатпай бейчеки жан, тосуп жолду.
капаска кайран асыл түшкөн болчу.**

**Акырын өмүрүнүн, тигил дөңдө,
атадан калган хандын өргөөсүндө,**

**зар болуп Эл-Төрөсүн бир көрүүгө,
зарурат¹ бойдон Көкөм өткөн эле!**

¹ Зарурат – өкүнүчү ичинде калган.

**«Жарк эткен чагылгандай ирмем убак,
жарыкка бөлөп элди, кеткен узап.**

**Аттигин, барк-баасына жаш Эштектин,
арман ай, учурунда жетпептирмин»,–**

**Көкөмдүн өкүнгөнүн бармак тиштеп,
көргөмүн көзүм менен көп эле ирет.**

**Кыязы, ошондуктан болсо керек,
Көкөбүз Айкөл Шерге болуп тирек,**

**атадан артык камын көргөнүнө
ар дайым назар салган Теңир күбө!**

**А демек, Айкөл жөнүн тактап айтар,
абасы Көкөтөйдөн ашкан ким бар?**

**Мезгилдин бүктөмүндө калып калган,
Манастын даректүү атын эл атаган,**

**учуру жеткендиктен, урпактарым,
уктуңар аянынан Улуу арбактын!**

**«Адамдын зор кемчили – айкөлдүк» деп
Арстан айтып калчу кытмыр тиктеп.**

**Ал кезде, эмнегедир, бул сөзүнө
анчалык маани бербей койдум эле.**

**Түз айтсам, ушул азыр ошол сөздүн
тирүүдө бир чындыгы барбы деймин?**

**Болбосо, айкөлдөргө караганда,
боору таш зулумдардын кылымдарга,**

**аттары унутулбай эл ичинде
аталып жүргөндүктүн сыры неде?**

**А көрсө, унутулуп айкөлдүк тез
азап так калат тура эч бир кетпес!**

**Айтууга себеп болгон ушул ойду
Арстан жөнүндө айткан сөзүң болду.**

Бек Арстан Тайчы жөнүндө Гумелевдун, Бернштамдын, дагы башка тарыхчылардын эскерип кеткен эмгектери бар экен. Айкөл Манас Атабыз жөнүндө, бир да жерде жазылып калбагандыгы эмнеден деп, сезимимде чагылышкан суроомо Жайсаң Атабыздын да туталанганын төмөнкү сөздөрүнөн билдим.

**Жазмада далилдөөчү ким экенин
жазылып калбай аты Айкөл Шердин,**

**бириккен журттун башын бириндеткен
Бек Арстан Тайчы аты калган экен!**

**Калтырыш үчүн атын, канчалаган
канына, адамдардын жууруп салган**

**кан ичер зулумдардын кабырлары,
карытып турат дале кылымдарды.**

**Тирууну тамшандырган ошол даңктын,
түйшүгүн түбөлүктө тартышарын,**

**бейоопа пенделикте адамзаты,
белгилүү, капарына, эч албасы!**

**Далили бул сөзүмдүн – Көкөм айткан,
жан-досу бек Арстандын сазга баткан.**

**Кеменгер кең пейилдүү Айкөл Шерим,
көтөрүп жүрөт даде жүгүн элдин.**

**А тиги кылымдарды карытышкан,
атактуу бируундардын сөөгүн каткан,**

**кабырда жаткандардын жан-достору,
келгиче акыркы күн кор болору,**

**келбеси тирүүлөрдүн капарына,
кейиштүү болгон менен, бирок чын да!**

**Аталып калыш үчүн аты артта,
адамдар жасашпаган нени гана?**

**Кай бири канга жууруп күмбөз салса,
кээлери атын чеккен аска ташка.**

**Ал эми гректердин Геростраты¹,
акылдан адаштырчу амал тапты.**

**Байыркы доордогу бабалардан,
баа жеткис асыл мурас деп аталган,**

**аяндуу Артемидага² арнап салган,
атактуу Эфестеги ыйык храм³,**

**өрттөлүп колу менен Геростраттын,
өчүрбөй калтырыптыр шылдың атын.**

¹ Геростат –

² Артемида –

³ Эфестин ыйык храмы –

**«Чыгарам десең атың жер өрттө» деп,
чырагым, дал ошондон калыптыр кеп.**

**Жалганда түбөлүктүү болуш үчүн,
жан далбас уруп жумшайт пенде күчүн.**

**А бирок, түбөлүктөн ошо менен,
ажырап калышаарын, билбейт экен!**

**А демек, зор кемчили пенденин деп,
айтууга дал ушуну туура келет.**

**Кайрымжы айкөлдүктөн тирүүлүктө
кайтпасын, мейли, бирок түбөлүктө,**

**татыктуу жайын алып, ордун табат,
тирликте «айкөл эле» деп аталат.**

**Теңирдин таразасын калыс койуп,
теңелбей, жамандыктан алыс болуп,**

**кыргынды өздөн эмес, жаттан издеп,
Кытайга кол баштаган жоону беттеп,**

**тарыхта Айткөл Шерим жазылбастан,
там бердим калганына бек Арстан!**

**Арстан жашап өткөн адам делсе,
айланган Айткөл Шерим жомок кепке.**

**Көкөбүз кеп салгандай, мунун өзү
көралбас, ич тардыктын кесепети.**

**А бирок, таш бетине атын чекпей,
Айткөлүм жүрөт даде элден кетпей!**

**Анткени кыргыз элдин жүрөгүндө,
жазылып, калган аты, түбөлүккө!**

**Ал эми түбөлүктө Айкөл Шерим,
али да көрүп жүрөт камын элдин.**

Дүйнө жүзүнүн деңгээлинде өткөрүлүп жаткан
Ош шаарынын 3000 жылдыгына арналган маара-
кенин айланасында ар кыл ойлор айтылып жаткан.
Ошол сезим менен барсам керек медитацияга, бул
тууралуу да Жайсаң Атабыз жообун берген экен.

**«Ош» деген сөз эмнени билдирерин,
ороскел¹ көрбөйм элим билбегенин.**

**Ал сөздү алып келген Наби молла,
айтылбай учурунда калган тура.**

**Набинин тамырында айланган кан,
жок болгон небак париз уруусунан.**

**Тилинде ал уруунун Ош деген сөз,
түшүнтөт, ыйыктыкты, кол тийгизбес,**

**ал эми түп мааниси – чалкып ташкан
дүйнөнүн төрттөн үчүн каптап жаткан,**

**мухиттей чен-өлчөмсүз сыры терең,
мээрими энеге окшош пейли кенен,**

**жандууга, жансызга да суудай сиңген,
Жараткан төккөн шоола, көктөн тийген.**

¹ Ороскел – осол.

**Кыскасы, туйумунда ушул сөздүн,
камтылган бар тирлиги Кудуреттин.**

**Бул сөздүн тийиштүүсүн кайсыл элге,
баамдап тургандырсың өзүң деле?**

**Ажырап шооласынан Кассандра,
азапка байлап башын – анысына**

**Теңирдин кайрымжысы – уруусунан
түп тегин сактап калган бир нече жан.**

**Көбүнүн париз деген өчүп аты,
берберлер¹, хеттер², галлдар³ деп аталды.**

**Айрымы мекендебей чөл талааны,
аргасыз деңиз бойун пааналады.**

**Ай-жылдар алмашылып кылымдарга,
аз уруу көбөйүшүп, курат калаа.**

**Аздектеп дилдеринде сакташкан бек
ал уруу шол калаасын атайт Ош деп.**

**Шол күндөн аты өзгөрбөй ушул күнгө,
франктар⁴ жергесинин түштүгүндө,**

**Ош деген калаа барын уккан менен,
ошентип аталганын эмнеликтен,**

**урпагым, силер эмес, аны курган
уруунун урпактары унутушкан.**

¹ Берберлер – уруунун аты.

² Хеттер – уруунун аты.

³ Галлдар – уруунун аты.

⁴ Франктар – француздар.

**Түп теги унутулуп, небак эле
тамырлап сиңген менен бөтөн элге,**

**а бирок, ыйыктыкты туйундурган,
байыркы шол уруунун сөзү калган.**

**Ушул сөз кандай жерде, кайсыл элде
учурай турган болсо – түп тегинде**

**«Өткөнүн унутпасын урпагым», деп
өз башын шорго байлап, алган тилеп,**

**аяндуу Кассандранын уруусунан
ал жерде, демек бирөө байыр алган.**

**Устаты Айкөл Шердин Наби-молла,
улаган, касиетти, өткөн канга.**

**Камтыган аруулукту тоо койнуна
көктөн түз төгүлгөндө Ыйык Шоола**

**оозунан наристенин капысынан,
«Ош» деген сөздү угуп, ыйык туткан,**

**пиринин ыйык ысмын наристеге
бир Теңир айттырды деп билген эле.**

**Ободон түшкөн жерге Ыйык Шоола
«Ош-Пир» деп койгон атты Наби молла.**

**Аттигин, унутулуп өзү такыр,
ал жерде турат калаа Ош деп азыр!**

**Карегим, Журт Атасы айткан сыңар,
көөдөнгө кошо кеткен канча сыр бар!...**

***А бирок, угуш үчүн анын баарын,
арман ай, унутпайлы, өмүр чагын.***

***А демек, тийешелүү ыр дастанга
айтууга туура келет сырды гана.***

***Чырагым, сөзгө алаксып, убакыттын
чымылдап өткөндүгүн байкабапмын.***

***Калыптыр убактыбыз бир аз гана,
кайталайм, көңүл бургун ыр дастанга.***

Кыйладан бери дастан эмес, медитация учурундагы аталарыбыздын сөздөрү да чечмеленбей калган. Ушул медитацияда ден-соолугум бир аз оңолуп, иш уланганына «тобо!» деп, кубандым. Көптөн бери күткөн дастанды чечмелей баштадым.

ТАГДЫР ТҮЙҮНҮ

Дастан ушул жерге келип, нары жылбай токтоп калды. Ага себеп болгондордун орчундуусу – ден-соолугум эле. Андан бөлөк көр тирликтеги проблемалар жетиштүү болчу. Өтө алсызданып баратканымданбы, талмам тез-тез кармачу болду. Кыязы, ушундан уламбы, агайдан, мурда элес албаган нерселерди байкай баштадым. Ал киши да чарчаган белем: «Акылдуу сөздөрдөн тажадым! Атабыздын акылдуу сөздөрүн эч ким укпайт, кимге кереги бар?» – деп туталанган сөздөрдү айтчу болду. Менин ооруганымдан да, дастандан да тажаганын жашырууга алы келбегендей. Өзүбүздүн түйшүгүбүз аздык кылгансып, оорутуу кайын эжеси жөнүндө кейип, көп кеп салчу. Балким, медитация кылсам жеңилдик болоор деп, талаага чыкмак болдум.

Алиги ооруп аткан эже сезимимден кетпей койгон-
дуктан, ошол күнү барып ал кишинин акыбалын
сурадым. Кечинде агай узатып, медитацияга чык-
тым. Өзүмдүн оорума кошулуп, эженин элесин се-
зимде сактап барыпмын, аным Атабызды туталант-
канын билдим.

05. 04. 2001-ж. 12-ай күнү

34°22'40"
0° 21 25' 43"
4° 17'8"

***Карегим, арыбагын, абдан узак
кыйнаган каршы тогоол, барат узап.***

***Силерге эле эмес, калаабасы¹
саргартып, салды шорго, жалпы жанды.***

***Канчалар зилзаладан чексе азап,
канча жан суу астында калып жатат.***

***Кас тогоол өттү дечи, бирок анан
дил-нээтин тазартпаса жалпы адам,***

***ээлетип акыл-эсти кара күчкө
эңгиреп бош калбасын дүйнө мүлдө.***

Ушул мезгилде, Жер-Эненин бетинде адамдар-
дын үшүн алган, табыяттын кырсыктары көп бо-
луп атканы баарыга белгилүү да. Буга, эгер оку-
муштуулардын тили менен айтсам: Ааламдагы Ай-
жылдыздардын аспектилери (тогоолдору) таасирин
тийгизгени талашсыз нерсе. Ага бабаларыбыздын

¹ Калааба – кесепети, зыяны.

рухтары тынчызданып жатышканын, Атабыздын сөзүнөн баамдадым. Тынчызданганын билгизгенине ыңгайсыздангандай Атабыз сөзүн нары улады:

***Кездешпей көптөн бери, анан минтип
кеткеним көрчү башка сөзгө кирип.***

***Кылганын кас тогоолдун айтамын деп,
кылымдын толгонуна козгопмун кеп.***

***Өткөндө тар убакыт өтүп бачым,
өтө алыс турагыңдан калып калдың.***

***«Жетпеди дарманым деп чечмелөөгө»
жарыгым, өзүңдү эч күнөөлөбө.***

***Тар болчу убактыбыз, ошондуктан
түз эле дастан ырды улап айткам.***

***Кетирбей текке күчүң, демек, ага
кирише бергин бүгүн жазганыңа.***

Өткөн жолу, бир нече минут убактымды пайдаланып, медитацияга чыккам. Убакыт абдан тар болчу, шашып жазылган жазуумду чечмелегенге мүмкүнчүлүгүм болбой, санаа басып баргам. Атабыз менен болгон сүйлөшүүмдө дастан гана айтылганына көңүлүм тынып калды.

Ар дайым талаага чыгарда шам жагам, бүгүн да шамды жагып, бирок жалындын жарыгын чечмелеген эмесмин. Минткеним чекилик болуптур, болбосо көп нерсеге жоопту үйдөн эле алмак экемин. Менин талаага чыгышыма Атабыз көптөн бери каршы болуп жүрөт, а мен болсо: «Асыл кенчти мээнет өтөп алайын» – дегенимден кайткым келбейт. Бул сапар кандайдыр бир кескин бурулуш күтүп

турганын туйдум. Атабыздын өтүнүчүн сөзсүз аткарышым керектигин сездим. Шакин агайга, Атабыздын бул айтканы, жаккан жок: «Ушул киши дайым эле жашыргысы келе берет, мен барып билишим керек» – деп туталанды. Сезимимдин тереңинде: «Жайсаң Ата-нын айтканын гана аткарам!» – деп бүтүм кылдым.

***Жанараак жаккан шамга, мурдагыдай,
жарыгым, койдун неге назар салбай?***

***Азыркы сезимиңде чагылышкан
алмаксың сурооңо жооп ошол шамдан.***

***Окуган сөздөрүңдү жазып алсаң,
ошондо жеңил болмок өзүңө абдан.***

***Карегим, мындан нары түн койнунда
кооптуу болуп калды чыгышыңа.***

***Кездешчү убакытты, ошондуктан
которуп ичке сакта, билбесин жан.***

***Ошол жер ылайыктуу десең анда
олтуруп шамыңды жак, түшөт шоола.***

***Ал азыр сезимиңе ала келген
айтайын сурооңо жооп, көңүл бөлсөң.***

***Бул дары эжеңе эмес жалгыз эле,
билип ал дарылыгын көп кеселге.***

***Карегим, эсиндеби, төрт жыл мурда
колдонгун деген элем Шарыпкулга.***

***Көп түрү өсүмдүктүн дартка дабаа
табылуу өтө кыйын чындыгында.***

**Канчалык кыйын болгон менен, бирок,
карегим, аракетсиз берекет жок.**

**«Чар дары» же болбосо Митридат-шаа¹,
өз атын койгон тапкан дарысына.**

**Дабаасын дартка тапкан Митридаттын,
колдонгон дарыгерлер далай кылым.**

**Андромах² үч дарыны кошумчалап,
ал аны тарийак, деп койот атап.**

**Дартынды неден тапсаң, ага демек,
дабааны дал ошондон издөө керек!**

**Тарийак уулуу дары – ууга каршы,
түрүнөн баардык уунун сактайт жанды.**

**Ал эми дарттын уусу – кесенденин
уусунан кем уулантпайт адам денин.**

**Арылуу үчүн уудан оорулууга
табылбайт тарийактан ашкан дабаа.**

**Карегим, ошондуктан бул дарыны
кайталап сунуш кылып жатам дагы.**

**Дарыга керектүүлөр табылгыча
тарийак ийге жетип ачыганча,**

**дартманга жардам күткөн бере турган
дарынын ченин, атын жазып алсаң.**

¹ *Митридат-шаа* – Биздин доорго чейинки 132–63-ж. жа-
шаган Понтийлердин падышасы Митридат VI Евпатор.

² *Андромах* – Нерондун жеке дарыгери. Критте төрөлгөн.

**Ак күлүн апийимдин, долононун,
тамырын аркар оттун ийлеп кошкун.**

**Өлчөмү ар биринин үч мыскалдан¹
өлчөгүн ашык-кемсиз тактап абдан.**

**Андан соң үчөөнү тең кошуп ийлеп,
бир мыскал үч кыраттан² бөлгүн теңдеп.**

**Ошондо жети бөлүк болот туура –
оорулу ичет аны, толук апта.**

**Кытайдын кара чайын жакшы демдеп,
күнүгө бир бөлүгүн үч маал ичет.**

**Ал эми дарысына – тамагы да
айкашып туруш керек шол учурда.**

**Ошондо сыркоо жандын көөнү тынып,
оорудан сабыркаткан кетет тыңып.**

**Тарийак ачыганча кубат алат,
Теңирге жетсе үнү, шыпаа табат.**

**Чырагым, бул дарыны жасап алсаң,
чын дилден алкыш айтат канча бир жан.**

**Түшүнүп, Шамчырагым, турам ойуң.
тирүүдө кайтарымдын аз болорун.**

**Өзүңдөн, ошондуктан, өтүндүм көп,
өксүбө, пенделиктен бийик бол деп.**

¹ Мыскалдан – чен өлчөмү: жакындаштырылган түрдө 4,25 грамм.

² Үч кыраттан – чен өлчөмү: 0,3 грамм.

**Ал эми убактыбыз өтүп барат,
айтайын дастанымды, жазгын улап.**

**Андан соң дарыланчу жайга барып
алгының бир азыраак дарыланып.**

**Чырагым, унутпастан түйгүн эске.
чыкпагын талаа кезип кездешкенге.**

Медитация учурунда дарыланып келгеним деле жардам бербеди. Турмуш-тиричиликтеги жетишпегендик өзүнүн таасирин тийгизбей койгон жок. Абалым күндөн-күнгө начарлап баратат. Иш такыр эле токтоп калды. Жалгыз арга, эми Жайсаң Ата-нын кабырына барып медитацияга чыгуум керек. Былтыр күздө агайдын айтуусу менен антташып, «Кылым Көчү» аталган чакан тобуруз чогуу баруу керек. Топтун мүчөлөрү агай, мен, Талант, Эрнест-пиз. Ал эми китептерди чыгарууда түздөн-түз оор жүктү артып, түйшүктүн арбыны – акча маселесин жөнгө салган – Акыл былтыр мүмкүнчүлүгү болбой келбей калган. Ушул барганыбызда ал да чогуу барып мүчө болууга антташам деген. Агай буга каршы болду: «Атабызга барардан мурда, Акыл менден кечирим сурасын» – деп. Бешинчи китепке мени соавтор болсун деген өтүнүчү үчүн, агай Акылды күнөөлөп жүргөн. Ал эми Акыл болсо: «Агайдан кечиримди эмне үчүн сурайм? Китептин чыгышына жардам бергеним үчүнбү?» – деген сөзүн мен дагы туура көрдүм. Бирок, медитацияга талаш-тартышы жок чыгалы, бардык көйгөйлөрдү сезимимде ала барайын. Атабыз эмне десе, ошондой чечем, сен барбай эле кой деп, Акылдан өтүнгөм, ал макул болгон. Жазмыштын буйругу ушундай белем, жол нугу бурулчу нерсе болду...

Мазарга эртең жөнөйбүз деген күнү Талант телефондон: «Акыл дагы барайын деп атат» – деди. «Балким пенделик кылып, өзүмдөн кеткенди сезбей атпайын, Атабыздын кабырына барып, арбагын калыс тутуп кечирим сурайын дейт. Эже, кандай кылаалы?» – дегенине мен кубанып макул болдум. Жаңы эле сүйлөшүп бүтөрүм менен агай келип калды.

Агай укканда эле ачууланып каршы болду. Сөзүнүн аягы: «Эгер Акыл барса, мен барбайм!» – деген менен бүттү. Менин милдетим – айтуу. Барышабы, койушабы алардын ар биринин өз иши. Ошентип биз, агайсыз Жайсаң Атанын кабырына кеттик. Жадырап тийген Күндү жакшылыкка төлгө кылып, түнүндө медитацияга чыктым. Жайсаң Атанын элесин ар кандай абалда көрүүм көнүмүш болуп калган. Бирок бул жолу, түнөрүп, туталанган түспөлүнөн сезденип турдум:

31. 05. 2001-ж. 9-ай күнү

2° 25' 43"

0°

4° 17' 8"

***Чырагым, арыбагын, «Кылым көчү»
келүүгө мазар тайып, бурса нээтти***

***Күн болжоп келмек болуп аткан кезде,
күтөөрүм, Шарыпкулга айттың беле?***

***Келер күн так айтылып, ушул бүгүн,
жол карап өлүү-тирүү күткөндүгүн,***

***Шарыпкул, билип туруп келбегениң –
шек кылып арбак барга ишенбепсиң!***

***Кылганым туура дебей менин гана,
калгандар менен дагы эсептеш да.***

**Өзгөнү күнөөлөдөн мурунураак,
өзүңдөн кеткенди көр таразалап.**

**Алакан чабылбаса алаканга,
алардан чыкпасын үн билесиң да.**

**Кемчилдик тирүүлүктө кетирбейт ким?
Күнөөсү болсо алдыңда Акылбектин,**

**кечирим ушул жерде сурайм десе,
келгенин каалабадың анда неге?**

**Арбактын шек кылбасаң бардыгына,
Акылдан келет элең небак мурда.**

**Анткени: ойдун, сөздүн, ушул жайда
билерсиң угуларын арбактарга.**

**Ал эми тирүүчүлүк болгон жерде,
айтылбай талаш-тартыш коймок беле?**

**Болсоңор кырсыктан тыш аман-эсен
бир күнү түшүнүшүп албайт белең!**

**Колуңда буйумуң морт, сынбасын деп,
көп жолу эскерткеним кетти го тек!**

**Шарыпкул, шол буйумдун сынганына,
үч жылга ушул айда карайт мына¹.**

**Эбине келтирем деп сыныктарды,
эчен бир иштер бүтчү күч жумшалды.**

¹ Үч жыл –

**Ар кандай катмарында кең Ааламдын,
атайлап канча жолу дарылаттым!**

**Бүтсүн деп башталган иш жамап-жаскап,
нур менен ширеттирип келем сактап.**

**Кубаты жетпей азыр, күч азайып,
күн өткөн сайын барат алдан тайып.**

**Башталуу – бүтүү болот ар бир иште.
баарды ошол иштен табат, түтсө.**

**Чыксын деп башталган иш аягына,
чын дилден бата бердик антыңарга.**

**«Кылымдын Көчү» болсун, чакан көч деп,
Кудурет Улуу Күчтөн бата тилеп,**

**аяндуу, заты пери, Арууке энең
аянбай берген бата ак дилинен.**

**Жол баштап жүрүш үчүн көч башында,
жан керек кайыл болгон бүт баарына.**

**Милдетин көч баштоонун алып өзүң,
мүчөлөр берчү анттын, түздүң сөзүң.**

**Шылтоолоп таарынычка – эң ириде,
Шарыпкул, түзгөн антың буздуң неге?**

**Көчтөгү мүчөлөрдүн көңүлдөрүн,
кирдетүү, оорутууну – күнөө дедиң.**

**Сөзүңө каршы чыгып, өзүң түзгөн,
сый бойдон калганың жок бири менен.**

**Баарына койуп күнөө, жалгыз гана
баладай сезип өзүң кирсиз, таза,**

**кынтыкты кептен, иштен, издеп атып
калышты көңүлдөрү абдан азып.**

**Антташкан төрт адамга былтыр күздө,
алиге кошулбады башка бирөө.**

**Калуудан ант шертине чочулашып,
канча адам кошулуудан жүрөт качып.**

**Ант шерти андайларга болсо бир тең,
арбынын, сөздөрү анттын, иренжиткен.**

**Жараткан Бир Теңирди тутуп күбө,
жарыя окуп антты шам үстүндө,**

**ант берген, жалгыз Эрнест, араңардан.
Бошсуңар калганыңар шерттен, анттан.**

**Шарыпкул, антка, шертке байлагыдай
аяндуу түйүн жок деп, көңүлүң жай,**

**келүүдөн баш тартканың мазар беттеп,
кыязы, дал ушундан болсо керек.**

**Чындык бар ушул жерде – корко турган,
чын эле шерт жиби жок сен байланган!**

**Ал эми Улуу Тогоол байлаган жип,
аны сен алдың бүгүн өзүң үзүп!**

**Байланган мени менен шертине анттын
бир гана араңардан Акчабагым.**

**Билгиле, урпактардын арасынан,
берчүлөр четтен чыгат ага жардам.**

**Карегим, Шамчырагым, да бир ирет,
калайын Кара күчтөн калкалап деп,**

**жамгырга айландырып жашымды аккан,
жардамын бир Теңирдин тилеп турам.**

**Ким менен түзбө алака мындан нары,
шам жагып, айттыргының ушул антты:**

**«Түз буруп дил-нээтимди Жаратканга
ант берем арбагыңа, Жайсаң Ата!**

**Жалгандан өтсөң дагы алда качан,
жай бербейт түбөлүктөн ээсиз дастан.**

**Өткөнүн урпагыңа билдиргин деп,
өзүңдү «Тагдыр-Түйүн» кыйнап келет.**

**Журтуңа толук жетип сиңсе дастан,
чечилет «Тагдыр-Түйүн» сиз байланган.**

**Аруу дил, арам ойсуз – улуу дастан,
журтуңа жетсе дешип, бел байлашкан,**

**аталган «Кылым Көчү» деген топко,
мүчөсү болуп жүгүн тартам кошо.**

**Түйшүктөн коркуп эгер дастан арткан,
тайысам берип жаткан ушул анттан,**

**көктөгү көрүп турган Теңир урсун!
Калышсын ант-кусурга бүт тукумум!»**

**Кимде ким ант-кусурун ойун көрсө
кеч болот – түшүнүшөт Түбөлүктө.**

**Кусурга калган жандын тукумун бүт,
каары, Бир Теңирдин, турат күтүп.**

**Жазуусу түйүндөлүп тагдыр жазган
жалгандан, түбөлүктөн, жай таппастан,**

**өмүрү жакшысынын болуп кыска,
өтүшөт арттарында калбай нуска.**

**Кусурга калган бирөө бузуп антты,
кордугун тартат, бирок, анын арты.**

**Жүрөктүн үшүн алыш үчүн эмес,
жарыгым, сактансын деп бердим кеңеш.**

**Чырагым, көктүгүндөн кайтабы деп,
чочутчу айтып көрдүм кыйла эле кеп,**

**А бирок ушул сапар өжөрлөнүп:
«Асмандан Ай түшсө да тегеренип,**

**ажырап калсам дагы бүт баарынан,
айныбайм ушул койгон талабымдан.**

**Баш ийем сезимимдин туймуна,
башкартпайм адамдардын буйругуна.**

**Бир жылдан бери карай, Жайсаң Ата,
баратам тоголонуп тунгуйукка.**

**Солкулдап жебесиндей таразанын,
сөзүмдү аткаралбай бараткамын.**

**Буйругун тагдырымдын көрөрмүн деп,
булардын баардыгына колум шилтеп,**

**улантсам сүзгөнүмдү агым менен,
уучумда Нуршоопамдан айрылам мен!**

**Шар агым уруп жээкке, бакалоорум
ширелип өтпөй аба, кумга толсун!**

**Кайылмын бүт баарына – мындан нары,
агымга каршы сүзөм, өлсөм дагы!**

**Оорутаар көөнүнүздү да бир сөздү
оройлук болсо дагы айткым келди.**

**Агайга айтканындай бир молдобуз
акындын түспөлүндө жин болсоңуз,**

**аксызбы, карасызбы – ээлеп алган
ал мага маанилүү эмес – керек дастан!**

**Ишимдин чыгыш үчүн аягына
кайылмын кош дүйнөнүн жыргалына.**

**Түбөлүк тозок отто күйсөм дагы,
тийгизсем болду журтка ыр дастанды!»–**

**Азыркы нойубаган көктүгүндөн
ажырап калганындай туяр элем.**

**Шондуктан, көңүлүңө карап сенин,
шор жаным, эмнелерди кечирбедим!**

**Жарыгым, Жин-Пери деп чочубагын!
Жайына жетпей жүргөн тирүү арбакмын.**

**Тагдырым түйүндөлүп – жарыктагы,
аткарбай калган элем вазийпамды.**

**Тагдырдын шол түйүнүн чечиш үчүн,
талбастан далай кылым издеп күттүм.**

**Тагдырым буйурбаса, сени менен
тогоолдо кездешпестен калбайт белем.**

**Жакындап Улуу Тогоол – адатымча
жаш төгүп сапар артып кең Ааламда,**

**туш болчу көпүрөнү тагдырыма,
талбастан издеп жүргөн кезим анда.**

**Зарлаган тирүү арбактын тилегине,
зар какшап кошсо мунун тирүү пенде,**

**обого жетиш үчүн окшош тилек,
ортодо көпүрөбүз болуу керек.**

**Ал эми көпүрөгө жарай турган,
Ааламга аралашкан аяндуу жан**

**кез келчү күндү күткөм тагдырыма,
кезиктим, буйруп тагдыр, акыр сага.**

**Бир перзент өзүңө эмес, зар энеге
буркурап тилеп турган кезиң эле.**

**Байралып, Акчабагым, сени менен
баланын төрөлүшүн зар тиленгем.**

**Жарыкта вазийпасын өтөй албай,
арманда өтүп кеткен он Жайсаңдай,**

**төрөлсө он биринчи Жайсаң эгер,
төп чыгып тилек-максат, түйүн чечээр.**

**Тиленип бул тилекти жүргөн чакта
тилегим жетип, Теңир чечти башка.**

**Бурулуп тагдыр нугу, мен күтпөгөн,
сапарда Шарыпкулду кезиктирген.**

**Түйүнү тагдырымдын дагы нени,
Теңир ай, турат дегем буйруп эми?**

**А көрсө, зар какшасам перзент тилеп,
тилегим кабылдаптыр, берип китеп.**

**Жайсаңдар китеп болуп жарык көрүп:
«Жактырган бирин-эки, көбү жерип**

**жатат» – деп наалыганы Шарыпкулдун,
жаныңа баткандыктан, андан суудуң.**

**Дастандын аягына чыгарыңа,
даванды ашып өтүп калды аз гана.**

**Көбөйүп тоскоолдуктар күндөн-күнгө,
көңүлүм чөгөт болуп жүргөнүндө,**

**сөзүмдөн кайтпаймын деп көгөргөнүң,
сооротуп көңүлүмдү койду менин.**

**Карегим, курч мүнөзүң жагып мага,
кеч күздү эске салды калган артта...**

**Асманды жылчыгы жок булут каптап,
айланып жамгыр карга, бурганактап,**

**абалың сенин дагы табияттай,
ал кезде турган эле жайын таппай.**

**Кечиккен Шооланды издеп Мадемилге¹,
карабай кар-нөшөрлүү суук түнгө,**

**барганың эстедиңби азыр сен да?
Бергемин тилдебеске ант-убада.**

**Ал түнү Нуршооланды табалбасаң,
таштамак болуп бойуң тик аскадан,**

**көгөрүп, чыкканыңдай шиш чокуга,
көктүгүң кармап турат ушул чакта.**

**Жоготкон өжөрлүгүн тааптыр деп,
жүзүңдү жаш төгүлгөн турам тиктеп...**

**Солуктап жаш баладай ыйласаң сен,
сооротуп саамайыңдан сылар элем.**

**Андагы сейрек күмүш себеленген,
саамайың кардан көйнөк кийген экен.**

**Салмагы оор жүктүн өзүм арткан,
салыптыр жүзүңө из кетпей турган.**

**Кадамың оор тартып, демиң тездеп,
карегиң курчу кетип кийдиң айнек.**

**Кечээ эле секелектей көрүнгөн жан
кеч кирип өмүрүңө барат, арман!**

**Бир гана өзгөрбөгөн ошол кезден,
бетинди жууган туздуу жашың белем.**

¹ Мадемилге – Жумгалдагы тоонун аты.

**Чырагым, шул кездеги абалыңдан,
мен эмес арбактар көп чочулашкан.**

**Өзүңө өмүр тилеп, жарыктагы
өтөлсө экен дешет вазийпаңды.**

**Чын эле чыгам десең аягына,
чыдагын туш-тараптын кысымына.**

**Эне да, эңсеп келген Арууке энең
эмесе уккун сөзүн не дейт экен:**

Жайсаң Атанын карааны алыстап, Арууке Апа-быздын мунарык элеси өткөндөгүдөн кыйла даана көрүндү. Ой баскан муңайым сулуу жүзүн мага буруп, назик добушу угулду:

**Арыба, Шамчырагым, тагдыр жазуу
жазбаса бешенеге бул учурду,**

**бизден соң канча кылым жаралган сен,
бизди издеп ушул жерге келет белең?**

**Жазуундун бизге минтип буйурганын,
Жараткан, тооп кылып, баш урамын!**

**Энемин, Шамчырагым, ошондуктан
энелик мээримимди текши чачсам,**

**аныма өлүү-тирүү, Жаратканым,
айтышаар калыстыгын деп турамын.**

**Курмандык чалып арнап, атыңды атап,
келишти «Кылым Көчү» деп жалпы арбак,**

**Теңирдин жакшылыгын баарыңарга
турабыз тилеп жалпы, жаныңарда.**

**Эскерсин, эскербесин урпактарым,
энчиме берген буйруп көздүн жашын.**

**Кубансам – жаап жамгыр, кайгырганда –
катуу жаан ысык жайда өтөт карга.**

**Ууздун атын сактап жүргөн элдин,
урпагы ээлик кылып калган жердин,**

**көзөмөл кылып суудан кемитпестен,
кылымдар вазийпамды өтөп келем.**

**Тукумун, жок болсо да артта калган,
тоо-ташта, жерде-сууда ат аталган,**

**жарыя үн чыгарып айтса адам,
жан-достун аларын бил, кубат андан.**

**Артында эскерери болсо, бирок,
алардын арбактары тирүү болот.**

**Жагылып атымды атап оролгон шам,
жан-досум канат байлап кубангандан,**

**жашына Бал-Таңдайдын, жашым кошуп,
жамгырлап алдыңардан алдым тосуп.**

**Бал Таңдай, келбегенге Шарыпкулу,
бөксөрбөй көөдөнүндө турат бугу.**

**Сенин да көөнүң ооруп турган чагың,
сөзүмө көңүл бургун, Шамчырагым.**

*Шарыпкул жеңдиргени пенделикке,
шагымды ийип койду менин деле.*

*Таарынып, өз мүнөзүн көргөзбөстөн
талашын чечсе болмок ушул жерден.*

*Кайрыйет¹, болоор нерсе болуп өттү,
карегим, ушул күндүн, бар эртеңи.*

*Ошондо жүзүң жарык болуш үчүн,
ойлонуп, чыгаралы туура бүтүм.*

*Акылдуу көч баштаса – турагың көл,
нааданга баштаткан көч – барары чөл.*

*Ал эми «Кылым Көчүн» башташкан жан,
акылдан Теңир берген кур калбаган.*

*Кемчили Шарыпкулдун – канга сиңген,
кур эмес, териси тар, пенделиктен.*

*Ошонун кедергиси тийгенине,
Шарыпкул бала күндөн өзү күбө.*

*Жойулбай, өткөн сайын, жаш курагы,
шол сапат жан дүйнөсүн ээлеп алды.*

*Ал эми акылына, жөндөмүнө,
таямын калыстыктан, койсом күнөө.*

*Сезимиң мокогонун көрүп турам,
сөзүмдү талдап уккун, ошондуктан.*

¹ *Кайрыйет* – тобо дейин деген мааниде.

**Көтөрө алсаң анын терс сапатын,
кошулуп уларсыңар көч сапарын.**

**Кайрыйет, көч кыядан өтүп калды,
кошомун десең эгер, берсин антты.**

**Керек деп, тайынсаңар басып мазар,
ким барат, кайда барат – сенсиң айтар.**

**Кокустан көч сапарын кимдир бирөө
коштоого келбесе шарт – болбойт күнөө.**

**А бирок, ошол шартын, оротпой шам
айтышы керек мүчө баралбаган.**

**А кокус, шам оролуп калса, демек,
арбакты күттүрбөстөн баруу керек!**

**Кимде ким себеби жок тартса башын,
каларын кусуруна билсин анттын.**

**Арнаган, Шамчырагым, баарыңарга
анда эми көңүл койгун ак батама:**

**«Аруулук уяласын дилиңерди.
Ак жолдо жөлөп бири-бириңерди,**

**миң жылдап келе жаткан бабалардын
мурасын, каада-салтын, үрп-адатын,**

**эрдигин, элдүүлүгүн, үмүт-зарын
элине баян этер ыр-дастанын,**

**жеткирип журтчулукка, ырыс консун!
Жүзүңөр эл алдында жарык болсун!**

**О Теңир! Ушул батам учурунда,
ободон назар салган, жетсин сага.**

**Теңирим, өзүң колдоп «Кылым Көчүн»,
тилеген тилегибиз кабыл келсин!»**

**Жарыгым, сапарлаштар шам үстүндө,
Теңирди, арбактарды тутуп күбө,**

**азыркы колуңда антты айтып жатка,
ар бириң жарыя айтып антташкыла.**

**Бар эмес беле сөзүм айта турган,
бек болсун бешик бооңор Акыл, Нуркан.**

**Журтуна эне болгон асыл жандын,
Акылбек, койупсуңар кызыңа атын.**

**Арбагын, тайып барып, апабыздын
алгыла кызыңарга ак батасын.**

**А менин неристеңе берер батам:
дил-нээти таза болсун суудай аккан.**

**Суу – өмүр, суу Периси Сумбуланын,
сиңирсин жан-дүйнөсү ак батасын.**

**Жылдызы Сумбуланын жарык чачсын,
жашоодон Баалы энедей ордун тапсын!**

**Өзүңө берер батам, Шамчырагым,
өтөгөн мээнэтинден баар тапкын.**

**Көктөгү Көк Жылдызы Сумбуланын,
көргөзүп басар жолуң, калкаласын.**

**Жылоолоп ата арбагы, колдоп Теңир,
Жайсаңдын дастан-ырын журтка жеткир!**

**Убакыт өтүп барат, Шамчырагым.
Уккунуң Бал-Тандайдын ыр-дастанын.**

Арууке Апабыз бата тартып бүткөндө, элеси кыштын күнү суунун үстүнөн көтөрүлгөн буу сымалданып барып көрүнбөй калды. Жайсаң Атабыздын элеси ар дайым өзү олтурчу тектирченин үстүнөн көрүндү. Шамал айдаган булуттай болуп жылып, дал жаныма келгенде, үнү чыкты:

**Чырагым, жолукканы биринчи ирет
ачууга алдырганым көрсөң керек.**

**Сурабай абалыңды – таарынычтан
сөз баштап, улантты аны Арууке Апаң.**

**Былтыр жаз төлгө кылып тиккен талдын,
көргөндө тамыр жая албаганын,**

**көздөгөн максатыңа жетериңден,
күмөнсүп былтыр күздө кеткен элең.**

**Ошондон бери карай жай бербестен,
ойунду ээлеп жүрдү талдар, тиккен.**

**Талдарды көргөнүңдө көктөбөгөн,
тамууда туздуу жашың көздөрүңдөн.**

**Мынчалык мүңкүрөбөй, андан көрө,
маани бер көктөбөгөн себебине.**

**Болжогон күнү келип, бирок анан
кечигип калган тигер убагынан.**

**Карегим, экөөнөн тең күдөр үзбө,
тамырдан өнүм берер деймин бирөө.**

**Бул сөздү табышмак де. Жандырмагын
бөлүшүп сыр чечишпей ичке каткын.**

**Тамыры менен сууруп ала келген
сай талдар мында өнүм алар бекен?**

**Тескей бет, баарынан да тынымы жок
жай-кышы муздак шамал турат боздоп.**

**Бир гана мээрим төгүп Арууке энең,
бул талдар өнүм алып кетээр бекен?**

**А бирок, төлгө кылбай буларды сен,
алып сал биротоло сезимиңден.**

**Апаңар мээрим чачып өнүм алса,
айтылуу мазар болуп калар анда.**

**Тамырын жая албаса кокус эгер,
тагдырга байлабагын аны бекер.**

**Калыптыр убактыбыз абыдан аз,
карегим, даярданып дастанды жаз.**

0°

Ооба, ушул саптарды түшүрүп атып да ыйлагым келип турат. Ушунча аракет менен тиккен талдар кургап калыптыр. Бул жолу да Акыл, Талант, Эрнест, Нургүл болуп тамыры менен казып алган талдарды тиктик. Тамыр жайып өнүм алар бекен?..

Медитациянын текстерин чечмелебей туруп кетпейм деп, Атабыздын кабырынын жанында, Эр-

нестин келинчеги үчөөбүз калдык. Акыл, Талант-тар жумуштарына кетишкен. Антташуубуз керек болгондуктан, балдар кайра келишти. Атабыздын кабырына барып, чечмеленген анттын текстин кай-талап – ант бердик. Акыл, Талант экөө заарда Биш-кекке жөнөп кетишти. Эрнестин «Көкжоргосу-нун» ичинде, түнүндөгү жазып келгендеримди чеч-мелеп алып, жыйынтыкты биротоло чыгарыш үчүн, биз үчөөбүз дагы калдык.

07. 06. 2001-ж. 16-ай күнү

35°2'20"
21°25'44"
8°24'28"

**Чырагым, арыбагын, ишиң азга,
кубанып туруптурсуң, жылганына.**

**Кезинде, Аккожого, Айкөл Шердин,
келтирип көрчү эсиңе, айткан кебин:**

**«Пенденин мендей эле, ойлоп тапкан,
парз-сүнөт¹ милдеттерин аткарбасам,**

**элиме назар бурган Кек Теңири,
эч жаза бербестир дейм жерип мени»,–**

**ушинтип Айкөл берен дилин берген,
өзүнүн ишенимин бийик көргөн.**

**Ал эми зарыл эмес, шартка ылайык,
ант сөзүн өзүңөргө кабыл алып,**

¹ Парз – Кудайдын айтканы, сүнөт – Мухаммет пайгамбар-дын кошумчалаганы.

**үчөөңөр ант шертинен четте калып,
Эрнестин жалгыз өзүн бердин салып.**

**Ошентип сегиз айдан бери карай,
оорудан азап тарттың тыным албай.**

**«Теңир ай, жаралган соң болуп пенде,
жаңылып-жазат экен пенделикте.**

**Азапты тарттыргыдай, кылган күнөөм,
анын так кайсы экенин билбей жүрөм?» –**

**деп күндө, талмаң кармап эс алган соң,
дилиңден Жаратканга берген сурооң,**

**нукусун Эрнест билбей берген анттын,
андан сен четте калбай бирге тарттың.**

**Анткени, байланышаар Аалам менен,
алардын арасында бир гана сен.**

**Кутулуп ошол жүктөн кечөө гана,
кайрадан башка жүктү мойнуңа артпа.**

**Башыңдан антташууну өткөргөнсүң,
билет деп, ошондуктан, эскертбепмин.**

**Сен болсо расмийди¹ ант берүүдө,
сактабай калыптырсың түк эсиңде.**

**Чыгарбай чыпалактан каныңарды,
чын дилден берген менен антыңарды,**

¹ Расмий – шарт.

*тузу кем аштай болуп калат, бирок,
тагдырга бекий турган шерт каны жок.*

*Эсиңе ушул шартты түшүртсө деп,
эскерттим жагып жаткан шамды үйлөп.*

*А бирок, аракетим кетип текке,
аны сен түшүрө албай койдун эске.*

*Болуптур, учур-убак келип дагы,
кошулам десе келип, бирөө жаңы,*

*ал күнгө, Шамчырагым, даяр болуп
аткаргын анттын шартын шондо толук.*

*О кечиримдүү кең Теңирим!
Кетирген пенделигимди кечире көр!*

Ант шарты толук болбой калганына мен гана күнөөлүмүн. Антташканы жатканда, жаккан шамыбыз, тутанбай барып күйгөн. Канчалык кабатыр болгонум менен, себебин издегенге сезимим жетпейтир. Балдарды дагы убара кылат экемин да? – деп өкүнүүдөн башка аргам жок! Анттын шертин китепке жарыя жазууга болбойт экен, ошондуктан бул жерге түшүрбөдүм.

Былтыр, зарылдыктан эмес, шартка гана ылайыктап антташкан экенбиз, көрсө... Түз кеп, биз эмес, Эрнест жалгыз бериптир. Антты сыртыбыздан үчөөбүз окубаган менен, дилимде ойлогонум чындык болчу. Ошол анттын нукусу¹ ушунча жапа тарттырганын эми гана түшүндүм. Өткөндөн сабак албай жаңылыштык кайталаганыма өкүнүүм чексиз болуп турат.

¹ Нукус – кусур, зыян.

*Унутуп койгондуктан анттын шартын,
убара көч мүчөсүн тарттырасың.*

*Табият туталанып ушунуңа,
теребел кардан көйнөк кийди, мына.*

*Бул белги каар эмес – мурда берген
ант шертин жууп салды Арууке энең.*

*Кыш бойу тарткан кыйнооң пенделиктен
кайрылбай аяктасын ушу менен.*

*Карегим, тогошууну эсептеп так
кырсыктын тузагынан болгунуң сак.*

*Орчундуу талабым бар, Шамчырагым,
ошого көңүл койуп назар салгын.*

*Ант сөзүн, аткарылчу баардык шартын
жарыя салбай ичке сыр сактагын.*

*Кошулган кезде көчкө жаңы мүчө
төртөөң тең болууң керек ант бергенде.*

*Кокустан орчундуу бир себеп болуп,
калсаңар чогула албай баарың толук,*

*жаныңда, Шамчырагым, ошол күнү
балдардын болуш керек сөзсүз бири.*

*Агарып чыгыш тарап, сөгүлүп таң,
аз калды убактыбыз, уккун дастан.*

0°

Таң ык салып калыптыр. Кошубузга¹ келип бир нече сапты чечмелеп, Акыл, Талантты кете бергиле дедим. Эрнест келинчеги Нургүл менен калышты. Толук чечмелеп бүткөн соң, Чаекте калууга мүмкүн эместигине көзүм жетти. Кандай кыларымды билбей кабатырланганымды Эрнестин сунушту тынчтандыргансыды. Ал: «Эже, утурумдук биздикине барып иштеп көрбөйсүзбү? Колумдан келишинче шарт түзүп бергенге аракет кылайын, иштеп кетсеңиз, кийинкиси ыңгайга жараша болсун?» – деди. Көңүлүмө туура келди, бирок Чаекке барып, агайга медитациянын материалдарын окутуп туруп, анан кетейин дедим. Агай бир нече сыйра окуду окшойт, биз сүйлөшкөн жокпуз, кыйладан кийин туталанып: «Мени ичи тар дептир Жайсаң. Мен эмес ошол Жайсандын өзүнүн ичи тар экен! Кол жазмаңызды бересизби же?» – деди. Агайдын, адам эмес, арбак менен да тирешкени денемди дүркүрөттү. Ушул саамда, агайдан оолактоону баш тарткыс болуп чечтим. Түндөп Эрнестер менен жолго чыгып, таң аппак атканда Эрнестикине келдик. Эрнест менен Нургүл колдорунан келгенин аянышпай, чын дилинен шарт түзүп берүүгө аракет кылып атышты. Иш аз-аздан жыла баштады.

Бул медитациялардын учурунда 161–204-беттер жазылган.

*Сегизинчи китептин
медитациялар бөлүгүнүн аягы.*

¹ *Кошубузга* – жайгашкан орун.

БУБУ МАРИЯМ МУСА КЫЗЫНЫН КҮНДӨЛҮГҮНӨН

31. 05. 2001-ж.

Жайсаң Атанын кабырына агайсыз кеттим.
Үчүнчү жыл удаасы менен мазарга жөнөөрдөгү талаш-тартышыбыз чарчатып жиберди. Дегеле үйдөгү, сырттагы проблемалар өтө эле көбөйүп кетти. Иш жылыш үчүн баарына кол шилтөөгө туура келди, демек медитациянын жыйынтыгына жараша чечим кылам.

08. 06. 2001-ж.

Чаякте калууга болбойт. Канчалык оор болсо дагы, жаш өргө таяп калган кезде жер которууга туура келди.

«Тобо!» – дейм жазмышына Жараткандын!
Так билем, жалганда не аткаарым!

Ким эмне десе мейли, жалгыз гана
кылганым жакса болду Жаратканга!

09. 06. 2001-ж.

Таңкы төрт жыйырмада Эрнестикине келдик.

22. 06. 2001-ж.

Воронцовкага келдим. Калыбек, Гүлжандардыкында турдум.

29. 06. 2001-ж.

Боронцовкадан Бишкеке келдим. 26-да Эрнест Керим менен барып сейфти алып келишкен (Аккуланын Жалы бар сейф.). Аны туруктуу бир жерге койуш үчүн ушул үйгө келдим.

Тагдырыбызда окшоштук бар үй экен. Мы оба, в какой-то мере, покинуты, но однако и покинули!.. Господь с нами! Пусть помогут мне стены твои.

30. 06. 2001-ж.

Талант, Эрнест, мен болуп Калыбектин досу турган жерге бардык.

Керемет! Укмуштуудай керемет жер экен! Дегеле кыргызым мекендеген жердин ар бир карыш жери керемет экендигине барган сайын сыймык менен көзүм жетүүдө. Жалаң эле арчанын мен көрө элек беш-алты түрү бар экен. Ал эми дары чөптөрдү бутум менен тепселөөдөн айбыгып турдум. Бийиктиктин кереметин сезүүнү кыргызымдан башка дагы кайсы элдерге буйрудун экен, Айкөл Теңирим?! Көкө Атабыз айткандай, ушул керемет тоолордун бийиктиги, тазалыгы, элибиздин пейилиндеги кеңдикти сактап келиптир. Болбосо, ошол элдин Журт башчысынын оозуна теңирим салып, ушул бийиктик айттырбаса, «Кыргызстан – Наш общий дом!» – дейт беле? Ушул тоолордой бийиктик гана үйүнүн төрүнөн, жүрөгүнөн, тереңинен бөтөн элдерге орун берет! Кыргызым ушул тоолорундай дили таза, бийик болбосо, түпкү атабыз Уздун чачыраган тукумун бириктирип, уңгусунда Уздун атын атап өчүрбөй, кыркууз кыргыз бойдон калып, ал эми ар улутка бөлүнгөн боордошторунан калгандардын аттарын сактап, ошол уруудагы элбиз деп, бир эл болуп келет беле?!

Кыпындай кыргызымдын ичинде: ногой, нойгут, кыпчак, кытай, моңолдор, сарттар, дөөлөстөр жана дагы нечен уруулардын аттары эле конгломераттуу журт экенибиздин далили! Айрым бир чукул ойлуулар: «Кыргызстан – Жалпыбыздын үйүбүз!» дегендин түпкү мааниси кайда жатканына акыл өкчөбөй, келеке катары көрүшкөнүнө кейип турам. Таруудай чачылган элибиздин кылымдар бойу көксөгөн мамлекеттүүлүккө ээ болуу жөнүндөгү тилеги жаңы гана ишке ашып, ошол өлкөнүн башында өз каныбыздан бүткөн Ажобуздун өз бетинче элдүүлүгүбүздү сактоого кылган далалатын колдоого алуунун ордуна, жок күнөлөө – бийиктиктен төмөндөө эмеспи? Там-туң баскан наристедей мамлекетибиздин тезирээк телчигүүсүнө тоолорубуздай бекем, бийик, таза көз караш гана өбөлгө болмокчу.

Ар дайым ушул керемет тоолорумдун жонуна чыгып, бийиктен те төмөнгө назар салган кезимде, көөдөнүмдү тепкен ойлорго тушугам.

Бийиктик гана бийик ойлорду берердигин билем!

Ушул керемет тоолорубуздун кереметине бөлөп, бөксөргөн көңүлдүн толушуна өбөлгө болгон Калыбекке эмне деп алкыш айтарымды билбей турдум. Көңүлүмдүн эргүүсүн ичине араң сыйдырып, Теңирим канча убакыт өткөрөрүмдү буйруганын билбеген үйүндө, түн койнунда, убакыт-мезгил канча болгонун сезбей ушул саптарды жазып олтурам.

«Сөз багып, сөздүн кунун билгендер урпактарыбыздын арасында бар болду бекен?» – дешет аталарыбыздын арбактары.

Бар! Урпактарыңыз ошол ырыскыдан куру кол эмес! – деп турам азыр. Болбосо чачтарын бубак баскан эжесинин бөксөргөн көңүлү толсо дешип, иши уланса деген тилек менен, дегеле туугандыгы

жок балдар, бар дилдеринен кам урушуп, шарт
түзгөндүктөрүнө башка жооп таба албайм!

***Азапка же жыргалга келбейли кез
аш эмес, эл болуппуз баалаган сөз!***

***Эзелтен келе жаткан бабалардын
элибиз улап келет шол нускасын!***

***Журтума, сөздүн наркын кемитпеген,
жүгүнүп кулдук уруп, таазим этем!***

Бүбү Мариям Муса кызы!

МАЗМУНУ

Чоң Казат	5
Аштагы акыркы үч күндүк	7
Өзөктөн чыккан өрт	69
Кайтпас сапарга камылга	102
Улуу жортуул	109
Чоң чабуул алдындагы чатак	140
Чет-Бээжинде	181
Медитациялар бөлүгү	203

Жайсаң Үмөт уулу АЙКӨЛ МАНАС

Дастан

Сегизинчи китеп

ЧОҢ КАЗАТ

Редактору *Жумадин Кадыров*
Корректору *Жаңыл Шайыкбекова*
Компьютерде калыпка салган *Рая Терибаева*

Форматы 84x108^{1/32}. Көлөмү 24,5 басма табак.
Заказ № 335. Нускасы 10000 даана.

«Бийиктик» басмасы

Бишкек шаары, Ю. Абдрахманов көчөсү, 170 «А»
Тел.: 66-75-58